Za “VREME” govore i pišu:

ŽELIMIR ŽILNIK, GORAN TOMAŠEVIĆ, SRĐAN MARKOVIĆ ĐILE, SVETOZAR CVETKOVIĆ, JELENA BOGAVAC i IVAN IVANJI

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01515

9 770353 802002

VREME

broj 1565–1566

29. decembar 2020.

MERRY Christmas

AND HAPPY NEW YEAR

SREĆNE NOVOGODIŠNJE I BOŽIĆNE PRAZNIKE VAM ŽELE

HOLIDAY INN I BELEXPOCENTAR!

Španskih boraca 74, 11070 Beograd, Srbija, + 381 (0)11 31 00 000
www.holidayinn.com/belgrade

Holiday Inn
AN IHG® HOTEL

VREME
BROJ 1565–1566
29. decembar 2020.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija
Slobodan Bubnjević, Radoslav Ćebić, Sonja Ćirić (mozaik), Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Marija Janković (foto), Milan Milošević, Uroš Mitrović, Vukašin Obradović, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Bojan Stekić, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

Ličnost godine

Pavle Petrović

Foto: Bojan Stekić

Uređivački kolegijum nedeljnika "Vreme" odlučio je, većinom glasova, da Ličnost godine 2020. bude ***Pavle Petrović, predsednik Fiskalnog saveta Srbije***. Kriterijum je i ovog puta bio isti kao i prethodnih godina – doprinos unapređenju institucija u javnom interesu.

Poslednjih osam godina državne institucije Republike Srbije pod pritiskom Srpske napredne stranke su jedna za drugom odustajale od svoje ustavom zagarantovane nezavisnosti i stavljale se pod kontrolu partijske centrale SNS-a. Trend je nastavljen i u protekloj godini. Jedina državna institucija koja se oduprla svim političkim naletima i sačuvala nezavisnost i integritet je Fiskalni savet pod rukovodstvom profesora emeritusa Ekonomskog fakulteta u Beogradu Pavla Petrovića. Prof. Petrović i njegovi saradnici su dosledno, ne praveći nikakve političke ustupke, svojim izveštajima ukazivali na greške u ekonomskoj i fiskalnoj politici srpske Vlade i nudili rešenja u interesu građana Srbije i države. Pavle Petrović je, ne obazirući se na lične posledice, unapredio instituciju Fiskalnog saveta, sačuvao njegovu nezavisnost i ličnim primerom pokazao kako bi trebalo da se ponaša svako ko je stupio u državnu službu.

Dosadašnji dobitnici

Priznanje za ličnost godine "Vreme" dodeljuje od 2001. godine. Od tada do danas, ličnosti godine nedeljnika "Vreme" bili su: **Božidar Đelić** (2001), **Mlađan Dinkić** (2002), **Ljiljana Raičević** (2003), **Rasim Ljajić** (2004), **Vladimir Vukčević** (2005), **Zdravko Ponoš** (2006), **Sonja Liht** (2007), **Vigor Majić** (2008), **Milica Delević** (2009), **Dragan Đilas** (2010), **Ivan Tasovac** (2011), **Jovan Ćulibrk** (2012), **Branko Kukić** (2013), **Olja Bećković** (2014), **Saša Janković** (2015), **Ivan Ivanji** (2016), **Ivan Medenica** (2017), **Tatjana Lazarević** (2018) i **Ivanka Popović** (2019).

Čitaocima, saradnicima i poslovnim prijateljima
želimo bolju 2021. godinu!
Naredni broj "Vremena" izlazi 14. januara

Satirična ilustracija na naslovnoj strani: **Vladimir Stankovski**

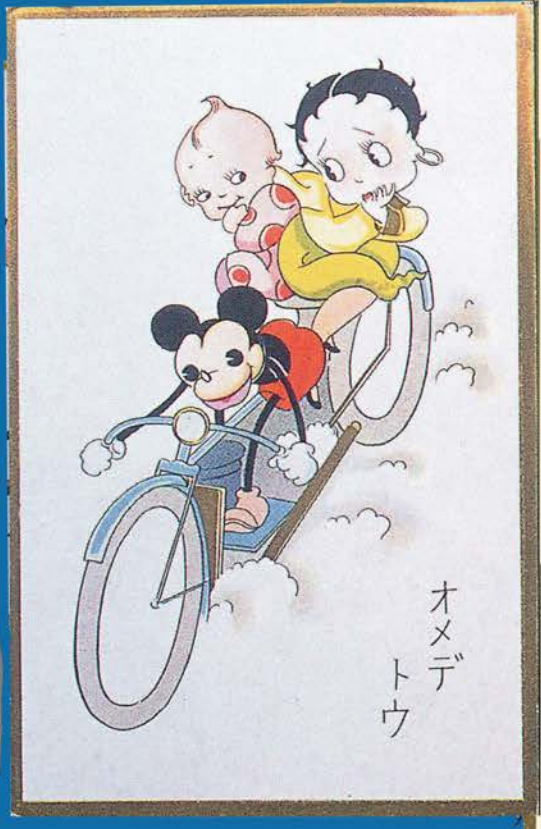
NOVA GODINA SA BETI I MIKIJEM

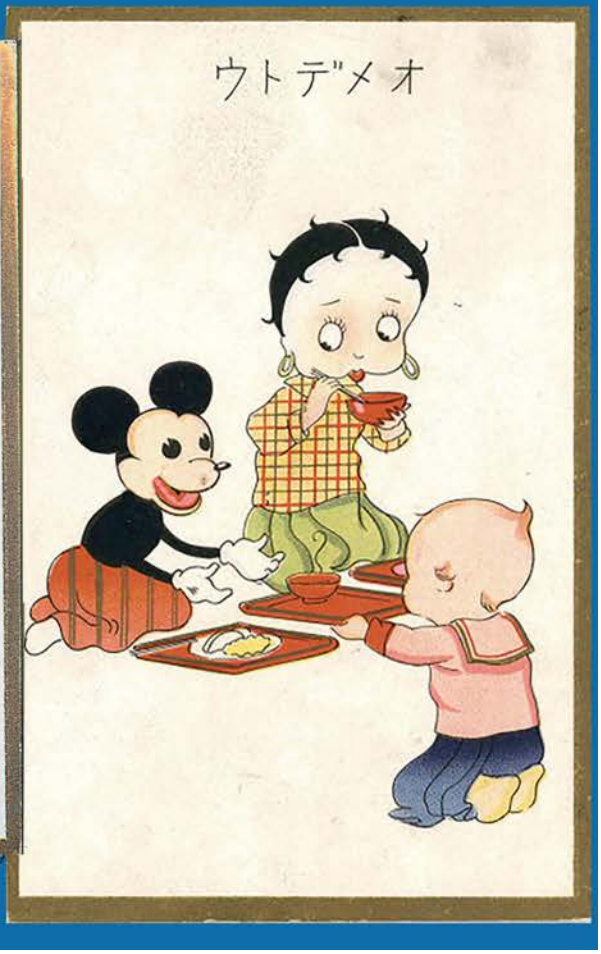
ALEKSANDAR ZOGRAF.

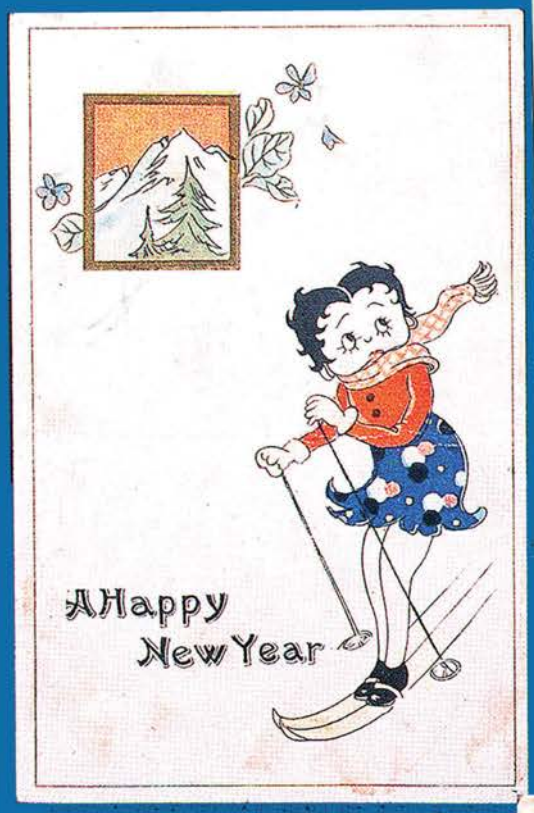

TOKOM TRIDESETIH GODINA, **BETTY BOOP** I **MICKEY MOUSE** SU BILI LIKOVI IZ CRTANOG FILMA I STRIPA KOJI SU POSTALI POPULARNI NA PLANETARNOM NIVOU. NJIHOVA FAMA BRZO SE ŠIRILA ČAK I DALEKIM ISTOKOM – POŠTO NISU MARILI ZA AUTORSKA PRAVA, NITI IM JE BILO BITNO ŠTO SU TO KREACIJE DVA RAZLIČITA STUDIJA (**FLEISCHER STUDIOS** I **WALT DISNEY PRODUCTIONS**), LOKALNI CRTAČI U JAPANU SU ČESTO PRIKAZIVALI OVA DVA LIKA ZAJEDNO, U STRIPOVIMA, NA RAZGLEDNICAMA, ITD. U JEDNOJ DEČIJOJ SLIKOVNICI IZ TRIDESETIH, BETTY I MICKEY SREĆU JEDNAKO EGZOTIČNU TVOREVINU SA ZAPADA, **SNEŠKA BELIĆA!**

OGROMNU POPULARNOST SU U TO VREME DOŽIVLJAVALE I **NOVOGODIŠNJE ČESTITKE** – BETTY I MICKEY SE NA NEKIMA OD NJIH POJAVLJUJU UZ JOŠ JEDAN U JAPANU ŠIROKO PREPOZNATLJIV LIK IZ UVOZA – "**KEWPIE**" (KREACIJU AMERIČKE AUTORKE **ROSE O'NEIL**), POZNAT NAJPRE KAO LIK IZ STRIPA, A ZATIM I KAO INDUSTRIJSKI PROIZVEDENA LUTKA...

ČINI SE DA JE POSTOJALO ZNATNO INTERESOVANJE ZA NOVOGODIŠNJE ČESTITKE KOJE BI BILE ŠTO PRIBLIŽNIJE ZAPADNIM UZUSIMA - STVARNIM ILI ZAMIŠLJENIM ...

IPAK, OČIGLEDNO DA SU MNOGI ŽELELI DA VIDE POZNATE JUNAKE PRESVUČENE U TRADICIONALNU JAPANSKU ODEĆU, ČAK I SA JAPANSKIM NACIONALNIM OBELEŽJIMA... NA JEDNOJ OD ČESTITKI (VEROVATNO IZ 1928), PREDSTAVLJEN JE ORIGINALNI LIK NALIK NA ZMAJA, OBLIKOVAN PREMA AMERIČKOM MODELU. BILA JE TO GODINA ZMAJA PO KINESKOM HOROSKOPU, KOJI SE UPRAŽNJAVA I U JAPANU... UVEK JE ZABAVNO VIDETI BELOSVETSKE UZORE SVEDENE NA MERU KOJA ODGOVARA LOKALCIMA...

DANAS SU POD POSTAVLJENI

“Bez dileme, međutim, mogu da odgovorim da su najprogonjeniji poslednjih godina, svuda, migranti. Progonjeniji su i od Vučića, da izvinite. Naspram njih se grade ogromni zidovi, kopaju kanali, rastežu bodljikave žice. Puštaju se besni psi. Jurišaju policajci sa pendrecima i gasnim bombama. Upotrebljava se i smrtonosna municija”

Da bi se razgovaralo sa Želimirom Žilnikom, čuvenim novosadskim rediteljem koji iza sebe ima 56 dugometražnih i dokumentarnih filmova, od kojih su mnogi doživeli svetski uspeh, nije potreban povod. Uvek se sa njim ima o čemu pričati: prošlosti, sadašnjosti, budućnosti. Ipak, ovog puta povod za razgovor postoji. To je velika retrospektivna izložba njegovog rada u jednom od tri najveća galerijska prostora u Evropi, u bečkoj galeriji Kunsthalle.

“VREME”: Retrospektivna izložba vašeg rada u čuvenoj bečkoj galeriji Kunsthalle nosi naslov *Shadows Citizens*. Kako je došlo do ove izložbe? Ko ju je predložio?

ŽELIMIR ŽILNIK: Prvi razgovori o njoj zbili su se u januaru ove godine. Na poziv Olivera Frljića i Srećka Horvata, učestvovao sam sa tri filma u projektu “Eeuropamashine” u Beču. Sretnem prijateljice iz WHW kolektiva, Ivet Ćurlin, Anu Dević, Natašu Ilić i Sabinu Sabolović. Stare drugarice, od kojih čujem da su na međunarodnom konkursu izabrane da budu umetničke direktorke Kunsthallea. To je jedan od tri najveća galerijska prostora u Evropi. Odvedu me da pokažu postavljanje velike grupne izložbe koja se otvara za nekoliko dana. Ogromna hala, kao sajamska. U njoj, umetnice i umetnici postavljaju panele, 10 x 6 metara. Neki slikaju na zidu ogromne kompozicije, 15 x 8 metara. Ja zinem. Evo ovde te zovemo da predstaviš svoj kompletan opus. Filmove, plakate, pozive za festivale, fotografije, dokumentaciju iz domaće i strane štampe, scenarije, dopisivanja sa producentima...

Pronašle su i emisije sa nemačke i austrijske televizije o jugoslovenskim filmovima, pa i mojim, na međunarodnim festivalima. I jedan, meni vrlo dragocen dokument, reportažu o pozorišnom komadu *Gastarbajter opera*, koji sam napisao sa Peđom Vraneševićem, a koji je izveden u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu u februaru 1977, sa uspehom i polemikama. Zanimljivo je bilo videti iz te reportaže nemačke televizije, da je postojala inicijativa kulturnog atašea Ambasade Nemačke u Beogradu, da se ta predstava zabrani. Televizijska ekipa iz Kelna tada je snimila ovu reportažu koja je sadržavala inserte sa predstave i napravila intervjue. Oni su osporili optužbu atašea koja je bila zasnovana na netačnim informacijama: naime, mi smo nepravedno optuženi da nemačkog gazdu identifikujemo sa fašistima.

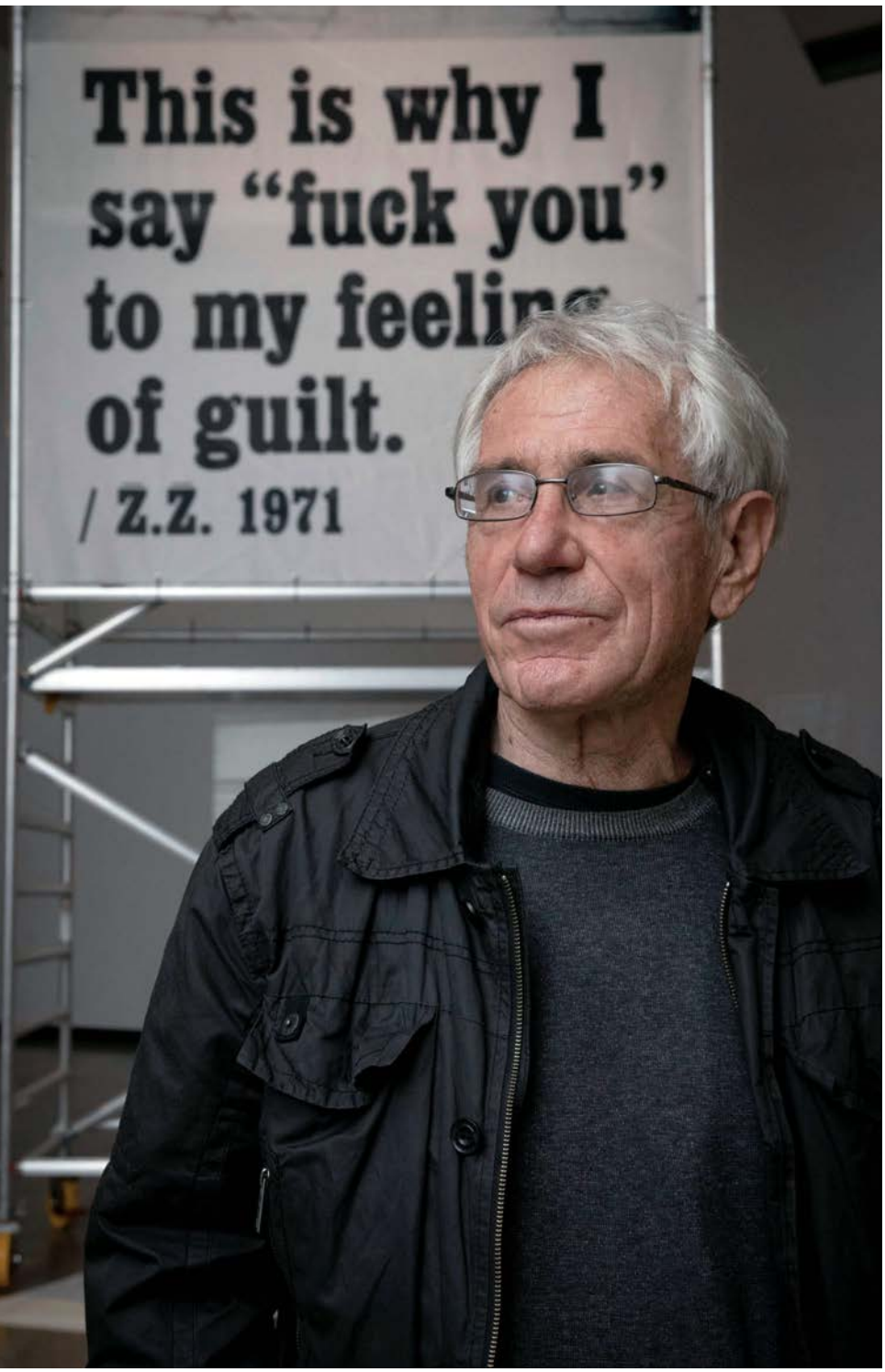
Vratimo se izložbi. Šta su vam još kustoskinje rekle tada?

Da planiraju da taj ogroman prostor popune sa tridesetak ekrana na kojima će se pokazivati inserti iz svih filmova. A ton će se slušati pomoću slušalica. Da svaki posetilac može da izabere koji ga film zanima, te da ode u manje kino-dvorane, uz veliku halu. I tamo da sedi i odgleda kompletnu verziju. Objasne mi da će svaka prodata ulaznica važiti za više poseta. I tada predlože da se izložba zove *Shadow Citizens* (Građani iz senke). Nisam imao ništa protiv. Čak mi se naslov veoma dopao. Svi znamo, naime, da su danas pod reflektore postavljeni oni najgori. Pitali su da li ja imam da dodam neki predlog. Kažem da bi bilo dobro da se iznajmi autobus, iz Novog Sada, da dovede 50 gostiju na dva dana. Izletnici da budu saradnici iz raznih ekipa, učesnici i glumci. One odobre ovaj dodatak. Već u martu ta je ekskurzija dovedena u pitanje, jer je kovid krenuo u ofanzivu. Da se izlet desio, bio bi to šlag na bečkoj zaher torti.

Taj naziv *Građani iz senke* manje je dramatičan od onoga što je napisao teoretičar i istoričar filma Pavle Levi. On je rekao da vaši filmovi predstavljaju “kinematografiju o prognanicima Evrope”.

Ta se konstatacija Pavla Levija odnosi na nekoliko mojih filmova iz prve decenije ovog veka: *Tvrđava Evropa*, *Kenedi se vraća kući*, *Kenedi lost and found* i *Kenedi se ženi*. Taj paket od četiri filma započet je u saradnji sa Tonijem Tršarom, scenaristom i filmskim kritičarem iz Ljubljane. Registrovao je producentsku kuću i predložio mi da radimo dugometražni dokumentarac o vrućoj temi koja potresa hladnu i malu Sloveniju. Ona je, u tom trenutku, most za prolaz iz nekadašnjeg istočnog bloka ka Italiji, a zatim i ostalim evropskim “rajskim” destinacijama. Dakle, kolone izbeglica iz Rusije, Gruzije, Ukrajine, Rumunije, Bugarske, pa i Kine,

REFLEKTORE ONI NAJGORI

Fotografije: Lorenz Seidler

zakrčile su vozove i buseve ka Trstu. Policija i političari su zblanuti, jer po obavezama koje prema Evropi Slovenija sada ima, izbeglice treba smestiti u domove. Ako dokažu da su u svojim zemljama lišeni političkih, verskih ili socijalnih prava, dobijaju privremeni boravak. Traži im se trajni smeštaj i posao. Mediji bruje da će se u Sloveniji, posle odvajanja od Jugoslavije, za nekoliko godina broj stanovnika udvostručiti. Da će jezičko i etničko šarenilo zahtevati otvaranje novih škola i crkava. A Slovenci, koji bez viza mogu da ulaze u EU, otići će tamo gde migranti nisu mogli.

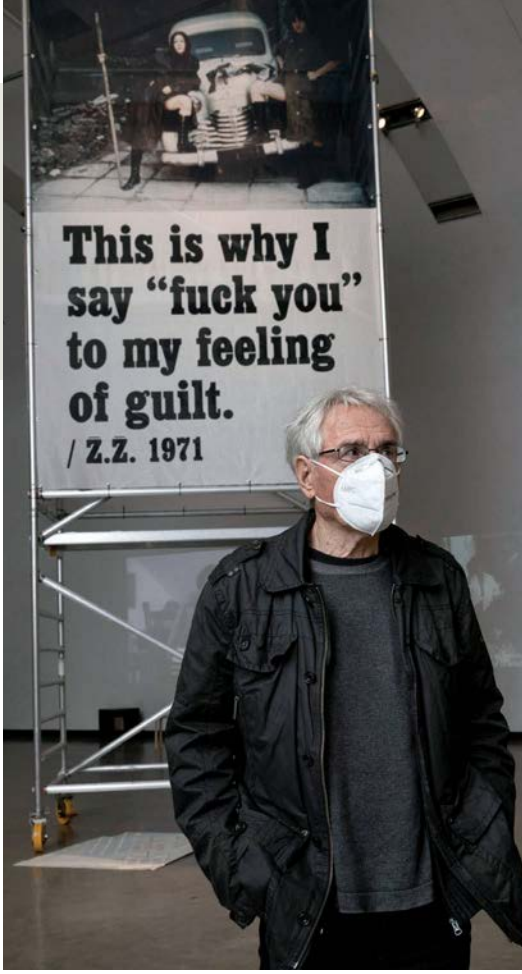
Govorite, dakle, o radu na filmu *Tvrđava Evropa*?

Da, tako je. Elem, nađemo se u Postojni, gde je u bivšim kasarnama JNA smešteno nekoliko stotina, možda i nekoliko hiljada ljudi. Vidimo da su došljaci uglavnom školovani ljudi. Bivša komunistička vlast se raspala, institucije se pretumbavaju, mnogi su izgubili poslove u školama, administraciji, vojsci. Slovenački policajci čupaju kose. Vajkaju se: do pre koju godinu sve je bilo tako jednostavno. Kada pohvatamo izbeglice sa istoka, formiramo grupu od pedesetak. Odvezemo ih na brdo iznad Trsta, tik uz granicu. Komandir otvori viski, pruži svakom flašu da uzme gutljaj. Potapše ih po ramenima i vikne: "Braćo, srećan put na Zapad." Potkopavajte kapitalizam! Sada moraju da slede instrukcije iz Brisela. To će nam zemlju upropastiti, vele.

Odemo sa ekipom do Kopra i Trsta, gde noćne patrole krstare po brdima. Sretnemo italijansku graničnu policiju. Zaustavljaju, proveravaju, hapse ljude, pa ih vraćaju Slovencima. Posmatramo: patrola sakupi grupu. Upere baterije, traže dokumente. Zapisuju i pažljivo im pregledaju dlanove. Zatim ih razdvoje u dve grupe. Jednu ostave da stoji po

»

“Da li bi praksa i principi socijalističkog ustrojstva, kao što su: posedovanje pasoša koji omogućava slobodan ulazak u sve zemlje sveta sem Albanije, obezbeđivanje stanova radnicima, otvaranje radnih mesta i zapošljavanje stručnjaka, besplatno studiranje i solidna zdravstvena nega, solidne penzije, obezbeđeni godišnji odmori na moru i planinama – ikada mogli da budu anulirani da se nije sproveo haos i strah”

strani. Drugoj istresaju torbe, čeprkaju po vešu i čarapama. To rade natenane, a ona grupa bez nadzora polako se izmiče i nestaje u mraku. Toni mi prevodi objašnjenje komandira: italijanskoj poljoprivredi treba svake sezone oko pola miliona nadničara, da pokupe masline, smokve i grožđe. Pregledali su izbeglicama ruke da vide da li su rapave i žuljevite. One za koje pretpostavljaju da idu u nadnicu, a znaju i po koju reč italijanskog i ime sela u koje su se uputili, propuštaju. Konkretan primer kako se borba za ljudska prava i slobodu govora pretvara u policijsku potragu za jeftinom radnom snagom. Mi smo se fokusirali na nadničare i radili sa njima. Snimili smo *Tvrđavu Evropu*, uspešan film koji se do danas vrti po festivalima i televizijama. “Prognanici Evrope”, u ovom slučaju, jesu činovnici i intelektualci. Njih je Evropa, praznih džepova i pognutih ramena, oterala nazad odakle su došli.

Spomenuli ste čuvenu trilogiju o Kenediju. Kako je ona nastala?

Pita me 2002. prijatelj iz novosadskog naselja Adice da li znam nekog ko dobro vlada nemačkim ili skandinavskim jezicima. Mnogo je pristiglih dečaka i devojčica iz Evrope, između 13 i 18 godina. Ne znaju srpski, ne mogu da nastave školovanje, niti da se snađu. Odem da vidim ko su novajlije. A ono – kultivisani mladići i devojke, živeli su i odrastali i školovali se u Evropi. Tamo su stigli kada su imali 4-5 godina, kada su njihove familije bežale od naših ratova devedesetih. Policija im je pre neku noć upala u stan, naterala roditelje da hitno popakuju šta može da stane u par kofera. Biće odvezeni na aerodrom. Rano ujutru kreće avion za Beograd. Pomislio sam da sigurno neko iz familije diluje drogu ili se bavi kakvim drugim kriminalom. Ali ne, oni su došli pod udar sporazuma EU sa Srbijom, Bosnom i Makedonijom, da se izbeglice vraćaju kući jer su zavladali mir i demokratija na prostoru bivše Jugoslavije. O tim masovnim transportima nema ništa u medijima, niti o potpisanim međudržavnim ugovorima.

Kad smo pitali kako da im mi pomognemo, rekli su: imate kameru, snimajte video-pisma, da se javimo svojim poznanicima i školskim drugovima. Kažu, nestali smo tokom noći, verovatno misle da smo pohapšeni ili pobijeni. Nemamo kompjuter, telefon, internet. Snimili smo desetak video-poruka i obećali da ćemo poslati na imejl adrese koje su nam dali. Tražili smo instituciju, gradsku, socijalnu, školsku, koja bi nešto mogla da pomogne. Svi su slegali ramenima. Organizovali smo nekoliko javnih debata u Beogradu i Novom Sadu, na kojima su projektovani snimljeni materijali. U razgovore u Beogradu, u CZKD, uključio se i predstavnik nemačkog konzulata, iznoseći podatke da je država Srbija za svakog primljenog povratnika primila određenu svotu novca. U sali žamor. Mladi, na nemačkom, diplomati uzbuđeno objašnjavaju da do familija nije stigao niti jedan dinar.

Sutradan, u ministarstvu policije na Novom Beogradu, pokušavamo da dobijemo objašnjenje o čemu se radi. Neće da nas prime. Glume ludilo. Zabranjuju nam da na aerodromu snimamo pristizanje proteranih. Kroz nekoliko dana, telefonski poziv iz Nemačke. Ženski glas se predstavi. Ona je Klaudija Rot, poslanik Zelene partije u Bundestagu. Čuli su od nemačkog konzulata o problemima porodica izbačenih. Njena partija je deo vladajuće koalicije. Joška Fišer, tada ministar inostranih poslova, njihov je predsednik. Oni hoće da pošalju komisiju koja će istražiti slučaj, jer u parlamentu Zeleni oštro kritikuju politiku nehumanog izbacivanja. Kroz nekoliko dana tri poslanika stižu u Novi Sad. Upućujemo ih na adresu u naselju Adice. Poslanici zovu predveče na kafu. Oči im pune suza. Pričaju da su videli užasne uslove u kojima žive ljudi. Osuđuju, kako objašnjavaju, “populističke mere” izbacivanja. Kažu, Nemačkoj je potrebna radna snaga. Pitaju me da joj damo snimljene materijale, da pokažu u parlamentu. Kažem da to ne mogu. Materijal nije celovit, što ovo pitanje zahteva.

Dobro, ali dugometražni film *Kenedi se vraća kući* ipak ste napravili. Da li su oni pomogli da se film dovrši?

Da. Objasnio sam da snimamo na videu, a njima treba kopija za veliko platno. Dakle, materijal mora da se prebaci na negativ 35 milimetara, a u Srbiji nijedna filmska laboratorija to ne radi. Dodatno, meni treba još deset dana rada, da pokažemo i analiziramo temu sa više strana. Gospođa iz Zelenih kaže da napišem plan

“Fascinantno je koliko se refleksno širila strast plemenskog okupljanja, a buktao bes ujedinjene gomile. Krenimo da branimo naše posede i prava. Ako baš budemo morali, otimaćemo tuđe... Da li je ikad izračunata materijalna i moralna šteta koju je proizveo ‘narod koji se dogodio’? Uz dirigentsku palicu nacionalnih lidera”

rada i troškove. Oni će finansirati. Da bismo snimili kompletniju priču, trebao mi je lik koji će povezati više familija i različita iskustva. U Adicama smo napravili probno snimanje sa pristiglim povratnicima. Izabrali smo Kenedija Hasanija, ekspresivnu pojavu. “Izbačen” je pre desetak dana. Govorio je nemački, italijanski, srpski, romski i aškalijski. Na ekranu autentičan, u komunikaciji vešt, pokazao se kao ikonički simbol ove teme. Film smo izmontirali. Prikazan je i diskutovan u parlamentima tri nemačke države, kao i u saveznom parlamentu. Učestvovao sam na desetak projekcija i tribina u Kelnu, Hanoveru, Dortmundu, Štutgartu.

Najintrigantnije je bilo na skupu visokog nivoa, koji se zvao Asylpolitisches Forum Deutschland. Vodi ga ministar unutrašnjih poslova. Na tom forumu je sudelovao i ministar za socijalna pitanja, a i jedan kardinal. Prikazao se film o Kenediju, koji ih je dojmio. Najzanimljivije su bile dve reakcije. Prvo je ministar unutrašnjih poslova izneo brojeve o akciji “izbacivanja” i troškove te akcije. Zatim je izjavio da svi znaju da za tu noćnu policijsku frku i paniku širom Nemačke nema nikakvih realnih razloga. Ona se radi samo da bi umirila retoriku i mržnju desničara. Zatim je ustao kardinal, pogružen: “Gospodo, moram da kažem da mi pred Bogom grešimo dušu ovim nehumanim merama.” Sledeće dve godine uradili smo još dva filma sa Kenedijem, koji su učestvovali na mnogo festivala, širom sveta.

Kenedi Hasani je dobio i nagradu za najbolju mušku ulogu na nekadašnjem Filmskom festivalu Srbije u Novom Sadu.

Da, bilo je to 2007. godine. To su one godine kada je nova filmska elita glumila Kan, pa su se glumci dovozili pred Srpsko narodno pozorište u predratnim limuzinama. A kompletan žiri je bio sastavljen od stranih filmskih umetnika. Predsednik je bio skandinavski reditelj i glumac Fridrik Thor Fridrikson. On čita: “Ove godine najbolji glumac u Srbiji je Kenedi Hasani. Priđite da primite 5.000 evra.” Haos u sali, povici negodovanja. Kenedi izlazi, umiruje galamu. “Drage kolege”, kaže nezadovoljnim glumcima, “iduće godine bacajte više đubreta i hartije po ulicama, da imam više posla i zarade. Pa vam neću biti konkurencija.”

Predsednik žirija pita Kenedija, razgovaraju na nemačkom: “Govorite li francuski?” “Ne, ali sam dobar u italijanskom jeziku.” Fridrikson objasni da im treba baš takav lik za jedan film koji režira Lars fon Trir u Severnoj Africi. “Tamo i italijanski pričaju”, kaže Kenedi. Fridrikson se složi i priupita da li je slobodan da za deset dana dođe u Kopenhagen, kupiće mu avionsku kartu. Ide se na kratko snimanje, na Island. “To je hladna zemlja, spomenuli ste Afriku”, odgovara Kenedi. “Na Islandu ćemo biti prvu nedelju.” “Samo vi idite na te sante leda, a mene pokupite kad krenete u Afriku”, zaključio je pregovore Kenedi. Eto primera prognanih iz Evrope koji su se od progona ovajdili!

Dosta smo govorili o evropskim prognanicima. A ko su prognanici u Srbiji danas?

Dobro pitanje. Ako odgovaramo na njega, listajući najtiražnije listove i prateći najgledanije televizijske kanale, najteži progon doživljava predsednik Vučić. To kažu i svi poslanici dok drže govore u Narodnoj skupštini. U isto vreme, čitam u niskotiražnim glasilima da su mediji koji svoje stranice pune tekstovima o progonu Vučića – pod kontrolom njegove partije. To isto vidim na internetu, da to tvrde i najprominentniji dnevni i nedeljni listovi sveta. Zavrzlama je velika i teška. Predsednika je blaćenje kojim ga izlažu toliko dojmilo, da je sve najgore ružne reči i pogrdne izraze popamtio. Te u svojim brojnim izjavama na televizijama te neprimerenosti ponavlja. Nelagodno mi je to slušati, u ovim mojim poznim godinama. Lutam internetom, guglam Šolaka, Đilasa i Sergeja Trifunovića, da bih našao kojom su tom prilikom ti drznici te nepodopštine izgovorili. Ne mogu da nađem. Ostajem zbunjen. Kao i svi oko ove teme, hoću reći, propagandne strategije.

Bez dileme, međutim, mogu da odgovorim da su najprogonjeniji poslednjih godina, svuda, migranti. Progonjeniji su i od Vučića, da izvinite. Naspram njih se grade ogromni zidovi, kopaju kanali, rastežu bodljikave žice. Puštaju se besni psi. Jurišaju policajci sa pendrecima i gasnim bombama. Upotrebljava se i smrtonosna municija.

Aksiom našeg doba je sloboda kretanja ljudi, robe i kapitala, a granice kao da nikada nisu bile čvršće?

Zašto je tu slobodu kretanja proglasio kapitalistički svet, a danas je ceo svet kapitalistički? Entuzijastično su se otvarali pogoni u zemljama gde su radnici plaćeni manje nego u centrali. Tako je lepo. Širom otvorena kapija novog kolonijalizma! Da bi se vukli preostali resursi ruda, nafte, drveta, plemenitih metala. Brzo su započinjale vojne intervencije ako bi profit bio ugrožen.

Sećam se i šta sam gledao svojim očima. Snimali smo film u Gabonu. Zemlja je prebogata resursima. Lokalno stanovništvo pohađa škole na francuskom jeziku. Peva pesme Iva Montana i Edit Pjaf. Ali ne može da nađe zaposlenje na gradilištima auto-puteva, luka, na seči skupocenog tikovog drveta. Braća Kinezi ili Indusi daju kredit, ali dovedu i po koju desetinu hiljada radnika... A tek kako je na onim prostorima gde su države urušene da bi se resursi izvlačili prečicom. Mislim na Libiju, Irak, i mnoge zemlje centralne Afrike. E sad, mi se pitamo, sa prstom na čelu: otkud iz Afrike i sa Bliskog istoka stampedo ka Evropi?

Vratimo se na domaći teren. Kada ste krajem osamdesetih snimali *Staru mašinu*, film koji govori o usponu Miloševića i etnonacionalizma, da li ste mogli da naslutite šta će nam se sve desiti u proteklih tridesetak godina? Čini se kao da iz te “stare mašine” nikada nismo izašli?

Ja bih pre rekao da nas je ona toliko samlela da smo iz nje izašli spremni da »

se sa verbalnog lokalnog državnog udara pređe na oružana ratna dejstva. I dalju političko-švercersko-karijerističku tragičnu igranku oko SAO krajina, oko Vukovara i Sarajeva. Do Srebrenice, Kosova i natrag. Aranžirana povorka "spontanih mitingaša" koja je juna 1988. u Novi Sad stigla vozom iz Beograda delovala je, već na prvi pogled, kao gomila statista iz Bulajićevih filmova. Ponašali su se po dogovorenom scenariju. Trsili su se kako su prethodnog dana bili na sastanku sa Miloševićem i dobili instrukcije kako da sruše pokrajinsku "foteljašku garnituru". Milošević je, prosto, hteo da na rukovodećim mestima u federaciji vojvođanske kadrove zameni sa svojima. Ta agresivnost je bila providna i opasna, jer je rušila ustavne temelje. Ali, to joj je i bila namera.

Već godinu dana ranije, u obračunu sa predsednikom Srbije Ivanom Stambolićem, inače do tada njegovim najboljim drugom, Sloba-Sloboda je uspostavio postulat da vodeća snaga u društvu nije radnička klasa, što je do tada bio aksiom, nego nacija. Taj principijelni salto mortale faktički značio iskorak ka nacionalsocijalizmu. Niko to nije formulisao javno, ali sled događaja potvrđuje da su se komunisti Srbije, a u skladu sa tim i rukovodstva drugih republika, tako "ideološki resetovala". Fascinantno je koliko se refleksno širila strast plemenskog okupljanja, a buktao bes ujedinjene gomile. Krenimo da branimo naše posede i prava. Ako baš budemo morali, otimaćemo tuđe... Da li je ikad izračunata materijalna i moralna šteta koju je proizveo "narod koji se dogodio"? Uz dirigentsku palicu nacionalnih lidera.

Sa druge strane, da li bi praksa i principi socijalističkog ustrojstva, kao što su: posedovanje pasoša koji omogućava slobodan ulazak u sve zemlje sveta sem Albanije, obezbeđivanje stanova radnicima, otvaranje radnih mesta i zapošljavanje stručnjaka, besplatno studiranje i solidna zdravstvena nega, solidne penzije, obezbeđeni godišnji odmori na moru i planinama – ikada mogli da budu anulirani da se nije sproveo haos i strah? I najveća inflacija u istoriji ljudskog roda i bratoubilački rat. Da toga nije bilo, da li bi Srbija, Hrvatska i svi ostali, imali svoju novu elitu, gazde i bogataše? Ko bi, umesto njih, mogao da slavi povratak kapitalizma?

Kako je izgledalo snimati *Staru mašinu* dok se na ulici, kako se to veli, "dešavao narod"?

Posle pola sata slušanja i posmatranja mitingaša, odjurio sam na Televiziju Novi Sad da pokušam da organizujem ekipu. Misleći da je važno dokumentovati nešto što mi se učinilo da liči na regionalni potres koji će se osetiti od Đevđelije do Triglava. Direktor Televizije Andrija Majtenji mi je objasnio da "nema ingerencije" da snima demonstracije kod vojvođanskog izvršnog veća!? Treba da zovem Beograd. Pozovem novinara Nešu Ristića, tadašnjeg direktora RTB-a, koji mi kaže da snimanje mitingaša ne rade televizijske nego specijalne ekipe. Rastrčali smo se i nekako navrat-nanos sakupili ekipu i opremu. I grupu glumaca, pa smo "antibirokratsku revoluciju" ispratili po gradovima Vojvodine.

Film će najbolje ilustrovati komentar Aleksandra Tišme, kada ga je video. Uzdahnuo je, digao obrve i procedio: "Ovako je bilo u proleće 1941. godine, kada sam završavao novosadsku gimnaziju. Bilo nas je trideset u razredu. Srba, Mađara, Slovaka, Jevreja, poneki Švaba. Bili smo najbolji drugovi. Posećivali se po kućama. Išli na Štrand i igranke. Bavili se sportom. Za nedelju-dve stigli Hortijevi policajci. Vojska Vermahta je sa teškom tehnikom napredovala ka istoku. Hapšenja i progoni su počeli su za mesec-dva. Jevreji su sabirani, za slanje u logore. Od nas trideset u razredu, 1944, kad su Rusi došli, bilo nas je jedanaest. Izgleda mi da nas to ponovo čeka", rekao je Tišma.

Nemoguće je izbeći da ne spomenemo pandemiju koja nam je tako dramatično izmenila živote. Sve ovo što se dešava podseća na nekakvu negativnu utopiju: pandemija, karantini, vanredna stanja, policijski časovi... Kako sve to doživljavate kao čovek koji je navikao da intenzivno putuje širom sveta?

Sve nas upućuje na razmišljanje kako se na globalnom nivou ekspresno mogu promeniti pravila i navike života. Kako sloboda biva ograničena jednom uredbom, izdatom od nestručnog ili nenadležnog organa ili osobe. Koja je arbitrarna, neprecizna, neproverljiva. Vidim da se ljudi svuda po svetu, iz straha od bolesti ili vlasti, lako dresiraju. Prateći istraživanje i svetsku trku ko će brže napraviti vakcinu, teško je izbeći a da ne pomislite da bi slična istraživanja mogla dati podstrek državama u sukobu interesa ili terorističkim klanovima, da kreiraju virus opasniji i prenosiviji od ovog od kog se sklanjamo noseći maske, dok ne dođe vakcina.

Na koji način je pandemija uticala na filmsku umetnost?

Mnoge profesije, pa i snimanje i distribucija pokretnih slika, promenile su se. Hiljade kino-dvorana su zatvorene, trajno, u najvećim gradovima sveta. Objekti su već prodati i pretvaraju se u stanove i radnje. Onlajn distribucija, a ne gala-premijere, najavljuje se i za holivudske spektakle. Čitam i čujem od kolega, nezavisnih autora, da se pojavio neočekivani pomak zbog takve distribucije. Ranije nisu mogli finansijski da pokriju reklamiranje, iznajmljivanje dvorana za premijeru, pres-konferencije. Sada, kada su svi filmovi na onlajn platformama, nekim niskobudžetskih filmovima je skočila gledanost dva-tri puta. I neki finansijski efekat se tako postigne. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

"Vidim da se ljudi svuda po svetu, iz straha od bolesti ili vlasti, lako dresiraju. Prateći istraživanje i svetsku trku ko će brže napraviti vakcinu, teško je izbeći a da ne pomislite da bi slična istraživanja mogla dati podstrek državama u sukobu interesa ili terorističkim klanovima, da kreiraju virus opasniji i prenosiviji od ovog"

ZORAN STANOJEVIĆ

Godina za po kući

Pandemija je učinila da mnoge stvari radimo po prvi put verujući da ih radimo poslednji put, jer „čim ovo prođe" vraćamo se na staro. Neki mudriji upozoravaju da neće proći ni kad prođe, odnosno da su neke promene na koje nas je virus prisilio večne

Da mi je ova pamet, ali u januaru 2020, smesta bih kupio mašinu za proizvodnju hirurških maski. Da je bilo više pameti kod svih, dobro bi se prodavale i bez virusa jer je u to vreme u Srbiji vazduh bio često na vrhu liste najzagađenijeg u svetu, kao, uostalom, i sada. Hirurške maske zadržavaju krupne čestice i štite pluća, ali opet je bilo nezamislivo da bi ljudi u Srbiji ikada pomislili da je zbog zdravlja pametno da nose maske kada izađu iz kuće. Tako da nikome, kao ni meni, nakraj pameti nije bilo da se upustimo u taj posao.

Samo par meseci kasnije maske su koštale bar dvadeset puta više od sada aktuelne cene, oko jedan evro za komad, što bi bila investicija kudikamo isplativija nego bitkoin, koji takođe ovih dana ruši rekorde probijajući granicu od dvadeset hiljada dolara, kažu da i to ima veze sa ovom krizom.

Pandemija je učinila da mnoge stvari radimo po prvi put verujući da ih radimo poslednji put, jer „čim ovo prođe" vraćamo se na staro. Neki mudriji upozoravaju da neće proći ni kad prođe, odnosno da su neke promene na koje nas je virus prisilio večne. Kao i virus. Evo kratkog pregleda šta nismo radili u 2019. ma ni pomišljali da ćemo, a u 2020. nam je postalo uobičajeno.

Za novinare ovo nije neka novina, od kako postoje pisaće mašine delili smo se na one koji pišu u redakciji i one koji pišu kod kuće. Na Zapadu je u većini profesija koje koriste kompjuter bilo sasvim uobičajeno da se jedan dan u nedelji radi od kuće. Pokazalo se da su zaposleni produktivniji, a kompanija je mogla da smanji troškove tako što ukine do dvadeset odsto mesta za rad u kancelarijama.

Rad od kuće ispostavio se malo komplikovanijim. Oni koji su se u to upustili kažu da rade više nego u kancelariji, da im se mešaju privatno i poslovno, uglavnom na loš način, da sopstvene resurse stavljaju na raspolaganje firmi često bez ikakve nadoknade za to, ponegde su im primanja smanjena za troškove koje više nemaju (topli obrok, prevoz). Mlađi ne mogu da uče gledajući starije, napredovanje nije jednostavno. S druge strane, neki su to iskoristili da se odsele iz grada pod uslovom da na tom drugom mestu imaju kvalitetan internet. Mnoge firme sada se preračunavaju i nameravaju da deo zaposlenih ostave u ovom statusu zauvek jer je na razne načine isplativije. Niko se više ne iščuđava, kao što je to bilo u aprilu, kada smo čuli da Majkrosoft i neke druge velike IT firme nemaju nameru da se vraćaju u kancelarije do kraja godine. Sada su ti rokovi pomereni do leta 2021.

ONLAJN ŠOPING U DOBA KORONE: Platne kartice
Foto: Marija Janković

U TRI I DESET NA ZUMU

Ko je sarađivao sa tehnološkim firmama i globalnim korporacijama imao je ranije iskustva sa onlajn sastancima, ali za većinu su zumovi, timovi, vebeksi i slične andramolje bile potpuna nepoznanica i kudikamo drugačije iskustvo nego skajp, votsap ili vajber koje koristimo svakodnevno. Sve što su ljudi nekada radili grupno, od konferencija i seminara do koncerata i pozorišnih predstava, prešlo je na digitalne platforme. Isprva je bilo zanimljivo jer je značilo da virus ne može da nas zaustavi, a onda smo se malo prepali shvativši da nas je uputio negde gde baš i ne bismo rado da idemo. Samovanje u grupi.

Dobra strana zumovanja je što možete trenutno da se pojavite na bilo kojoj tački zemaljske kugle i učestvujete u nekom poslu koji zahteva vizuelnu komunikaciju. Mnogo lakše je postalo obezbediti kvalitetne sagovornike ili predavače, »

VIRTUALNI SASTANCI: Zoom
Foto: printscreen

naročito ako postoji neki honorar, ali smo uskraćeni za neformalno druženje, upoznavanje zanimljivih mesta, pa i dnevnice, sve ono što je službena putovanja, koktele i premijere činilo uzbudljivim.

Seminari odnosno vebinari su jeftiniji, ali – znatno naporniji. Sat vremena pred ekranom oduzima mnogo više energije nego kada nešto pratimo u realnom prostoru. Onlajn komuniciranje postalo je najvažniji posao na svetu. Vrednost kompanije Zum komjunikejšns porasla je šest puta za godinu dana, i trenutno vrede koliko i sedam najvećih svetskih avio-kompanija zajedno. Broj dnevnih korisnika je trideset puta veći nego u decembru 2019, kada ih je bilo tek deset miliona u celom svetu. Umesto da gunđate bolje bi bilo da naučite kako da namestite kameru i obezbedite da vam na sastanke ne upadaju goli ukućani.

ŠKOLA NA DALJINU I BRZINU

Doktor Gugl je bio posprdan naziv za traženje odgovora za medicinske probleme na internetu, ali sada se mnogi plaše da svi koji danas studiraju medicinu zapravo uče od profesora Gugla i jao nama kada im bolesni dopadnemo šaka.

Jedan od prvih koraka u svetu bio je da se kompletna prosveta prebaci onlajn, sa različitim uspehom. Tamo gde su se takvi metodi već koristili postojale su makar nekakve procedure i iskustva. U Srbiji je bilo suprotno. Nijedan fakultet nije akreditovan za onlajn ispite (ni sada), a srednje i osnovne škole nikada nisu primenjivale nešto slično. Poduhvat da se škola prebaci „na daljinu" kroz predavanja na televiziji bio je herojski i uspešan u smislu da je izgubljeno minimalno u ostvarenju školskog programa što se predavanja tiče, ali to nije pratio adekvatan sistem vrednovanja znanja. Ništa se nije promenilo ni tokom jeseni.

Istraživanja u svetu pokazuju da je znanje stečeno tokom pandemijskog proleća, na digitalnim platformama, za oko petinu slabije nego ono sticano u učionici. To ne znači da digitalna škola sama po sebi ne valja već da još niko nije osmislio kvalitetan način digitalnog prenošenja znanja, sve u očekivanju da će korona virus odustati ili da će ga pomesti vakcina.

Ako neki roditelji uživaju u radu od kuće, po pitanju škole svi su zabrinuti. Nema školskog druženja, nema vanškolskih aktivnosti, umesto da jure loptu đaci su masovno na video-igrama što dodatno skraćuje vreme „održavanja pažnje" koje su već opasno krajcovali mobilni telefoni. A da budemo iskreni, neki se ne snalaze „sa toliko dece u kući" o kojoj sada oni treba „da brinu" umesto škole. Nastavnici im poručuju da škola nije zabavište i da oni skapavaju pred ekranom, držeći onlajn predavanja i ispitujući đake verujući im na reč da ne prepisuju.

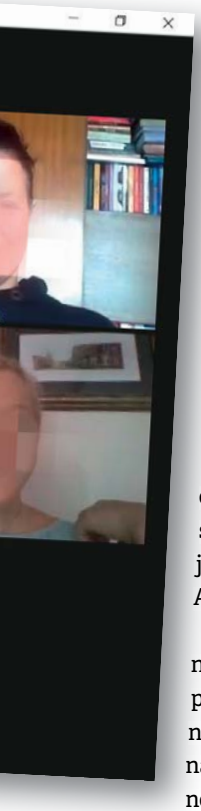
Na sve to poseban problem napravilo je saznanje da digitalne platforme za učenje nisu besplatne, kako se to isprva činilo, naročito kada na njih navale milioni đaka i nastavnika. Kao i u slučaju onlajn sastanaka ni onlajn škola nikuda ne ide, ostaje nam zauvek. Obeležiće sledeću godinu više nego 2020, postaće alternativa odlasku u učionicu, mada je veća verovatnoća da bude obrnuto.

KUPOVINA NA DODIR BEZ PIPANJA

Od marta do novembra najbogatiji čovek na svetu dodao je svom bogatstvu još 25 milijardi dolara što je polovina srpskog bruto domaćeg proizvoda (52 milijarde dolara). Vlasnik Amazona, Džef Bezos, sada „vredi" 184 milijarde i cinično bismo ga mogli nazvati koronaprofiterom.

Onlajn trgovina dobila je neočekivan stimulans u 2020. pre svega zbog „zaključavanja" kada su i skeptici bili primorani da kupuju i naručuju internetom. Ipak, treba sačekati kraj godine za sagledavanje pravog stanja stvari jer se pokazalo da je više ljudi na internetu trošilo manje novca, što nije neobično. Mnogi poslovi su propali, nisu se kupovale avio-karte i turistički aranžmani, skupa ili ikakva garderoba, cipele i tašne, već hrana, piće, sportska oprema i sitan alat za baštu, doduše u većoj količini nego ikada. Takođe, naručivanje hrane iz restorana oborilo je sve rekorde, ali restorani svejedno nisu zbog toga radosni jer oni glavni prihod ostvaruju na uslugama kojih nema onlajn.

Ni za Srbiju nema preciznih podataka, ali ako bi se gledalo kroz plaćanje karticama u drugom kvartalu ostvaren je skok od 115 odsto, dok je u trećem skok

bio nešto niži (87,2%) uz povećanje broja virtuelnih naplatnih mesta za bezmalo 55 odsto, sve to po podacima NBS. Ovaj rast u najvećem delu može se pripisati bumu onlajn trgovine u Srbiji. A pod tim se računa i kada naručite i platite ćevape na internetu koje vam kurir donese. Inače, najveći rast ostvaren je u onlajn prodaji sportske opreme, čak 250 odsto u vrednosti i 327 odsto u broju transakcija, prema podacima eCommerce Asocijacije Srbije.

Srbija danas ima odličnu ponudu na internetu koju u korak prati sistem plaćanja, ali, nažalost, ne i usluga isporuke. Korisnici su najnezadovoljniji brzinom i načinom dostave onoga što su naručili, s tim da je sa isporukom hrane iz restorana situacija nešto bolja. Onaj ko uspe da organizuje efikasnu i jeftinu dostavnu službu postaće srpski Bezos. Neka mu je sa srećom i alal mu svaka teško stečena para.

VESTI IZ SPAVAĆE SOBE

Otkako su internet veze postale dovoljno brze svako malo viđali smo kako se neko u TV program uključuje iz spavaće sobe, a hit je bio BBC-jev saradnik Robert Keli kojem su usred javljanja u sobu ušetala mala deca željna igre sa tatom.

No, to je bilo pre tri i po godine. U 2020. postalo je sasvim normalno da se u TV program javite od kuće pa čak i da se program vodi iz radne sobe ili garaže. U tome su prednjačile američke televizije čiji su dobro plaćeni TV novinari sebi mogli da priušte vrhunsku opremu pa se razlika u kvalitetu slike gotovo nije primećivala. Najdalje je otišao Kris Kuomo, novinar CNN-a, koji se samoizolovao u podrumu kada je oboleo od kovida, odakle je svakodnevno vodio emisiju.

Internet su preplavili saveti kako da namestite kameru i svetlo, a TV analitičari su se utrkivali u tome ko ima raskošniju biblioteku jer su se police sa knjigama nametnule kao najpoželjnija scenografija. Razgovor sa razmazanim likom sagovornika na ekranu kome se svako malo gubi ton i gledamo mu u nozdrve, postao je dominantni televizijski format.

Brzina

Davne 2019. internet provajderi mamili su vas neverovatnim brzinama spuštanja (daunlouda) sa interneta jer vam je to omogućavalo udobno gledanje filmova, serija i sporta. U 2020. svi smo postali emiteri, makar samo zbog učešća na onlajn sastancima, pa je postalo veoma važno i koja je brzina podizanja (aplouda) na internet. Ova brzina obično se reklamira kao desetak puta manja, a kada je nedovoljna zamrzava nam se slika i deformiše ton koji šaljemo što je ravno tragediji ako se javljate u televizijski program ili predstavljate nekome važan projekat od kojeg vam zavisi posao. Provajderi vam nikada neće reći koliku brzinu aplouda vam garantuju, sve što možete saznati jeste kolika je maksimalna moguća u idealnim uslovima.

Bezbednost

Najveći izazov digitalne 2020. je bezbednost. Dok su zaposleni radili u poslovnim zgradama nije bilo toliko teško zaštiti sistem (mada je uvek bilo problema), ali kada su se raštrkali po kućama svaki kompjuter priključen na firmin server postao je potencijalna opasnost. Isto važi i za onlajn sastanke jer se pokazalo da besplatne verzije aplikacija nisu dovoljno dobro zaštićene, a nije pametno držati poverljive sastanke bez da znate ko vas sluša, gleda i snima. Onlajn bezbednost biće ključna tema u 2021. godini.

Oprema

Ko želi da dočeka stvarno sretnu 2021. treba da nabavi pristojnu veb-kameru sa postoljem, dobre slušalice sa mikrofonom i svetlo (recimo ring light kakav koriste šminkerke). Uz dovoljno brzu internet vezu spremni ste za svaki sastanak ili uključenje u program ili podkast, što znači da ste u stanju da svoj posao obavljate digitalno. Dodatni savet je da kada radite nešto važno kompjuter vežete kablom za ruter (sigurnije je nego vajerles, verujte da ne želite lično u to da se uverite). Obavezno obezbedite alternativni internet pristup, recimo preko hotspota na mobilnom telefonu za slučaj da vam kućna veza iznenada pukne ili nedopustivo uspori.

Pandemija je promenila televiziju zauvek. Sasvim je normalno da gost i novinar u studiju ili na terenu nose maske ili da se u predsedničkoj debati između učesnika postave pregrade od pleksiglasa.

Amaterski snimci, napravljeni mobilnim telefonima, postali su svakodnevni. Jutjub i slični sajtovi sada su ozbiljna konkurencija televizijskim kanalima, a sve više je onih koji umesto TV programa gledaju Netflix, HBO ili Amazon. Televizijska emisija povlači se pred videokastom odnosno podkastom za koji vam je dovoljan mobilni telefon i nalog na Jutjubu. Mnogi su takve promene najavljivali, ali do pandemije smo mislili da će proći još dosta vremena dok se ne ostvare.

Ulogu regulatornih tela preuzele su društvene mreže koje su počele da obeležavaju i cenzurišu sadržaje koje korisnici postavljaju, makar se radilo o predsedniku SAD, mada je rašireno verovanje da su ove mere uvedene upravo zbog njega.

ŠTA JE POSLE BILO...

Nova godina je prilika da se podvlače crte, okreću novi listovi i daju zaveti šta ćemo raditi od drugog januara. Ali sada ispraćamo jednu veoma neobičnu godinu koja je prošla nikad brže. Kada se setimo marta čini se da je to bilo pre par godina, najmanje. Ko nije smislio kako da svoj posao digitalizuje, čime god da se bavi, ne treba previše da se raduje novom kalendaru. Digitalizovati ne znači samo prebaciti poslovanje na internet već naći način da tamo svoj rad naplatite. Naročito ako ste konobar, klupski ili kafanski muzičar ili pozorišni glumac. Ko misli da je u njegovom slučaju to nemoguće neka nabavi vremepolov i pusti vreme unazad.

Možda ćemo se virusa u nekom trenutku u narednoj godini rešiti, ali će sve što budemo radili ili planirali nositi u sebi rizik i zahtevati ugrađeno rešenje za slučaj pojave nekog novog. A možda će cela 2021. biti kao novembar 2020. U svakom slučaju ne treba da gledamo i planiramo dalje od nosa i maske na njemu. U godini koju ispraćamo ni tu daljinu nismo sasvim savladali. ¶

BLIZAK NAM J

“Meni je ovo ovde, Hrvatska, Bosna i Kosovo, najteže palo jer je sve bilo povezano sa našim ljudima. Bolje sam se osećao kada sam otišao preko. Ne znači da mi nije bilo žao ljudi koji su se tamo mučili, patili, bili povređeni, ginuli, ali nekako, ovde kod nas je najviše bolelo, valjda zato što je to moje. Ali kada uhvatim foto-aparat i počnem da slikam, ja drugačije funkcionišem. Nema tada vremena za velike emocije, one dođu posle, kada sve prođe, i to je najteže”

Foto: Marija Janković

Goran Tomašević (1969, Beograd) skoro 30 godina foto-aparatom beleži ratove, revolucije, sukobe i ljudske sudbine širom sveta – od bivše Jugoslavije do Iraka, Avganistana, Pakistana, Izraela, Palestine, Libije, Sirije, Južnog Sudana, Ugande, Centralnoafričke Republike, Konga, Nigerije, Hondurasa...

Fotografisao je i Olimpijske igre u Sidneju 2000. godine i Svetsko prvenstvo u fudbalu u Nemačkoj 2006. godine, ali njegove slike iz kriznih područja sa svih strana sveta osvojile su praktično sve najvažnije nagrade za fotografiju: za najboljeg fotografa agencije Rojters proglašen je četiri puta, dva puta je njegova fotografija bila fotografija godine u Rojtersu, list “Gardijan” ga je 2013. godine proglasio za najboljeg novinskog fotografa na svetu... Kao član foto-tima agencije Rojters, dobitnik je Pulicerove nagrade za 2019. godinu, prvi put od kada nagrada postoji među nagrađenima je i jedan foto-reporter iz Srbije (za Pulicerovu nagradu nominovan je i 2014).

Trenutno živi u Istanbulu i šef je fotografa agencije Rojters.

“VREME”: Kada ste počeli da se zanimate za fotografiju?

GORAN TOMAŠEVIĆ: Osamdeset druge sam kupio motor, ali tata nije znao. Lupio mi je šamar, prodao motor i kupio mi foto-aparat. Jedan od najboljih drugara moje sestre Goce bio je Mićo Smiljanić, moj kolega sa kojim sam posle dugo radio u ”Politici”. Bio je malo stariji od mene, on me je naučio da razvijem film, išao je i kod Tome Peterneka na neke kurseve i bio je dosta tehnički obrazovan.

Kod njega sam naučio sivu skalu, da eksponiran crno na belo, šta je kontra, kako da manuelno merim svetlo u teškim vremenskim, svetlosnim uslovima za fotografa, kako da korigujem spot svetla, kako da izmerim crno na belo

E BLISKI ISTOK

SUSRET VOJNIKA SA SMRĆU: Avganistan, 2008. godine

Fotografije ne lažu

Ja sam agencijski fotograf, moram da slikam ono što se dešava oko mene. Ja šaljem te slike, ako neko neće da ih gleda jer su mu neprijatne, teške, okej, ali ja ne mogu da zatvorim oči pred događajima. Nije fer prema ljudima gde se to dešava da ne pokažem da je tako kako je. Ako neko hoće da gleda slike sa ratnog područja, onda mora to da očekuje.

To i to se ovde desilo, ja sam to poslao, i stojim iza te fotografije koju sam poslao, i iza toga šta sam napisao da se tu desilo. Ne može fotografija da laže, moje fotografije ne lažu. Da li se to nekome sviđa ili ne sviđa, do njega je, ali nema laži. To je to.

pozadinu, šta je blenda, ekspozicija, šta je dubinska oštrina... Mislim da sam sve to znao dobro sa 13-14 godina, u stvari, radio sam konstantne testove. Sve to što mi je on ispričao ponovio sam na filmu i posle na papiru.

Prvi foto-aparat bio mi je fed-5V, kopija lajke sa žutom mrljom, i to je odličan aparat, još ga imam. Imao sam i neki staru upa-9 za povećavanje da bih mogao da napravim fotografiju. To je sve nekako bilo dostupno, bilo je par radnji u gradu gde sam mogao da odem i kupim film, razvijače, sve što mi treba.

Kada sam '91. počeo da radim za "Politiku", to je za mene bila velika stvar jer sam imao neograničen broj filmova i papira pa sam mogao da vežbam, to je bilo super. U "Politici" sam svakoga dana razvijao film koji sam slikao i pravio kopije, i naučio da kropujem slike. Ne kao danas u fotošopu, već sam kropovao tako što se podigne aparat za povećavanje, pa stavim deo. Naučio sam koliko može da se ide i koje filmove da koristim, kako dobijem zrno, to je velika stvar. Radio sam posle različite tehnike i eksperimentisao sa objektivima i bojama kroz posao, ali ovo je nešto što mi je ostalo, što mi je mnogo pomoglo i dan-danas mi pomaže.

Mislim da je veliki problem novih fotografa koji dolaze što nikada nisu slikali na filmu i ne znaju kako prolazi svetlo kroz objektiv, kako se reflektuje, i ne poznaju tu magiju čekanja da se pojave prve konture u razvijaču na crno-belom papiru.

Vrlo brzo pošto sam počeo da radim za "Politiku", počeo sam i da sarađujem sa »

Rojtersom. Sećam se da sam slikao ispred moje zgrade neku dodelu hrane, već je bio počeo rat i ova naša mizerija. Slikao sam crno-belo, i neko iz "Politike" je rekao da bi trebalo da to ponudim agencijama. Prvo sam odneo u EPU kod Miše Bambusa, ali njima je trebao kolor, onda sam otišao u Rojters, oni su pustili par slika i te slike su se dosta delile. Posle toga nisam više odlazio nigde sem u Rojters. Onda sam počeo ozbiljniju saradnju sa Petrom Kujundžićem, Emilom Vašom i pokojnim Ivanom Milutinovićem.

Kada ste shvatili da ćete biti ratni foto-reporter, kada su počeli vaši prvi odlasci na ratišta?

Još tokom '91. i '92. tražio sam od "Politike" da idem u Bosnu i Krajinu. To sam uspeo, imao sam neke svoje slobodne avanture, a išao sam da radim i za Rojters. Kada je sve stalo, radio sam socijalne priče u Beogradu. Sve vreme sam radio i za "Beogradsku hroniku".

Onda sam '97, kada je počelo Kosovo, počeo da slikam tamo. Razlog je taj što su moji poreklom iz Drenice, otac mi je rođen na Kosovu. Najveći uspeh mi je što sam ostao na Kosovu '99, kada je bilo bombardovanje. Kada je naređeno novinarima da napuste teritoriju Kosova, sve kolege su otišle, pogotovo strani novinari. Ja sam u to vreme još radio i za "Politiku" i za Rojters, što nisam krio, svi su to znali. Otišao sam kod Mikija Mihailovića, koji je bio urednik Medija centra u Prištini, i zamolio da ostanem, on je rekao da može.

RUŠENJE STATUE SADAMA HUSEINA: Irak 2003. godine

POBUNJENIČKI BORCI: Južni Sudan 2014. godine

Posle toga sam prestao da radim za "Politiku", jer mi je Rojters ponudio

Prenošenje iskustava

Nekad me brine kada mlađe kolege gledaju moje slike pa zovu da me nešto pitaju, ne znam šta da im kažem. Ne bih da ih preterano kuražim da to rade, jer se bojim da im se nešto loše ne desi. Nekako pokušavam da to bude njihova odluka, ali to je teško.

Jednom sam ušao iz Ugande u Sudan. Par godina pre toga sam slikao njihovog potpredsednika vlade, predsednik ga je optužio da je probao da napravi državni udar, a on je pobegao u šumu i optužio predsednika da hoće da ga ubije. Našao sam ga posle par meseci, negde blizu etiopske granice, to je bio jako naporan zadatak. Kada sam ponovo došao, našao sam njegove borce koji su napali neki grad. Pustili su me, iz poštovanja, da odem to da slikam.

Tu se pojavio jedan mlađi američki kolega, 25-26 godina, koji je mesec dana čekao na neku bitku, i onda su pustili i njega. Oni su napali grad, mi smo ušli u grad, tu je počelo šibanje. Provalio sam šta će da se desi, da će ostati bez municije, da su ti pobunjenici mladi, zdravi, da imaju više kondicije nego ja i da će da beže nazad. Bio sam sa mojim kolegom Sigfridom, on je tada još radio za Rojters, snimao je tu video, i rekao sam mu da mi treba da se izvučemo ranije. Drugi kolega, mladi Amerikanac, otišao je sa nekom drugom ekipom pobunjenika. A to je sve bilo posle 11 sati marša. Mi smo se izvukli na brdo, pobunjenici su kasnije počeli da stižu pošto su ih potprašili ovi iz Ugande i vladine snage, i rekli su mi da je on poginuo.

To su te scene, ne mogu ja nikome da kažem da treba da radi nešto, ne mogu... Ja ga nisam pustio da ide sa mnom, on je radio neke svoje stvari. Ne bih nikoga da sprečim da radi svoj posao, ali ne mogu ni da ih ohrabrujem za tako nešto. Ja bih ih savetovao da ne rade, jer je tanka linija, mogu da se dese loše stvari kada se pokrivaju takvi događaji. Ne bih da napravim povod nekome da napravi nešto glupo.

Ja uglavnom radim sam, jedan sam od onih koji uglavnom rade bez Rojtersove ekipe. To ne znači da neću da radim sa ekipom ako nema druge opcije. Danas je vreme multimedija, idu fotografi, snimatelji, tekstopisac, ja to radim kad moram, kao kada je bila borba između Islamske države i kurdskih boraca, ali više volim da odem sam, ako mogu.

RAT U LIBIJI: 2011. godine

PULICEROVA NAGRADA ZA 2019. GODINU: Honduras

ozbiljniji ugovor i posao. Već sam bio jako umoran od priče na Balkanu, radio sam još malo Makedoniju, 2000. godine Severnu Mitrovicu, ali mi je sve to postalo previše teško. Onda mi je Rojters ponudio da me šalje na Bliski istok. Otišao sam prvo u Izrael, Palestinu, onda sam radio Irak, posle sam otišao u Jerusalim, tamo sam ostao do 2006. godine.

Tamo je bilo jako puno posla, tako da nisam mogao da putujem, bila je Druga intifada, premijer Šaron je naložio vojsci da uđe u sve gradove Zapadne obale i da ih okupiraju. Bila je to konstantno velika priča, sa palestinske strane je tada bilo dosta samoubilačkih napada, nekako nije mogla da se digne glava iz toga. Osim slikanja, editovao sam slike drugim kolegama koji su tamo radili.

Onda je došla priča sa povlačenjem jevrejskih naselja iz pojasa Gaze, koja je jako dugo trajala. Samo jednom sam uspeo da dobijem zadatak van tih granica, i ta mi je priča postala preteška, pošto je bila veoma intenzivna, postalo mi je teško da slikam, pa sam otišao u Pakistan, da radim posledice zemljotresa u Kašmiru. To je nekako bilo osveženje, koliko god je bilo teško, bila su drugačija lica, drugačiji predeli, i to mi je prijalo. Onda sam se vratio, i posle toga preselio u Kairo.

Kada dođe do te vrste zamora, kao što je bilo na Balkanu, u Izraelu i Palestini, na koji način osetite da su vam potrebni druga lica, pejsaži, izazovi?

Postoji nešto što sam odavno naučio od Peđe Kujundžića, kada su dolazile kolege da pokrivaju proteste u Beogradu, a to je da kada se pojave fotografije koje su stalno ispred naših očiju, mi prestajemo da ih vidimo jer sve to postaje normalno, ali nije. Raditi dugo na jednoj priči ponekad postaje zamorno. U tom traženju nečeg novog mi jednostavno ne vidimo ono što se dešava ispred nas.

Zato mislim da je dobro promeniti priču s vremena na vreme, jer kada se radi jedna priča, u nekom trenutku počne da se radi iz iskustva i neki detalji se ne vide kako treba, ja bar nisam mogao da ih vidim. A kad skočiš u neki nov ambijent, novo okruženje, sve počinje iz početka, cela magija.

Koji vam je bio prvi strah u poslu?

Uvek mi je najveći strah bio da ne propustim nešto. To je stvarno tako, ne zato da pokažem nekome da sam hrabar, iz nekog razloga se nisam plašio rata ili neprijatnih situacija. Uvek sam bio fokusiran na to da odem negde, donesem nešto što treba i da ne propustim neke bitne trenutke, jer u fotografiji nema ponavljanja, nema plejbeka. Nešto se desi i prođe, ako niste fokusirani, onda ti momenti odu u zaborav.

Da li je potrebno da čovek, da bi radio ovakvu vrstu posla, pored znanja bude i zavisan od adrenalina?

Ja ne mislim da sam zavisnik od adrenalina. Mislim da sada, čak i kad odem u rat, taj adrenalin više ne radi. Ne mogu da objasnim kako sam sve te fotografije napravio, zašto se to desilo, ali se tako desilo.

Više iza svih tih fotografija stoji veliki rad, pre zadatka i za vreme zadatka. Priprema, da se dobro prouči priča koja se radi, čovek mora da zna šta se tu dešava i koji su akteri te priče, rata ili bilo kog događaja. Onda se naprave lokalni kontakti na terenu koji se pokriva. Neko, uglavnom, mora da vas pusti da nešto radite, da bude barem koliko-toliko prijateljski nastrojen. Više puta sam to rekao, ako pokrivate dve strane u ratu, a jedna vas neće, vrlo je teško raditi, skoro nemoguće. Treba imati kontakte, adekvatnu opremu, sem foto-aparata morate da znate i gde idete, što znači sve ostalo, od sistema za slanje slika, baterija, odeće...

Živeli ste i radili u mnogo država, koliko je važno poznavanje lokalne kulture, interakcija sa lokalnim stanovništvom i približavanje njihovom načinu života?

U gradovima i zemljama u kojima sam živeo, uvek sam bio znatiželjan i gledao da uhvatim kako ti ljudi žive, kakve su im navike i kako se oni ponašaju, uglavnom sam se više družio sa lokalnim kolegama i ljudima oko mene nego sa onima koji su dolazili sa strane, kao ja. Prvo, bilo »

mi je zanimljivo i hteo sam da naučim što više o njima zbog njih samih i zbog svojih interesovanja, a verovatno mi je to i profesionalno pomoglo. Gde god se vratim sada, u mestima koja sam pokrivao i u kojima sam živeo, imam puno prijatelja.

Ima li to možda veze sa nesvrstanošću, naviknutosti Jugoslovena na "treće" svetove?

Ne znam koliko je povezano, nisam o tome na takav način razmišljao, ali sam na neverovatnim mestima nalazio ljude koji govore i razumeju naš jezik. U Libiji sam našao generala koji je završio vojnu školu ovde. Mislim da su Tito i nesvrstani bili jako davno, ove nove generacije ne znaju to.

Možda su neka shvatanja tih ljudi nama bliska. Ja i dalje mislim da su Bliski istok i ljudi koji tamo žive nama u mnogo čemu slični. Iako su drugačije vere, po ponašanju, običajima i karakteristikama su mi bliži nego, recimo, mnogi ljudi iz Zapadne Evrope.

Koliko vam je srpski pasoš, koji još uvek imate, pomagao ili odmagao u poslu?

U određenim mestima i trenucima mi je jako pomogao. U vreme Sadama Huseina, 2002. godine, mogao sam da uđem u Irak bez vize i tamo da radim, a mnogi to nisu mogli. Kada sam jednom došao na granicu Iraka i Jordana, išao sam autom iz Amana za Bagdad, Iračani su me pitali gde mi je viza. Rekao sam da sam iz Jugoslavije i da nama ne treba viza. Okrenuli su telefon, proverili i rekli: "Welcome." Onda su me zvali na kafu i pušili smo šišu, nargile, bilo je veoma prijatno. I oni su bili iznenađeni da dolazi Evropljanin kome nije potrebna viza.

Sa druge strane, bilo je jako teško, pogotovo krajem devedesetih i jedno vreme posle 2000. Sećam se neprijatnih situacija, u Jordanu su mi jednom bacili pasoš kroz prozor i rekli da nisam dobrodošao u tu zemlju. Ja sam ga bacio nazad i rekao da me ne zanima šta oni misle, došlo je do nezgodne scene, ali na kraju su me pustili da uđem. Kada sam jednom sleteo u Portugal, išao sam na odmor, oficir policije je pozvao sve svoje kolege kada je video moj pasoš, pitao me da li sam Srbin, neprijatno su se smejali i gledali me kao da je došlo neko strašilo. Bilo je teško vreme jer su svuda trebale vize, to čekanje ispred ambasada nikada nije bilo prijatno. Sve to je sada mnogo lakše, i drago mi je što nisam promenio pasoš.

PAKAO MOSULA: Irak: 2017. godine

POBUNJENICI ISPITUJU MLADIĆA: Libija, 2011. godine.

LINIJA FRONTA: Libija 2011. godine

Koje su vam najdraže i najvažnije fotografije u karijeri?

Drage su mi sve fotografije koje sam objavljivao, pogotovo one koje su bile u print izdanjima, u novinama i magazinima. Imam dva nezvanična rekorda po broju objavljenih fotografija u jednom danu, eksplozija u Libiji i pad Sadamove statue, jednom sam imao 150 naslovnih strana. Šalim se da će, pošto print izdanja izumiru, teško to iko moći da ponovi jer više toliko novina i nema.

I sa Kosova sam jako puno objavljivao. Nekako, svaka fotografija koja se otprinta i koju mogu da vidim fizički,

da pomirišem te novine, to mi je drago. I fotografije iz Avganistana i Sirije su mi drage i bitne jer je to i tehnički teško moglo da se napravi, a ostavile su dosta uticaja na javno mnjenje, na primer, fotografija onog američkog narednika.

Dugo sam to tražio, neki susret vojnika sa smrću i ta dešavanja, kako to zabeležiti. U nekim trenucima sam to uspeo da uradim. Drago mi je što je taj čovek preživeo, na kraju je ispalo da nije ni povređen ozbiljno, ali te momente sam pre toga video samo na filmu, nisam video takve fotografije. To je kada odete u rat, i mislite kako da najbolje pokažete svetu šta se tu dešava. To su bile neke neverovatne, nadrealne scene koje sam uspeo da zabeležim.

U kojima ste se od zemalja gde ste boravili i radili najbolje osećali, i pored svega što se u njima dešavalo?

Jako mi je žao zbog onoga što se dešavalo u Siriji i što se još dešava. Imam puno poštovanja prema toj zemlji. Zabeležio sam taj građanski rat. To mi je teško palo. Fotografije su ostale zapamćene, ali nekako taj narod osećam kao blizak nama i često povezujem ono što se desilo nama sa onim što se dešava njima, zbog toga mi je ta zemlja na srcu.

Gde vam je bilo najteže da radite zbog uslova, ljudi?

Bilo mi je svuda teško, sve te ratne situacije... Opet, u svim tim situacijama imate teške i dobre momente, koliko god da je teško. Fizički mi je možda najteže bilo u Južnom Sudanu, gde sam pešačio po 20 sati. I u Avganistanu sam par puta dugo pešačio, na ivici izdržljivosti.

Jedna od najtežih zemalja možda je Centralnoafrička Republika, gde su bile pretnje kidnapovanjem, nekako je sve visilo o koncu, to je bio hod po tankoj liniji gde se lako padalo levo ili desno.

A najteži trenutak?

Kada su me kidnapovali u Centralnoafričkoj Republici, nekakva hrišćanska milicija, a sa mnom u autu su bila tri muslimana koje sam na kraju uspeo da izvučem, zamalo su nas tu koknuli. Izgubio sam opremu, lovu, ali sve je to prošlo. Uspeli smo da kidnemo na punkt UN-a, gde su bili vojnici Burundija koji su nas posle prebacili u njihovu bazu, a onda nas transportovali u glavni grad. To je bilo teško, biti bez love u Africi, samo sa pasošem, pronalaženje tog punkta, dugo bežanje kroz džunglu. Nije ga bilo lako naći, otprilike sam znao u kom pravcu da idem, ali uspeo sam da izvučem ta tri dečaka koji su bili sa mnom, i hvala bogu danas su živi i zdravi.

Videli ste ratove kod nas, i na mnogim drugim mestima na Zemljinoj kugli. Koje su sličnosti između onoga što smo ovde gledali i onoga što se dešava drugde?

Ima puno sličnosti. Meni je ovo ovde, Hrvatska, Bosna i Kosovo, najteže palo jer je sve bilo povezano sa našim ljudima. Bolje sam se osećao kada sam otišao preko. Ne znači da mi nije bilo žao ljudi koji su se tamo mučili, patili, bili povređeni, ginuli, ali nekako ovde kod nas je najviše bolelo, valjda zato što je to moje.

Ali, kada uhvatim foto-aparat i počnem da slikam, ja drugačije funkcionišem. Nema tada vremena za velike emocije, one dođu posle, kada sve prođe, i to je najteže.

Dobili ste bezbroj nagrada, između ostalih i Pulicerovu. Koliko čovek razmišlja o tome kada počne da radi ovaj posao, koliko su nagrade važne kao podstrek?

Važne su, pogotovo kolegama koje su na početku karijere. Drage su mi sve te nagrade, ali mi nisu najvažnije, verovatno »

Mirniji posao

Čile, Santjago, hotel u centru grada, deset minuta peške do trga gde se tuku svakog dana, nekad vas vozač odveze. Niko nije bio neprijatan prema meni, policija me nekad zakači, standardno, neka kamenica. Sve počinje oko pet po podne, od pet do osam se slika, tu se oni potuku, dođu vodeni topovi, klinci se tuku kao lavovi, suzavac... Trčanje zbog posla traje tri sata svaki dan, najveći problem je bio vodeni top, u jednom trenutku posle 15 dana me je pogodio pa mi je riknula jedna kamera, ali imao sam još dve.

Onda provalim kako radi policija kod njih. Idu u kordonima, ali imaju dva-tri trkača koji idu sa pendrecima. Oni počnu da jure protestante i sapliću ih, oni iz kordona dotrče, popeglaju ih, pohapse i ćao.

Posle sam stajao, čekao one momke da počnu da jure protestante, kada ovi počnu da beže provalio sam da padaju negde posle stotinak metara. Padali su i tukli su se sve u moju kameru, samo stanem i slikam. Niko nije bio teže povređen, malo plavi, opeglani. Jedini problem je bio kada ih hapse, protestanti vraćaju kamenice na policiju i tu me izbombarduju, ali nije bilo ništa strašno.

Tu sam slikao čoveka u odelu kako mirno pije koka-kolu dok iza njega divljaju i tuku se, i posle te slike su ga bezbroj puta intervjuisali i postao je slavna ličnost u Čileu, i danas je poznat. Jednom kada se budem vratio u Santjago, javiću mu se, da mu kažem da sam ga proslavio.

zato što sam dobio najveće svetske nagrade, i američke, i evropske, i azijske, ali više mi toliko ne znače. To je moje viđenje, sada kada sam ih već dobio, ali da nisam, možda bi mi značile. Tako se sada osećam, i dalje tu i tamo pošaljem poneku sliku na neko takmičenje, ali sve ređe.

I za Pulicerovu nagradu, važno mi je što sam je dobio, jedna je od najvećih, ali i sada, posle svega, meni je najveća nagrada objavljena slika i dobro urađen posao, da ljudi mogu da vide tačno šta se dešava na nekom mestu koje sam slikao.

Važi li još ono staro Roberta Kape: "Ako ti fotografija nije dovoljno dobra, znači da nisi bio dovoljno blizu"?

Apsolutno. Pričao sam sa mnogo kolega, pogotovo iz Magnuma, i s nekima iz drugih agencija, koji su bili u čudu kada su videli da sam ja to sve slikao sa širokim objektivom, što znači da sam bio na

FOTO-REPORTER NA ZADATKU: Goran Tomašević

metar-dva od objekata koje sam slikao. Za mene, to je to. Te slike koje su blizu imaju za mene drugačiju atmosferu, više govore.

Svašta pričaju, postoje mode u ovom poslu, pa kažu: "Ah, ti *long lens* fotografi, sa teleobjektivima, to ne valja." Ja se ne slažem s tim, sve što može da se dobro obradi, da uđe, ne biram sa kojim instrumentom radim, imam dobrih slika i sa dugačkim objektivom, ali nekako su najbolje stvari bile one koje sam imao neposredno ispred sebe.

To je teško uraditi. Najveći problem je koncentracija, čovek mora da bude konstantno koncentrisan na ono što se dešava. Možete da budete na dobroj poziciji, ali sedite ispod drveta i igrate igrice, što znači da možete da propustite neke momente koji su bitni. Od pripreme do snimanja, do vašeg ponašanja na zadatku, nije dovoljno samo biti negde. Najbitnije je doći negde gde se nešto dešava, ali kako ćete posle to da uradite, takođe je veoma važno, kako se tamo ponašate... Bitno je i da ne utičete vašim ponašanjem na događaje, to je onda manipulacija, itd. To je kompleksan posao.

Gledao sam mnogo kolega koji se previše opuste kada dođu na neko mesto. Senzori moraju sve vreme da rade, morate da gledate i pazite, stvari se dešavaju nepredvidivo. Mnoge dobre fotografije sam napravio kada su kolege otišle, jer su rekli da se ništa ne dešava. Moje pravilo je da se pojavim kada dođe prvo svetlo i da odem da odmorim, pošaljem slike ili nešto klopam kada svetlo prođe, u zavisnosti od toga koliko je bezbedno da se povučem.

Mnogo puta sam ostao na terenu, na primer, u Mosulu. Rojters me pustio i pridružio sam se borbenim jedinicama specijalnih operacija, proveo sam dve nedelje sa njima i to su bile najbolje fotografije. Spavao sam dve nedelje po nekim kućama, ispod auta, bilo je veoma neudobno, ali sam bio sve vreme tu, nisam gubio vreme na odlazak do hotela, ček pointe.

Ima li još nešto u poslu, karijeri, što niste ostvarili, a voleli biste da uradite?

Izazova ima uvek, uvek postoji neka priča koju bih da uradim. Nekad se našalim da mi je najžalije što nisam slikao bitku za Staljingrad, to je bila bitka nad bitkama. Ako se pojavi takva bitka, uradiću sve da je slikam.

Posao vam je vezan za stalna putovanja. Kako i gde odmarate?

Jednom godišnje idem da pecam, na obalu Kenije. Moj dobar prijatelj Sigfrid Modola, koji je nekada bio moj fotograf, odrastao je tamo, tako da zna dobro tu obalu, jezik. Uzmemo čamac njegovog strica i onda se vozamo levo-desno. Volim da dođem i u Srbiju, tu su moji dobri prijatelji, drugari.

Poželite li nekada da ostavite rat i sukobe i slikate prirodu, pecanje?

Poželim, ali uvek prorade pundravci.¶

MOMIR TURUDIĆ

Godina

Čini se da smo se čitave 2020. klackali između dva osećanja: jednog da svet više nikada neće biti isti i drugog da će se sve vrlo brzo vratiti u normalu, kako se to kaže. Danas oba ta osećanja izgledaju preterano: nije jasno na koji će to način svet da se promeni

U prvim danima nove godine pravimo planove, a u poslednjim danima stare svodimo račune, sve nadajući se da je cilj u jednom, i rezultat u drugom slučaju – povoljan po nas. Iako će većina reći: ćuti, živi smo, to je najvažnije, neke stvari, neki planirani događaji nisu se dogodili u 2020, a pitanje je kako će izgledati kada se i ako se dogode u 2021. godini.

Ako pregledate šta su razni ljudi pisali na internetu, lako ćete shvatiti da se ono što je propušteno u 2020. poklapa sa onim kako bilo ko od nas doživljava tu stvar: na ličnom planu to su odmor i druženje sa ljudima koje volimo ili otkazani važni poslovi, na globalnom to su masovni i veliki događaji tipa Olimpijskih igara ili Evropskog prvenstva u fudbalu na sportskom nivou, ili Eurosonga na zabavnom i televizijskom niovu.

Ovo su tri najupadljivija događaja, tri stvari koje okupljaju i animiraju milione, bilo kroz učešće, bilo kroz posmatranje uživo ili putem prenosa, što u isto vreme znači ogromnu količinu novca koji je "u igri". Pored toga, postoje čitave stranice sa ispisima otkazanih događaja u 2020. na svim stranama sveta, u svim zamislivim oblastima ljudskog delovanja. I to nam je jasno jer je "planeta stala", posebno početkom proleća. Ovih dana prisustvujemo tom velikom i nesrećnom velikom finalu – dočeku Nove godine po kućama, tamo gde se može i tamo gde nema bolesnih, bez ikakvih tradicionalnih oblika proslavljanja.

dugog čekanja

NIJE SE DESILO: Simbol Olimpijade u Tokiju

Neko će reći: pa šta ste drugo i mislili, šta ste očekivali u ovoj godini rata, u godini kada je čovek pokušavao da se "bori protiv nevidljivog neprijatelja", protiv napasti koja možda nije zasad ubila najviše ljudi, ali je pitanje koji će biti konačni rezultat ove pandemije i sa kakvim posledicama.

Suočili smo se sa pretnjom koja nam nije jasna, koja ne ubija nemilice, ali je podmukla i može svakog da dokrajči ako ga dograbi svom snagom. Suočili smo se sa tim da se svet menja iz dana u dan i da se navikavamo na odricanje. Ovo poslednje nama sa prostora nekadašnje Jugoslavije ne bi trebalo da bude veliki problem, jer tako živimo poslednjih gotovo trideset godina, sa kratkim epizodama u kojima se činilo da su neki planovi mogući, da su neke nade opravdane...

PRINCIP ZBEGA

Mi smo na neki način društvo kratkoročnih planova, naviknuti na promene, naviknuti da nešto ne bude, da se nešto ne desi, pa mi se čini da je to u ovom užasu zatvaranja i otkazivanja, prebacivanja na "zum ili vajber", bilo nešto što nas je samo utvrdilo u osećanju da je zapravo svuda tako i da se ni u šta ne možeš pouzdati previše.

Kada slavimo, preterujemo, kada kukamo, preterujemo, to nam je neka vrsta odbrambenog oružja koje je s vremenom postalo mentalitet ili karakter. Osuđeni na lošu vladu, na upravu koja se bavi sobom, a ne našim potrebama, kao da smo se u 2020. vratili na princip zbega, sakrivanja pred nečim čemu ne možemo da se suprotstavimo, a što može da uzme i nas i naše najbliže. Često je moglo da se čuje da se ovde ljudi druže više nego negde tamo, da smo mi kao i svi "južnjaci" topli, druželjubivi, da "volimo kafanu" i slične stvari, kao da to isto ne vole i oni sa severa, istoka ili zapada.

Ovakva ocena trebalo je da nam pokaže valjda, još jednom, našu posebnost i da naglasi ono što smo najviše izgubili: mogućnost da se okupljamo na raznim proslavama ili da idemo na neke "masovne" događaje", ili, na kraju, da satima "blejimo" po kafićima "ispijajući pivo i kapučino" kako to tvrdi jedan srpski politički fenomenolog.

A, obrni-okreni, prosečan građanin Srbije je od masovnih događaja propustio dva velika festivala, Guču i Egzit, nekoliko fudbalskih i košarkaških utakmica. Ostao je uskraćen za slobodu da se viđa sa ljudima, a da ga to ne plaši. Svega drugog je bilo: i odlaska na odmore, jer nema ko se "nije snašao", a ni bazanja po radnjama nije izostalo – otvoreno je toliko kvadrata novih tržnih centara i supermarketa po glavi stanovnika da ima da se ide i obilazi nekoliko godina.

U tom smislu, ništa pod milim bogom se ovde nije strašno odložilo, ništa se nije pomerilo što inače nije moglo da sačeka, a to što se nije desilo, bože moj, ništa strašno, probaćemo naredne godine. Naročito sada kada zanamo malo više o tome šta nas je napalo, kada stiže vakcina, kada već ima toliko onih koji su preležali koronu, treba još malo da se strpimo i "to će proći" pa ćemo da se vratimo svojim rutinskim navikama i ponašanju.

HVALA INTERNETU

Nekako smo svi imali sreće da je virus napao samo čoveka, da nije zaskočio internet, pa nam je sve i dalje nekako blizu iako ne možemo stići svuda, a mogućnosti komuniciranja i naručivanja raznih stvari nikada nisu bile veće i bolje. Život se pretvorio u trk po portalima koji prodaju koješta, koji nam nude sve što nam treba, pretraživači interneta sami zaključuju na osnovu naših navika šta nam je potrebno pa nam to i nude i da ne pitamo, naše je samo, i to je glavni plan za 2021, da zaradimo neki novac kojim treba da platimo sva ta "dobra i usluge".

Virus nas je možda razdvojio od nekih ljudi, ali, ljudske inovacije dovele su ne samo do toga da se u rekordnom roku napravi vakcina, nego i da se sredstva komunikacije toliko usavrše da su ljudi ipak mogli da se i vide i čuju sa kim su hteli u meri koja im je odgovarala.

A da virusa nije bilo, imali bismo i tu Pesmu Evrovizije, i to Evropsko prvenstvo u fudbalu na koje bi možda nekim čudom išla i Srbija, pa bismo bili veseli nekoliko nedelja ako bi tim otišao, pa bismo se nervirali mesec dana kada bismo videli kako su igrali i koji su rezultat napravili. Dakle, ništa važno, ništa bez čega se inače ne može, a ne vidim ni da je svet bilo zbog toga stao ili da se fudbal ne igra. Sve se nekako unormalilo i samo je za velike države čudno da se igra bez publike, a ovde, kod nas, to je zlatni standard i nama je i tako svejedno ima li ili nema nekoga na stadionima.

Olimpijske igre su nešto što povezuje čitav svet, to je onaj dobri virus koji ujedinjuje, to je ona ideja da čak i ratovi stanu dok traju igre. Ironično, ove godine je virus korona zaustavio i ratove, dakle, sve se "izokrenulo", a Tokio je po drugi put ostao bez igara, kao onda 1940. godine kada se nisu dogodile zbog početka rata. Ovoga puta grad, valjda, neće morati da čeka 24 godine da ugosti sve sportiste sveta, kao u prošloj turi, i svi se nekako »

nadaju da će Olimpijade biti već 2021. Baš kao i pomenutog Evropskog prvenstva, baš kao i teniskog turnira Vimbldon koji je nama posebno važan jer ako Novak pobedi i ove godine, i osvoji sve grenslemove, onda će da nadmaši...

NA KLACKALICI

Čini se da smo se čitave 2020. klackali između dva osećanja: jednog da svet više nikada neće biti isti i drugog da će se sve vrlo brzo vratiti u normalu, kako se to kaže. Danas oba ta osećanja izgledaju preterano: nije jasno na koji će to način svet da se promeni, i u drugoj polovini godine prestala su da se pojavljuju predviđanja "intelektualaca i filozofa" koji su bili preplavili medije s proleća, a nije jasno ni kako ćemo se to tako lako "vratiti u normalnu". Taj povratak podrazumeva i da se dese one stvari koje se nisu dogodile ove godine, kao, 2021. je nova 2020.

Međutim, čini se kao da se opet nešto planira samo da bi se planiralo. Brojevi koje vidimo svakoga dana, i od kojih nam je muka, ne govore da se pandemija "povlači", a tek treba da se vidi kakve će rezultate dati imunizacija koja za sada tek počinje. Tako da priče o tome da sve ono što se preskočilo u prošloj evo samo što nije u ovoj, novoj godini, neće ići baš lako.

I zato izgleda da ono što smo propustili teško da ćemo moći da nadoknadimo. Jednoga dana izgledamo kao junakinje Čehovljeve drame *Tri sestre*, tri sjajne mlade obrazovane žene koje sede u provinciji, trunu i pitaju se šta im treba sve znanje i obrazovanje kada nemaju sa tim šta da rade, a drugog dana smo kao Ema Bovari, junakinja istoimenog romana Gistava Flobera, koja sedi iznad mape i zamišlja svoj život na mestima koja su joj nedostižna, pa i ona zauvek ostaje provincija u provinciji.

Borba sa virusom, ili bekstvo od virusa, podsetilo nas je na stvari koje nam nedostaju i na krhkost naših planova. A svetske velike priče i svetski veliki planovi ponekad je dobro da nas mimoiđu i da ih samo gledamo na televiziji. Ne moramo mi baš svuda da se guramo. Vidimo da to sad nije ni zdravo. Polako, neće nam ništa pobeći. ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

DRAGAN ILIĆ

GODIŠNJI PREGLED 2020

TV korona

Televizija u doba korone prekratila nam je duge dane u izolaciji, edukovala decu i solila pamet. Tu se ipak nije mnogo promenilo

Na kraju godine, vaš pametni telefon će vas obradovati rekapitulacijom protekle godine. Dobio sam video od fotografija svih lepih ručkova koje smo pripremali, uglavnom tokom vikend zaključavanja. Muzička platforma Deezer mi je prikazala pregled muzike koju sam slušao, pa sam dobio muzički autoportret 2020. Ovaj tekst bi mogao biti takav zamišljeni video, kojim će nas uskoro naši "pametni televizori" upoznati sa našim gledalačkim navikama.

Pa, šta smo to gledali?

KORONA

Nedvosmisleno, korona je bila glavna tema, a televizija je neočekivano dobila važnu ulogu u informisanju građana. Nove TV zvezde postali su članovi Kriznog štaba, sa tajmingom možda većim nego političari. Naročito na početku, gledali smo beskrajne pres konferencije, novinarska pitanja i izjave članova štaba gde su se preplitali stručni saveti sa političkim porukama. Problem je nastao sa kontroverznim odlukama, doziranjem količine vesti o koroni pre i posle izbora. Definisana je infodemija, kao globalni fenomen, pa smo dobili savet da ograničimo količinu vesti kojima se izlažemo. Posledica su katastrofalni rezultati anketa. Deset meseci od početka pandemije, gotovo polovina anketiranih u Beogradu smatra da se preuveličava opasnost od infekcije, a tek 20 odsto kaže da bi se vakcinisalo. Propuštena je prilika za prevazilaženje podela u društvu pred zajedničkom opasnošću, što je greška političkog rukovodstva, a zatim i medija putem kojih su se obračunavali sa neistomišljenicima. Pokazalo se da televizije u Srbiji, bez razlike, one koje podržavaju vlast, ali i one koje podržavaju opoziciju, nisu bile u stanju da prepoznaju javni interes, mimo parcijalnih. Primer su optužbe da "Đilas priželjkuje što više mrtvih", kada su kritikovane drastične mere zatvaranja, naročito starijih građana, ili nesuvisle kritike otvaranja novih bolničkih kapaciteta u opozicionim medijima.

Kraj godine, barem simbolično, označio je početak vakcinacije, uživo sa zavrnutim rukavima Brnabić, Kon i Kisić.

Smrt je postala redovna TV tema: od dnevnog broja preminulih, preko dileme oko realnog broja žrtava (što je, naravno, postalo političko pitanje), do parastosa i sahrana. Od ispraćaja glumaca, preko sahrana mitropolita Amfilohija i patrijarha Irineja. Česte su bile strašne slike iz "crvene zone", gde smo videli teške slučajeve. Najpotresniji trenutak na televiziji, po meni, bio je nastup Andree Bočelija u praznoj katedrali u Milanu. Usred doba smrti bio je to glas nade.

RTS je tokom korone relativno uspešno odigrao ulogu TV škole. Danima su deca pred TV ekranima pratila nastavu za osnovne i srednje škole, a televizija je povratila svoju zaboravljenu edukativnu funkciju. Paradoksalno, bila je potrebna pandemija da se toga dosetimo.

IZBORI

Izbori u Americi bili su legitimna ovdašnja tema, koja je u sebe inkorporirala i spoljnu i unutrašnju politiku. Od izveštavanja o potpisivanju Vašingtonskog sporazuma, preko lobiranja za Trampa među Srbima u Americi, do pobede Bajdena. Fantastična podloga za teorije zavere, inspirisane

Trampovim izjavama. Istorijski trenutak televizije desio se kada su nacionalne mreže u Americi simultano, očigledno u dogovoru, cenzurisale Trampovu konferenciju za štampu. Pre televizije, sličnu sudbinu doživeo je na društvenim mrežama.

Izbori u Srbiji završili su se parlamentom bez opozicije. Nisu postojali demokratski uslovi za fer izbore, a pobednik se ionako znao unapred. Tako smo dobili vladu dramskog kontinuiteta, jer se veštački stvarala napetost oko imenovanja mandatarke, to jest premijerke, a zatim se dramatizovao i sastav vlade, u kojem smo videli samo nekoliko kadrovskih rokada. Bizarno je što je vlada unapred oročena do proleća 2022. tako da je ispalo da ova vlada i nije bila naročito potrebna, baš kao ni izbori. Istorijski je predizborni spot gde Vučić sa detetom gradi Srbiju od lego kockica. Opoziciju je tokom kampanje opisivao kao "neradnike i kibicere". Deco, pozdravite mamu i tatu.

Pad Mila u Crnoj Gori bio je takođe važna tema. Mora se priznati da je u ovdašnjim medijima vladala određena ambivalencija. Pokazalo se da je uprkos apsolutnoj kontroli medija u Crnoj Gori, bitka izgubljena na pitanjima identiteta, uz značajnu ulogu crkve. Ma šta se danas govorilo, pokojni mitropolit Amfilohije nije bio u dobrim odnosima sa predsednikom Vučićem, koji je sa Milom Đukanovićem imao jednu vrstu pakta o nenapadanju. Kada je Milo, na kraju svoje dominacije, počeo da primenjuje retoriku iz devedesetih, plašeći birače velikosrpskom hegemonijom, pokazalo se da je ta priča potrošena. Takođe, bio je to neuspeo pokušaj stvaranja instant identiteta. Mediji ipak nisu svemogući.

Foto: Zoran Žestić /Tanjug

U Srbiji smo umesto litija imali demonstracije ispred Skupštine gde su se našli protivnici izbora, koji su mirno izražavali nezadovoljstvo zbog manipulisanja tokom korone, kao nastavak lupanja u šerpe za vreme potpunog zaključavanja. Uz njih, na istom mestu, imali smo veoma agresivne, organizovane desničare i famoznog i nedodirljivog Srđana Noga, koji su pokušali da upadnu u parlament. Sve je izgledalo kao loša dramaturgija, gde su deblji kraj izvukli statisti, a to su, na nesreću, bili miroljubivi demonstranti i policajci. Jedini kanal koji je izveštavao o događajima, zbog svojevrsne medijske blokade, bili su N1 i koleginica Jelena Zorić, koja je zasluženo dobitnica nagrade za novinarsku hrabrost. Pitam se samo kako bi izgledala ta noć da tamo nisu bile kamere Televizije N1.

NOVI KANALI

Najznačajniji su K1 i Kurir TV, u Telekomovoj mreži.

Pompezno najavljen Pinkov projekat, Red TV, u najvećoj meri pokazao se kao ćorak jer se putem televizije obraća internet generaciji. Praktično se pretvorio u "Zadrugu" za decu. Poseban fenomen je projekat Željka Joksimovića K1, kao kanal promocije nove elite, što Pink i Happy nisu bili u stanju. Najavljena je kupovina Tanjuga ili tačnije – imovinskih prava u određenom vremenskom roku, ma šta to značilo.

Produkcija Minakord učestvovala je u dva velika dramska projekta ("Kamiondžije d.o.o." i film o Tomi Zdravkoviću). U pitanju je proširenje medijskog biznisa i uspon još jednog Željka, osim onog sa Pinka.

Unutar Televizije Nova S započelo je emitovanje News Max Adria projekta, kao franšize jednog američkog informativnog kanala, sa autorskim pristupom vestima. Postoje najave da bi to jednog dana mogao biti kablovski informativni kanal. Vlast im praktično nije dala šansu jer ih je po definiciji, kao kanal u sastavu SBB mreže, apriori videla kao političkog protivnika. Time je propuštena dragocena prilika da Srbija prevaziđe potpuno polarizovanu medijsku sliku.

Odigrao se "restart B92" nakon pretnji tužbom zbog imena O2. Nažalost, ova zombi reinkarnacija nema nikakve veze sa izvornim konceptom Devedesetdvojke.

Zaoštren je sukob operatera, mama i tata se igraju rata dok deca menjaju kanale. Još uvek smo bez jasne medijske regulative, u iščekivanju najavljene medijske strategije. Desio se neuspeo pokušaj unutar REM-a, da se ograniči emitovanje rijaliti programa. Nakon toga usledili su izbor Olivere Zekić za predsednicu Saveta REM-a i ostavka Slobodana Cvejića, jednog od važnih članova.

Ovo telo se ponovo pokazalo kao ključno za kontrolu medija – ali ne u izvornom smislu, već kao instrument vlasti.

Postoje naznake da će mobilna telefonija u bliskoj budućnosti biti kanal za provajdere, što će možda omogućiti korisnicima da prevaziđu šizofrenost medijske situacije. RTS je obezbedio poskupljenje pretplate, uprkos primedbama na objektivnost javnog servisa. Nasuprot tome, postoji komercijalni pritisak, kroz pitanje da li nam je uopšte potreban javni servis. Time se prenebregava kompletan doprinos sistema RTS-a u svim ostalim segmentima, zbog nezadovoljstva informativnim programom.

A ŠTA SMO ZAPRAVO GLEDALI?

Bitka za gledanost se vodila serijama, nikada nije bila veća produkcija, pa se može reći da kvantitet rađa kvalitet. Postoje u suštini dva modela igranog programa: laki sitkom (mnogo epizoda, franšiza) i dramske serije, najčešće krimići.

Među laganicama su: "Istine i laži", "Tate", "Hitna pomoć", "Slučaj porodice Bošković", "Vrata do vrata", "Neki bolji ljudi", "Lud, zbunjen, normalan", "Andrija i Anđelka", "Slatke muke". Sve lepo i šareno, da narod gleda sa osmehom.

Druga omiljena tema bila je bezbednost, kroz tajne službe i organizovani kriminal. Tako smo gledali serije "Državni službenik", "Tajkun", "12 reči", "Južni vetar", a pred sam kraj godine "Klan". Maksimalne domete su, po meni, dostigli psihološki trileri "Močvara" i "Kosti".

Najdramatičnija serija o kriminalu, po meni, ipak nije igrana, već dokumentarno-istraživačka, sa dramatskim rekonstrukcijama nerešenih zločina iz devedesetih i ranih dvehiljaditih, "Srce zločina".

Najmanje je, kao i uvek, bilo onih u sredini – najzahtevniji žanr je domaća porodična serija – "Mama i tata se igraju rata". Videćemo kako će izgledati "Kamiondžije d.o.o.".

Na kraju, možemo zaključiti da nam je televizija u doba korone prekratila duge dane u izolaciji, edukovala decu i solila pamet. Tu se ipak nije mnogo promenilo. Takođe, televizije Pink i Happy su i pre vakcina pronašle magični lek, u rijalitiju navodno niko nije fasovao koronu. ¶

Pozovi M. radi... boljitka

Soderberg je veliki pripovedač američkog i svetskog filma, baš kao što je Meril Strip nepogrešivo veliko ime planetarno sagledavanog filmskog glumišta, te njihov spoj u ovoj konkretnoj stvaralačkoj epizodi donosi ono što je manje-više očekivano – vešto ustrojenu studiju karaktera u dovoljno živopisnim okolnostima

Poznati američki kritičar svetskog renomea Rodžer Ebert u svojoj je kritici filmske ekranizacije romana *Sofijin izbor* o kreaciji Meril Strip napisao i sledeće: "Meril Strip je čudesna kao Sofija. Ona ni ne izgleda niti zvuči kao Meril Strip kakvu smo ranije gledali, u *Lovcu na jelene*, *Menhetnu*, *Ženskoj francuskog poručnika*. Ovog puta, u njoj ima nečega sočnijeg; ona je veselija, razigranija i vedrija u onim scenama pre nego što krene da Stingu pripoveda istinu o svojoj prošlosti..." Rodžer Ebert je preminuo 2013. godine, a svakako bi bilo zanimljivo pročitati šta bi to on imao da kaže o ova dva premijerna filma koja su pred gledaoce stigla putem sve ambicioznijih striming-servisa, a u kojima, gle čuda, ne samo na glumačkom planu dominira upravo Meril Strip, nesumnjivo najpoštovanija američka filmska glumica današnjice (i nekoliko prethodnih decenija).

Gledaoci su tokom iste sedmice decembra dobili priliku da pogledaju dva pomenuta filma; prvi je *Let Them All Talk* (*Neka svi pričaju*) u režiji Stivena Soderberga, koji se, u stalnoj autodramatičnoj pozi, iznova i iznova javno opraštа od filmske režije, pritom redovno isporučujući nove i nove filmove, povremeno iz zabata autorskih ekstravaganci i igrarija, a vidno češće iz sfere produkciono zamašnijih i zahtevnijih dela sa podosta traženih i/ili cenjenih glumačkih imena. *Let Them All Talk*, koji nam stiže sa emiterskim štambiljem nedavno pokrenutog HBO Max-a, neosporno pripada tom drugom soju komunikativnih ostvarenja sa jasnim ciljem lagodnog opštenja sa što brojnijom publikom. Međutim, i u takvim izabranim ili nametnutim okvirima, Soderberg, autor *filmova Seks, laži i videotrake*, *Kralj brda*, *Kafka*, *Veoma opasna romansa*, *Englez*... uspeva da stvori i isposluje ostvarenje sa neporecivim primesama autorskog filma sa evidentnom ravnotežom između sadržaja i forme, ovde izražene u dramediji o ženskom prijateljstvu i u biti retko kada zbilja i u potpunosti artikulisanih i oblikovanih identiteta. Pojednostavljeno i preciznije rečeno, *Neka svi pričaju* polazi od dramaturške i narativne začkoljice u vidu priče o cenjenoj spisateljici, narcisoidnoj i pretencioznoj, čak i na planu ličnih odnosa sa navodno bližnjima, koja, usled straha od leta avionom, kreće u Englesku luksuznim brodom QE2, a na put poziva svoje dve otuđene prijateljice iz rane mladosti i ljubopitljivog mladog nećaka iz reda milenijalaca.

Naravno, ovaj film ne bi na kraju bio to što jeste, ne bi postigao ovo što definitivno jeste dosegnuo (a to bi bila kota vrlo dobrog i sasvim upotrebljivog filma iskusnog autora koji i oseća i zna pravi trenutak kada priču treba zaokrenuti i oneobičiti) da nije bilo Meril Strip u glavnoj ulozi. Soderberg je, uprkos tim svojim povremenim porivima za eksperimentima i eksperimentalnijim izrazom, veliki pripovedač američkog i svetskog filma, baš kao što je Meril Strip nepogrešivo veliko ime planetarno sagledavanog filmskog glumišta, te njihov spoj u ovoj konkretnoj stvaralačkoj epizodi donosi ono što je manje-više očekivano – vešto ustrojenu

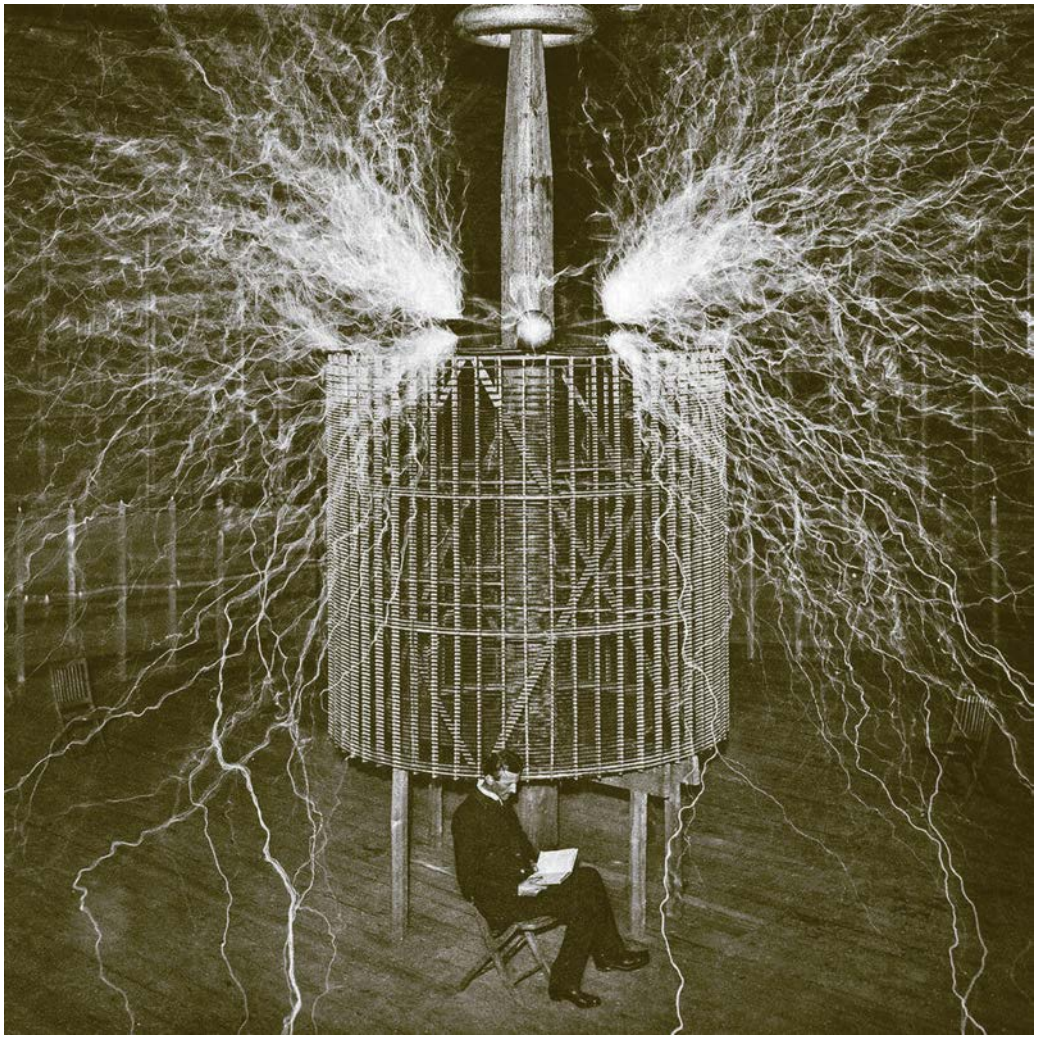
Foto: promo

studiju karaktera u dovoljno živopisnim okolnostima i još jedan ogledni primer filmske glume čija glavna akterka ne poseže za manirizmom, autoreciklažom, tzv. megaglumom, punom buke, nesuvislih i suvišnih ukrasa i detalja... Soderberg je jednostavno prepustio da film svoj oblik dobije i po meri Meril Strip, koja je precizno prepoznala i duh i ton, kao i dodatne značenjske implikacije tako postavljene priče, te *Neka svi pričaju* dosta brzo "zaplovi" ka svom ishodištu, uključujući i žanrovski preobražaj, ovde, nek to jasno bude naglašeno, neusiljen i srećno i zdravo u delo sproveden u odnosu na ono što zatičemo u ostatku filma. A do tog trenutka *Neka svi pričaju* počiva na pitkoj a inteligentnoj, šarmantnoj ali čak i ideološki blago, ali očigledno potentnoj komediji naravi, gde Meril Strip, i ovde odmerenoj i ciljano samozauzdanoj, fino parirаju ostali iz glumačkog ansambla (Kendis Bergen, Dajen Vist, mladi i pouzdani Lukas Hedžis, pa i Džema Čen u svojoj, sva je prilika, prvoj većoj ulozi u filmu ovakvog produkcionog i stvaralačkog kalibra), a dodatnu zanimljivost predstavlja činjenica da je Soderberg ovaj svoj film snimio u "stvarnim" okolnostima – upravo na pomenutom brodu, sa stvarnom posadom i trenutnim putnicima-civilima. Time je film dobio na verizmu, iako je sam tretman gorepominjanih motiva ovde u dobroj meri tipično holivudski.

Ovo je film koji se lako prati, koji je, premda teško može, u celini gledano, da pobudi ushićenje u dušama/umovima filmofila, dosta lako i uvažavati i voleti, ali na prvom mestu jeste, sam po sebi, dovoljno upečatljiv dokaz glumačkog genija Stripove, a što je možda u ovom dugom međuvremenu izraslo i samosvojan filmski (para)žanr. Uz sve pomenuto, ova nas intelektualistička komedija na otvoreno zabavan i elegantno posprdan način podseća na barem delić teškoće života pod samonametnutim opterećenjem blefiranja i improvizacije gotovo na svakodnevnom nivou, posebice kada se kao jedan od krunskih ciljeva postavi ta magma pozicije nazovi-intelektualca/intelektualke, vazda zamišljenih, u egzistencijalnom i misaonom grču, nadobudnih, pretencioznih, uvek na oprezu, a uplašenih ponajpre svojom "progutanom" istinskom suštinom. Pa iako sniman u pokretu, ovaj Soderbergov film negde u lako primetnoj dubini kadra barem nakratko u žižu i vraća stalno prisutnu teskobu u međuljudskim odnosima, tu izvesnu i postojanu stegu koja povremeno barem može da dovede i do zakasnelih katarktičnih spoznaja, zaokreta i ishoda.

Znatno manje pažnje zavređuje *The Prom* (*Matursko veče*), ekranizacija dobro znanog brodvejskog mjuzikl-spektakla u rediteljskom i znatno širem autorskom viđenju Rajana Marfija, koji se, kanda, silno upinje da nas podseti na istinitost tvrdnje da hiperprodukcija ne vodi samo ka svaštarenju, nego i upadljivo udaljava nekada vrle autore od dana vrhunske forme i najblistavijih dostignuća. Jer izrazito je teško pojmiti da reditelj nedvojbeno odličnih filmova *Trčanje sa makazama* (adaptacije takođe izvrsnog Ogastena Barouza) i *Normalno srce* može da stane iza i svoje vreme i (kreativnu) energiju (kao vazda oskudna sredstva) posveti nečemu ovako beslovesnom. I, da stvar bude znatno gora, iritantnom i agresivnom. Pride, krajnje rudimentaran zaplet o grupi svelih i ultranarcisoidnih glumaca (dakle, u ključu kulturološkog ili, preciznije, esnafskog stereotipa) koji odlaze u gradić u "dubini teritorije" kao samopozvana podrška srednjoškolki kojoj nije dopušteno da na maturško veče povede svoju devojku zapravo je ovde poslužila da se potcrta takođe narcisoidna bahatost samog Rajana Marfija u trenutku kada mu je dozvoljeno sve, pa i da pred gledaoce izađe sa filmom jasne motivacije, ali i krajnje upitnog estetskog i kvalitativnog razloga postojanja. U njegovoj *Maturskoj večeri* je sve ziheraški, na prvu loptu i krajnje neumereno i prenaglašeno, sa sve rimama tipa "thespian-lesbian" te, posledično i sasvim prirodno, film kao celina skončava u kalu bezidejnog i jalovog kempa, koji brzo i nepovratno postaje sam sebi svrha, a nikako dobrodošla nadogradnja, a sve to, doduše, uz vrhunsko produkcijsko pakovanje, što, opet, nikoga iole upućenog u Marfijeve pozicije na Netfliksu ne bi trebalo da istinski začudi. Istini za volju, *Matursko veče* prenosi muzički deo izvornog mjuzikla dosledno i verno, ali, sa druge strane, tu je i niz krajnje diskutabilnih glumačkih kreacija (to se na prvom mestu odnosi na ishitrenu i zanatski lenju, karikaturalnu glumu Džejmsa Kordena, ali i na činjenicu da je Keri Vošington ovde naprosto omašila žanr). Zabrinjavajuće je to Marfijevo drčno insistiranje na stranputici na kojoj se sve duži i duži niz godina nalazi, a na šta *The Prom* tako upadljivo ukazuje. I da, premda nije ni blizu nivoa komičarske bravuroznosti viđene u, recimo, hitovima *Smrt joj stoji kao salivena* i *Đavo nosi Pradu*, Meril Strip je i u ovom lošem i nepotrebnom filmu odlična, možda i njegov najdragoceniji deo i najprivlačniji adut. ¶

ZORAN JANKOVIĆ

Tesla, Ajnštajn i gos

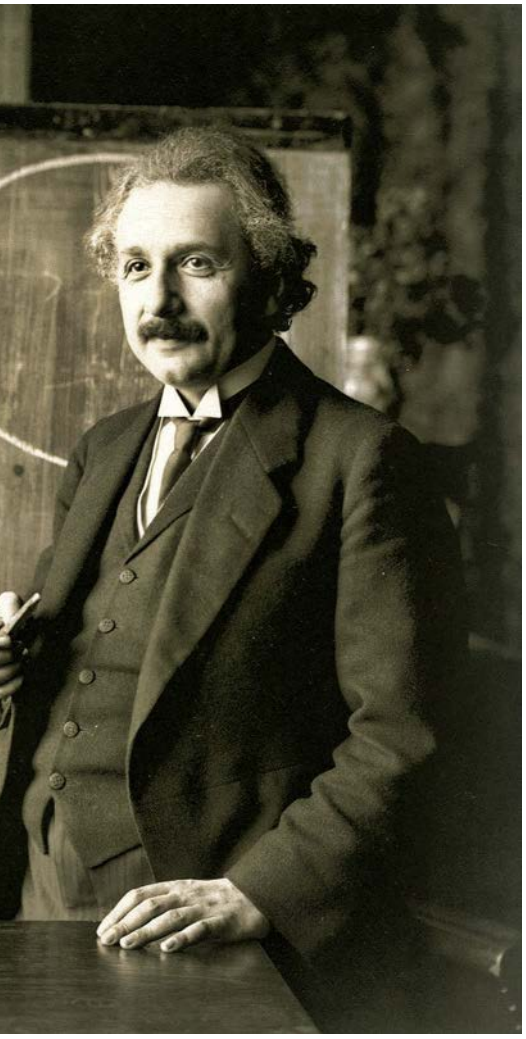
Da li ste doživeli trenutak prave, sveobuhvatne, samodovoljne sreće? Ne mislim na osećanje zadovoljstva, radosti, ispunjenosti. Ja ovde mislim na trenutak u koji je sabijena sva sreća ovog sveta, u kome ne postoji ništa drugo do pulsirajuća sreća, trenutak u kome bismo hteli da zaustavimo vreme, jer lepše, bolje, srećnije biti ne može

Piše: **Ivan Ivanji**

Albert Ajnštajn je mislio da Tesla nije nikakav naučnik, nego prosti pronalazač. Nikola Tesla je smatrao da je Ajnštajn u suštini činovnik, jer je u mladosti bio službenik švajcarskog patentnog zavoda. Planeta Zemlja bila je isuviše tesna za dva takva genija, njima je bio potreban sopstveni svemir da bi mogli da istutnjaju sve svoje ideje, a obojica su bili povezani sa ovim našim malenim prostorom – Tesla je bio Srbin, Ajnštajn oženjen Srpkinjom.

Obojica genija su obožavala svoje majke, koje su obe bile domaćice, ali veoma različite. Teslina mama Georgina bila je supruga skromnog srpskog paroha u jednom hrvatskom selu, ali je njen sin o njoj pisao kao o ženi briljantnog uma sa izraženom intuicijom. U njenoj porodici bilo je pronalazača malih, korisnih spravica za domaćinstvo i poljoprivredu. Za Teslu je majka bila jedina žena na svetu. Govorio je da je za njega čednost uslov za produktivan rad. Iako je bio slavan i pod pažnjom javnosti, nije poznata ni jedna jedina njegova makar delimično erotska veza.

Ajnštajnova mati Paulina bila je iz imućne porodice industrijalaca, udala se za fabrikanta. Forsirala je razvoj svog sina, naslutila njegovu genijalnost, angažovala za njega privatne profesore. Majka i sin bili su veoma bliski, njihov intenzivan odnos bio je prekinut samo za vreme njegovog braka sa Milevom rođenom Marić.

NISU NAŠLI FORMULU ZA SREĆU: Tesla i Ajnštajn

pod Bog

Albert je bio ženskaroš. Na Univerzitetu u Cirihu upoznao je dve godine stariju koleginicu Milevu, zajedno su studirali, ona mu se podala u svakom pogledu, sarađivala u njegovom naučnom radu, neki njeni biografi tvrde da je njen udeo u pronalasku Teorije relativiteta značajan. Mileva je Albertu rodila i vanbračnu kćerku. Tek posle su se venčali, dobili dvojicu sinova i posle šesnaest godina razveli.

Ajnštajn ju je varao od početka braka. U Berlinu je istovremeno bio zaljubljen u majku i kćerku i obema ponudio brak: Elzi, starijoj od njega tri godine i ćerki rođene sestre Albertove majke, i njenoj ćerki Ilzi koja je bila mlađa od njega 22 godine. Kako bi mogao da se oženi Elzom, Albert je Milevi u zamenu za razvod obećao da će joj prepustiti novčani deo Nobelove nagrade ako je ikada bude bio dobio. Koliko se zna, održao je reč.

U Americi je Albert Ajnštajn imao nekoliko ljubavnica pre i posle smrti supruge. Neke od tih veza su poznate, pre svega sa Ruskinjom Margaritom Korenkovom, za koju su čak i ruski izvori govorili da je bila agentkinja sovjetske tajne službe. Njegova poslednja ljubavnica bila je Čehinja Johana Fantova, bibliotekarka, mlađa od njega 22 godine. Ajnštajn je govorio: "Neki muškarci se celog života muče ne bi li razumeli biće žene, drugi se bave manje teškim problemima kao što je, na primer, teorija relativiteta."

U KOM GRMU LEŽI SREĆA

Da li velikani kakvi su bili Tesla i Ajnštajn mogu uopšte, tolikom znaju uprkos, da budu srećni? Grešno je pojesti plodove sa biblijskog drveta saznanja.

Ajnštajn se o sreći izjasnio u Tokiju 1922. kad je saznao da je dobio Nobelovu nagradu za 1921. godinu. Trebalo je pažu hotela da da napojnicu, u džepu nije imao prebijene pare, pa mu je na običnoj cedulji napisao: "Tih i skroman život podari više sreće nego uspešan trud povezan sa stalnim nemirom." Objasnio je zbunjenom momku da će sigurno uspeti taj papirić dobro da proda i za njega dobije mnogo više nego što bi bila napojnica. Kada su ga u Americi jednom prilikom pitali kako se oseća najuspešniji čovek na svetu, odgovorio je ironično: "Ja to ne znam, pitajte Teslu." Kako god bilo, Ajnštajnova dostignuća su za praktičan život bila nerazumljiva, ali je umeo da ih unovči. Tesla to nije umeo ili ga nije zanimalo.

Čarli Čaplin je januara 1931. pozvao Ajnštajna na premijeru jednog svog filma, a novinari su čuli kad mu je šapnuo: "Meni kliču jer me svi razumeju, a vama jer vas niko ne razume..."

Ajnštajn se čitav život "uspešno trudio i bio nemiran", umro je kao imućan čovek. Tesla se takođe celog života "trudio", njegovi izumi, kakav je naizmenična struja koja je donela svetlost svakoj ulici, svakom stanu, doneli su mu slavu, ali se često gušio u dugovima. Tek nekoliko godina pred smrt dobio je neku vrstu počasne rente kojom je mogao da plati hotel u Njujorku.

Ajnštajn je umro sa 76 godina u bolnici u malom mestu Plajnsboro blizu Univerziteta Prinston nesrećan zbog toga što je svojim pismom Ruzveltu inicirao izradu atomske bombe koja je razorila Hirošimu i Nagasaki, a Tesla, koji se za klicanje publike nije interesovao, preminuo je u 87. godini zavitlavajući se, ostavši duhovit i ciničan do kraja. Napisao je da se u paketu u njegovoj sobi nalazi strahovito oružje koje će, ako ga otvore, razneti hotel i pola grada, ali kad su uz sve mere opreznosti najzad ipak raspakovali kutiju, u njoj su našli samo otpatke nekih električnih spravica.

EUREKA

Kod Getea Doktor Faust i Đavo diskutuju za koju cenu bi naučnik prodao svoju dušu. Dr Faust Đavolu kaže da bi za trenutak sreće koji bi ga nagnao da uzvikne da ne prođe nikada jer je tako lep, rado pao u ambis i ostao okovan za vjek i vjekova. Za tren prave sreće večno prokletstvo! Nečastivi prihvata dogovor. Faust je ovde oličenje čoveka sveobuhvatne inteligencije, a Đavo već što đavo jeste, bivši, smenjeni arhanđeo buntovnik, koji ne priznaje svemoć dosadnog, matorog boga.

Pretražimo sopstveno sećanje, jesmo li doživeli bar jedan takav trenutak apsolutne sreće? Ne mislim na zadovoljstvo poslom, ostvarenom ljubavnom vezom, zdravljem, ni na ushićenje lepotom prirode na moru ili planini, lepu novogodišnju noć koja najavljuje dobru godinu. Sve su to ipak osećanja koja kraće ili duže traju. Ja ovde mislim na svu sreću sveta sabijenu u jednom jedinom trenutku u kome bismo hteli da zaustavimo vreme, jer lepše, bolje, srećnije biti ne može.

Anegdota toliko poznata da je već postala deo istorijske nauke glasi da je jedan od velikih prethodnika Tesle i Ajnštajna, Arhimed iz Sirakuze, doživeo takav trenutak. Kupajući se u kadi sinulo mu je da telo potopljeno u vodi gubi toliko svoje težine koliko je teška voda koju je istisnulo. Taj zakon fizike, Arhimedov zakon, dokazuje zašto teško plovilo ne potone, zašto teški avion leti, bez njegovog poznavanja nema astrofizike, »

nema razumevanja modernog sveta. Arhimed je iznenada shvatio tu formulu i to ga je toliko usrećilo da je skočio iz kade i go, kao od majke rođen, potrčao ulicama saopštavajući koliko je srećan: "Eureka! Eureka! – Pronašao sam! Pronašao sam!"

Da li je to Tesla doživeo svaki put kad se setio nekog genijalnog izuma? Ili nije, jer je bio nepoverljiv prema svemu i prvo hteo sve da proveri temeljnim eksperimentima pre nego što će, na primer, zasvetleti Nijagarini vodopadi? Ako je tako, on svoju dušu nije prodao.

Da li je Ajnštajn doživeo ekstazu sveobuhvatne sreće i hteo da zaustavi vreme kada se setio formule "$E=mc^2$" na koju se svodi ideja Opšte teorije relativiteta koju malo ko razume, a sigurno je da prosečan čovek od nje ne vidi nikakvu korist? Ako jeste, da li je time prodao dušu đavolu jer se posle osećao krivim za Hirošimu i Nagasaki? Ili je, jer ceni tihi skroman život, taj trenutak osetio kad su mu se sa Milevom, rođenom Marić, rađali sinovi Hans Albert i Edvard, kršteni pravoslavno u Nikolajevskoj crkvi u Almašu kraj Novog Sada? Da li je bio kažnjen za tu sreću kada je saznao da Edvard boluje od šizofrenije, pa je napisao jednom prijatelji: "Moj sin je jedini problem koji ne umem da rešim."

ZRACI SMRTI

Posle Hitlerovog dolaska na vlast, za jevrejske naučnike u Nemačkoj život je bivao sve teži, neki su se blagovremeno spasli begom u Ameriku, među njima Leo Silard i Edvard Teler, koji su do svog bekstva radili sa Vernerom Hajzenbergom, nosiocem Nobelove nagrade za fiziku za 1932. godinu, koji je započeo razradu ideje koju su nazvali "Uranprojekt". Oni su pokušali da u novoj domovini zainteresuju vlasti za opasnost koja preti od nuklearnog oružja koje razvijaju nacisti, da pronađu izvor finansiranja sličnih istraživanja. Međutim, kada su stigli u SAD, svetski rat nije bio na pomolu, pogotovu se nije nazirala mogućnost da Amerika ponovo zarati. Zbog toga su svoje brige izneli Ajnštajnu.

Ajnštajn je bio osetljiv na jevrejske muke, kao gimnazijalac je i sam osetio progon zbog svog porekla. Shvatio je, naravno, težinu jednog Hajzenberga pa je pismeno Ruzveltu izneo situaciju i savetovao mu da se izdvoje sredstva ne bi li se blagovremeno našao odgovor na sve moguće pretnje. Tako je i učinjeno, Teler je učestvovao u projektu "Menheten", izradi američke atomske bombe i kasnije bitno doprineo stvaranju američke hidrogenske bombe.

Pre nego što je atomska bomba bačena na živu metu, njeni tvorci sa Robertom Openhajmerom na čelu potcenjivali su njeno dejstvo. Openhajmer je prorekao da bomba "Mali dečko" može da ubije oko 14.000 ljudi. U sekundu je, međutim, ubijeno deset puta više ljudi, a dugotrajno umiranje od radijacije uopšte nisu predvideli. A možda ih je bilo "baš briga". Kada je Ajnštajn čuo da je bomba bačena, usklikuo je samo: "Oh Weh!", što bi u slobodnom prevodu sa nemačkog značilo "Jaoj si ga nama".

Nikola Tesla nije bio šaljiv kao pred samu smrt kada je već 1917. godine američkoj ratnoj mornarici ponudio "zrake koje mogu da uništavaju neprijateljske brodove". Verovatno je imao na umu nešto nalik laserskim zracima. Ideja je tada odbačena kao nemoguća, međutim, sličnu ideju je imao Arhimed više od tri hiljade godina ranije. Smislio je da bi ogromnim ogledalima od bronze zraci sunca mogli da se povežu u zajednički moćan zrak koji bi palio i potapao neprijateljske brodove. Krajem pretprošlog veka takvi zraci su se pojavili u romanima H. Dž. Velsa, a danas su zraci smrti važan element naučno-fantastične literature i filmova. Sa njima je osamdesetih godina prošlog veka eksperimentisalo američko Ministarstvo odbrane, a kladio bih se da su i Rusi nešto pokušali na tu temu.

Tesli se pripisivalo da je takve zrake izumeo ne da bi se vodili ratovi, nego da bi se sprečili. Čak su mu i ozbiljni komentatori pripisivali da je 30. juna 1908. svojim tajnim oružjem izazvao misterioznu eksploziju u Sibiru, u Tunguskoj, kada je na prostoru od 2000 km^2 spaljeno i porušeno sve, ali nije nastao nikakav krater, kao što bi bilo logično posle takve eksplozije. Koliko je javnosti poznato, o takvim eksperimentima ništa nije nađeno u njegovoj zaostavštini, a katastrofu u Sibiru danas tumače eksplozijom meteora koji se prilično približio Zemlji.

Petnaestog februara 2013. blizu ruskog grada Čeljabinsk došlo je do eksplozije asteroida koji je ušao u Zemljinu atmosferu, što su snimile brojne video-kamere. Iako je bio težak samo 12 kilograma, oštetio je 3700 zgrada, a povređeno je 1491 osoba. Putanja mu je naknadno detaljno ispitana, dolazio je iz pravca Sunca što je onemogućilo da ga na vreme detektuju. To znači da opasnost da nešto iz pravca svemira pogodi Zemlju nije samo maštarija filmova katastrofe.

RAJSKO VOĆE

Vernici triju velikih religija – jevrejske, hrišćanske i muslimanske – na početku prve knjige, koja ih spaja – Starog i Novog zaveta i Kurana – učili su da su prvi ljudi koje je Svevišnji stvorio živeli u raju. Oni koji to ne prihvataju kao neprikosnovenu božju istinu misle da je to lepa bajka za odrasle ili legenda. Samo što legende ne padaju s neba, zasnivaju se na nečem stvarnom, što se u opštem pamćenju lagano pretvara u dobru priču. Znači li to da je postojalo neko doba kad su ljudi bili srećni? Svi ljudi podjednako? Neko pretcivilizacijsko društvo? Možda jeste, zašto da ne?

Da li je Adamu i Evi bilo dosadno u toj zamišljenoj apsolutnoj sreći kad nisu morali teško da rade ili u bolovima da rađaju? Šta su činili po ceo dan? Da li im je Bog pored ostalog podario i radoznalost, pa su hteli da znaju ponešto što nije želeo da im otkrije? Sve im je u tom raju bilo podložno, osim plodova sa drveta saznanja. Da li je bila greška što je Bog Adamu i Evu uopšte rekao em da postoji, em da su njegovi plodovi za njih zabranjeni?

Grčka mitologija nam kazuje da je Prometej protiv Zevsovog naređanja ljudima podario svetlost. To je starija, ali slična priča. Svetlost saznanja nalazi se u voćki sa drveta saznanja, koju će Đavo u obliku zmije podmetnuti Evi? Možda je taj period pre upoznavanja ukusa tog voća identičan najranijem periodu čoveka, kada kao beba ne zna ništa drugo, osim da postoji, egzistira – bez ikakvog saznanja. Kada danas posmatram blaženi smeh beba, pomislim da su tako srećne bez ikakvog saznanja. Kada saznaju za grčeve, prve bolove, ili kad su prosto gladne, sreća nestaje za tren, pretvara se u plač, onaj srceparajući bebinski plač.

ADAM I EVA:
Peter Paul Rubens

Prava sreća ima mnogo veze sa detinjstvom, može da potraje i do mladosti. Kad sam 1953. peške osvajao Pariz, a jedva imao para da se zasitim pomfritom na ulici jer je od mršavih dnevnica valjalo kupiti i neke poklone, bio sam toliko ponosan i zadovoljan, da mislim da bih mogao da kažem da su to bili trenuci sreće. Doduše, možda samo brkam pojam zadovoljstva sa onim trenutkom sreće za koji je Faust đavolu prodao svoju dušu. Kada sam tačno pedeset godina kasnije održao dva-tri predavanja na Sorboni, naravno, smešten u dobar hotel i pozivan na pristojne večere, bio sam, doduše, zadovoljan, ali na dosta mrzovoljan način. Kad mi se desi da me hvale, aplaudiraju posle književne večeri, daju neku nagradu ili bedž koji nazivaju ordenom, sigurno nisam srećan. U takvim situacijama osećam gorčinu. Isuviše dobro znam da je to samo trenutak, da će minuti za tren, da je tako ne zato što su me izbacili iz raja, već mi nisu dali ni da uđem u njega.

Reče mi nedavno jedan pedesetogodišnjak da je imao poduži period života kad je bio srećan. Slično mi je rekla i jedna žena u zrelom dobu, koja je kao igračica folklora obišla celi svet. Da li je to karakteristično za većinu pripadnika generacije danas stare između pedeset i recimo sedamdeset godina? Ili je posve individualno, ne može se posmatrati generacijski? Možda isuviše knjiški insistiram na tumačenju pojmova koji se kriju iza pojedinih reči, ali ja bih rekao da su samo bili zadovoljni. Da im je bilo dovoljno to što su imali, jer od dovoljnosti, od toga da ništa drugo nije potrebno, dolazi reč zadovoljstvo. Malo je to da bi se uporedilo sa trenutkom sreće koja je bila tema Mefista i Doktora Fausta.

UTEHA JE POLA SREĆE

Lav Tolstoj napisao je malo poznatu skasku "Car i rubaška". Ona se u raznim sličnim varijantama javlja i u arapskom svetu. Suština je da se moćni car teško razboleo. Obećava pola carstva onome ko ga izleči. Dolazi bezbroj predloga, ništa ne pomaže, najzad jedan mudrac kaže da bi spas donelo ako obuče košulju nekog zaista srećnog čoveka. Razlete se carevi ljudi širom velikog carstva. Nikako da nađu takvog. Svaki uspešan čovek koga su pronašli već zbog nečega nije zaista srećan. Više slučajno prođu pored neke kolibe i čuju kako se unutra neko hvali kako je srećan, potpuno srećan. Uđu, zatraže da kupe njegovu rubašku za bilo koju cenu, ali siromah nikada u životu nije imao košulju – nikada nije sebi mogao da je priušti.

Da li su danas srećni šefovi velikih država Putin, Si ili Tramp/Bajden? Ne mogu biti, imaju isuviše briga, a i previše toga znaju. Najbogatiji ljudi? Uzmimo, na primer, Bila Gejtsa i Džordža Soroša. Oni su svoja neizmerna bogatstva stekli na zakonit način, nemaju razloga da se kaju, savest ne bi morala da ih grize, i jedan i drugi dobar deo onog što imaju daju u dobrotvorne svrhe. Zdravi su, koliko je poznato, i oni i njihovi bližnji. Da li su srećni? Svakako spadaju u najomraženije ljude na svetu. Nije moguće da im to ne smeta. Da li se kaju što su uopšte postali dobrotvori? Ima li na svetu srećnih ljudi čije bi košulje mogle da ih spasu da se razbole? Da li postoje odrasli ljudi lišeni trunčice zavisti? Sumnjam.

Divna je to uteha za sve nas koji nismo bogati, nismo ni Tesla, ni Ajnštajn, ni Gejts, ni Soroš, zar ne? Oni bogati i genijalni su nesrećniji od nas, pa budimo zadovoljni time što imamo. Gospod bog i njegov pobunjeni arhanđeo, đavo, pametno su uredili svet. Da li bismo uopšte mogli da znamo šta je sreća kad bi svetom vladao samo jedan od njih dvojice? ¶

Turska, bez šećera

Tvorci *Ethosa* u svakom su smislu svesni konteksta u kojem prave svoju seriju, uključujući i sam žanrovski. Zato se njegove "emancipovane" junakinje, recimo, malo-malo pa sa svojevrsnom kulturnom nelagodom osvrću upravo na "turske serije"

Za razliku od pojma "turski film" (sa njegovim velikim majstorima, od Jilmaza Gineja do Nuri Bilge Čejlana), pojam "turska serija" ne izaziva nimalo prestižne asocijacije: "turska serija" je nešto što posvećeno gledaju naše drage bake i babatetke, strine i nene iz malih mesta i sa skučenim tzv. kulturnim horizontima i potrebama, to su beskrajne, kičerozne sapunice, jeftine u svakom smislu, od produkcijskog do estetskog. Prave se na veliko, krčme se na komad i na kilo, traju dugo a zaboravljaju se brzo. Turske serije su, naposletku, ono što su pre njih bile latinoameričke telenovele, neretko (a skrnavo pogrešno) nazivane i "španskim", zbog španskog jezika: prezašećerene boze kojih se grozimo mi koji laskamo sebi da volimo "kvalitetan sadržaj"...

I jedne i druge, konačno, neka su vrsta "tamnih" pratiteljki onoga što već skoro dve decenije nazivamo novim bumom i renesansom formata igrane televizijske serije, koja se i komercijalno, ali pre svega u pogledu artističkog prestiža i kulturološke relevantnosti uzdizala onoliko koliko je filmska produkcija, pre svega mejnstrim američka, kreativno propadala i zatupljivala se, ili bi možda tačnije bilo reći da se infantilizovala: zmajevi i veštački rajevi, čarobnjaci, vanzemljaci, prestoli, apostoli, superheroji za koje ne znamo ko im pere helanke... Jedva da je ostalo nešto mesta za *filmove za odrasle*. Pri čemu se više ne misli na "erotske" filmove kao nekad (i to danas ionako najviše troše klinci!), nego na filmove koji se tiču tzv. stvarnog života, u svoj njegovoj veličini i banalnosti. Kako god, telenovele industrijski štancovane na obodima tzv. razvijenog sveta kao da su na svoj način najavile tu renesansu koja će do izražaja doći u intelektualno i umetnički poštovanijim žanrovima i formama. I bile su verovatno poslednja velika zaraza "klasične" televizije, one koja se gledala tako što se u tačno naznačeno vreme nacrtaš pred velikim ekranom, da ne propustiš omiljeni sadržaj... Osim ako nisi hteo da rizikuješ sa tajmer-snimanjem na stare, dobre VHS kasete. Renesansa velikih serija koja je usledila sve se više ispreplitala sa internetom, striming servisima, "odloženim gledanjem", legalnim ili piratskim.

U tom drugom, "gornjem domu", tamo gde stanuju razni *True Detectives*, *Fargo* ili *Lost*, ali i bezbrojne evropske produkcije kao *Borgen*, *Bron/Broen*, *Vavilon Berlin* ili čak istočnoevropski biseri poput rumunskih *Senki*, "turskih serija" nije bilo nigde. Izgleda, međutim, da je došlo (krajnje) vreme da se i to promeni, pošto je sada svima dostupna serija koja može da posluži kao *game-changer*.

Ethos ili u originalu *Bir baskadir*, produkcija je turskog ogranka Netfliksa, što zahteva i podrazumeva određene produkcijske standarde, i ti su standardi u najvećoj meri zadovoljeni, ali istovremeno serija niti liči na bilo šta što ste već negde gledali, samo što je ovaj put na drugom jeziku i u drugom ambijentu, niti je zamislivo da bi neko ozbiljan poželeo da napravi njen "rimejk" na nekoj drugoj globalnoj lokaciji. Hoće se reći da je u jednom strahovito bitnom sloju serija neiskorenjivo i nepromenjivo *turska*, samo što ovaj put to nije metonimija jednog "niskog" žanra, nego se tiče istorijsko-geografsko-kulturološko-verskih okolnosti u kojima je jedino mogla nastati takva kakva je: ne oponašajući nikakav globalni uzor, a i sama bivajući, po svoj prilici, nepogodna mustra za kojekakve "franšize".

Prvo što vidimo u *Ethosu* je devojka Merijem (neverovatna, malo je reći harizmatična Ojku Karavel; nadam se da bar približno dobro transkribujem imena), zabrađena "verskom" maramom – što nigde, a najmanje u današnjoj Turskoj, nije simbolički neutralan odevni predmet – a obuvena u patike (ova, pak, kombinacija opet nije bez značenja), koja nekuda žuri kroz poluzapušteni poluperiferijski krajolik od neomalterisanih kuća, divljih deponija, kerova lutalica i ostalog vizuelnog inventara podnošljive mizerije polutrećeg sveta, tako da bi savršeno "pasovala" u Rušanj, Adice, Sirobuju ili Hadžiće, ali zapravo je negde na obodima Istanbula; potom grabi "urbanim", saobraćajem zagušenim širo-

kim ulicama i bulevarima, vozi se gradskim autobusom (gde prvi put vidimo njeno lice u prvom planu: lice koje će od tada ispunjavati ceo kadar i kada jeste i kada nije u njemu), ulazi u neku fensi zgradu u kojoj, ispostaviće se, radi kao spremačica kod nekog, recimo, pripad-

Foto: Promo

nika urbane, sekularne elite. Tu će, videćete zašto, pasti u nesvest. Sledeće što vidimo je to njeno lice hipnotišućeg dejstva na gledaoca uokvireno maramom, neverovatno milo i naizgled pasivno a u svakom trenutku impresionirajuće ekspresivno, u razgovoru sa psihijatricom, osobom s kojom mora da razgovara jer joj je tako rečeno, ali zapravo misli da nema šta da joj kaže niti uopšte misli da bi tu imalo o čemu da se razgovara... A uostalom, ionako bi prvo trebalo da se posavetuje sa svojim mudrim hodžom da li da pristane na ove seanse, pa ako hodža kaže da nisu haram, onda OK... Što je najzanimljivije, i doktorka je ispočetka sklona da se složi s njom, ispovedajući koleginici i prijateljici kako oseća instinktivnu odbojnost prema tim zabrađenim devojkama, kao nekim bićima iz neke sasvim druge, strane i neprijateljske civilizacije... Sve ono što sledi u celih osam epizoda nakon tog uvodnog razgovora punog srdačnog međusobnog nerazumevanja, a koji uzme da traje naizgled "prevelikih" televizijskih 12-13 minuta, ali čija je svaka sekunda dragocena i neophodna, zapravo je dubinski pronicljiva interpretacija tog početnog nesporazuma, tog razgovora dveju žena koje ne deli samo klasna i obrazovna barijera, nego i nešto mnogo fundamentalnije i univerzalnije od toga, a što u konačnici raseca i samu zajednicu u kojoj žive, obitavajući u paralelnim kosmosima koji ipak po logici života ne mogu a da ne interferiraju, pa šta god bio proizvod tog neizbežnog trenja.

Merijem živi u kući s bratom i njegovom otuđenom ženom (koja prolazi kroz psihičku krizu kojoj isprva ne vidimo i ne razumemo uzroka, ali kako nam budu bivali sve jasniji njihovi obrisi, tako će nam biti i sve jasnije koliko su i najintimniji problemi dubinski osenčeni "muškim" nasiljem legitimizovanim od verski glazurisanog patrijarhata); brat je u osnovi *dobri slabić*, isfrustriran time da ne može da uspostavi "prirodan muški autoritet" ni nad sestrom ni nad ženom, tipičan predstavnik periferijske poluklase koja životari od prekarnih poslova, a tanku pokoricu svog "identiteta" crpe iz porodičnih sujeverica i uprošćenih religijskih dogmi koje mu zadaju intelektualno-bihejvioralni okvir za život, a istovremeno mu daju i klimavi privid moralne nadmoći nad onima koji su u društveno privilegovanoj poziciji. Merijem je, pak, oličenje *jednostavne devojke dobrog srca*, koja će teško preskočiti senku ukorenjenih verovanja i predrasuda, ali čiju pamet, moralni rezon, karakter i volju baš nikako ne treba potcenjivati. E, da, tu je i hodža: "dobri starac", dovoljno mudar da dobro zna granice sopstvene mudrosti...

Na drugoj, blještavo svetloj strani grada, pratimo intimne krize psihijatrice iz tipične liberalne, sekularne, kosmopolitske familije, kao i njene prijateljice koja se probila iz ponešto drugačijih, više malograđanskih krugova, te karusela drugih, pratećih likova koji tvore – sasvim nenametljivo i nimalo poučitelno – malu panoramu životno-identitetskih modela današnjeg Istanbula i Turske. Toliko se može reći bez straha od "spojlovanja". Zapravo, ne mogu da odolim a da ne dodam i ovo, a ko se boji da će saznati suviše, neka preskoči ovaj pasus: sam će se rasplet *Etosa* u neku ruku čak poigrati sa stereotipima "turskih serija" utoliko što će publikumu pružiti zadovoljštinu svojevrsnog hepienda, mada će ga i ostaviti zapitanim – da li je to hepiend, i šta je hepiend uopšte? Jer, ne zavisi li to od naših kulturno uslovljenih preferencija? Setimo se, uostalom, one babe iz vica koja gleda pornić do kraja "da vidi hoće li da se uzmu".

Tvorci *Ethosa* (scenarista i reditelj Berkun Oja) u svakom su smislu svesni konteksta u kojem prave svoju seriju, uključujući i sam žanrovski. Zato se njegove "emancipovane" junakinje, recimo, malo-malo pa sa svojevrsnom kulturnom nelagodom osvrću upravo na "turske serije". Ono što *Ethos* nudi jedan je drugačiji uvid, recimo nešto kao: *turska serija za odrasle*. U njoj uistinu nema tabua, a to znači da tabu nisu ni verovanja i postupci onih koji misle da za njih nema tabua. Koliko je, pak, takav *Ethos* bio nasušno potreban onima kojima je muka od identifikacije vlastite kulture sa "turskim serijama" verovatno pokazuje i sumanuto visok IMDB rejting serije od 8.7 (a čini mi se da je bio i preko 9).

U međuvremenu, i taj globalni rog izobilja visokokvalitetnih i sofistikovanih TV serija neminovno počinje da se konfekcionalizuje: veoma je to visoka konfekcija, ali ipak. U *Ethosu* toga još nema u većoj meri, zato su tamo mogući i poluamaterski dramaturški padovi, ali i uzleti briljantnosti i svežine kakvi oduzimaju dah. Nešto kao život, dakle, samo očišćeno od dosadnih delova. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Čarobnjaci geste i grimase

Nijedan od ove trojice glumaca nije bio poželjan profil Bate Živojinovića ili Borisa Dvornika, ali su ih njihove mogućnosti transformacije učinile jednako delom tog almanaha slavnih čiji smo bili savremenici. Poslednje pop ikone zaista vredne našeg idolopoklonstva

Mustafa Nadarević

Foto: Printscreen Aljazeera

Smrt glumca potvrđuje istinu da je on sazdan od čvrste i krhke paradoksalne građe. Sa svakim svojim gledateljem koji umre zajedno sa svojim sjećanjem, umire i glumac, da bi konačno umro sa smrću svojeg posljednjeg gledatelja...

Ovu naizgled jednostavnu činjenicu našeg vremena izgovorio je baš Pero Kvrgić, kada je lamentirao nad neumetnošću epiloga sopstvene generacije i svojih kolega. Iz tih prvih posleratnih glumačkih klasa, Kvrgić je poživeo najduže da svedoči o trajnom prošlom vremenu pozorišne umetnosti jednog grada – Zagreba. Kao i dve zemlje u kojima je živeo – Jugoslavije i Hrvatske, ali gde je još za sopstvenog radnog veka postao, bio i ostao nekrunisani kralj teatra, njegov etalon poput Džona Gilguda u Velikoj Britaniji. Ili možda, dozvolimo li sebi takve hiperbole, u interpretativnom smislu poziva, ono što je tamo bio Krleža kao dramski pisac, a nama ovde neko nalik Tesli iz floskule o rodu i domovini.

Pero Kvrgić (1927–2020), rođen je u Srpskim Moravacima u Gorskom Kotaru 1927, gimnaziju je završio u Ogulinu. Njegovog oca, staničnog vlasnika kafane, u Drugom svetskom ratu ubile su ustaše. Kvrgić će kasnije svedočiti kako su se tada on i vršnjaci kao ratna siročad od tuge napili: "Došao sam kući, stao ispred ogledala i gledao svoje pijane grimase." Iz ove perspektive, te prve najintimnije slike o glumi nastale su u tom očaju. Sa sedamnaest godina otići će u partizane, u kazališne trupe Ivan Goran Kovačić i August Cesarec. U Zemaljskoj glumačkoj školi nakon oslobođenja, 1945. u Zagrebu, klasići između ostalih postaće mu Nela Eržišnik i Sven Lasta.

Njegov profesionalni život obeležiće reditelj Branko Gavella i tri decenije u istoimenom pozorištu, iako je šezdesetogodišnji glumački staž započeo i završio u Hrvatskom narodnom kazalištu. Istaknuti kazališni kritičar Tomislav Čadež svedoči o tome: "Pero Kvrgić bijaše u ranim danima svojega umjetničkog života autsajder. U kolu Gavellinih glumaca, što ih je redatelj okupio početkom 50-ih godina prošloga stoljeća u kazalištu u Frankopanskoj ulici, Kvrgić bijaše isprva jedan, rekao bih, bizaran statist. Ni lijep, ni stasit, ni krasna glasa, često pretih da bi bio razgovjetan, ali su mu oči svijetlile u mraku. Glumački ego bujao je ispod ljudske skromnosti i narastao do Muna i do Pometa, do generalne tragikomedije ljudskog postojanja, do *Stilskih vježbi* i do *Puka*... Skroman u slavljenju života, ozbiljan u radu u umjetnosti, blag i oporo vedar."

U takvoj glumačkoj karijeri igraće pretežno u teatru, skoro 200 uloga, a za film iz današnje perspektive dovoljna mu je referenca Tanhoferov *H-8* proglašen kao najbolji film hrvatske kinematografije u njenih 75 godina. Odnosno, možda će njegova uloga Augusta Cesarca konačno naterati Hrvatsku radio-televiziju da posle tri decenije reprizira seriju *Nepokoreni grad*. Dakle, u njegovom kraljevstvu kazališta, ostaće upamćen po svom specifičnom glumačkom izražaju, dikciji ali i začudnoj fizičkoj gipkosti. Nije igrao heroje i ljubavnike, već je, kao karakterni glumac, bio sjajan komičar i tragičar. Gospodin klovn iz Vajsovih *Patnji gospodina Mokinpota* pre sadašnjosti, ovog vremena klovnova psihopata. Štaviše, Skapin u istoimenim spletkama, Skup u Držićevoj komediji i Pomet u njegovom *Dundu Maroju*, Harpagon u Molijerovom *Škrcu* i Sganarelle u *Don Žuanu*, Don Zane u Marinkovićevoj *Gloriji*, Šekspirov Perikle, Krležin Janez u *Kraljevu* i Židov *U logoru*, Sterijin Kir Janja.

Napokon, nadasve čuvene *Stilske vežbe* Rejmona Kenoa, ta ginisovska referenca od pet decenija kontinuiteta persiflaže jedne banalnosti vožnje tramvajem, sa partnerkama Miom Oremović, potom Lelom Margitić. Lično ću biti privilegovan da ga vidim kao Kneza Bolokina u Tolstojevom *Ratu i Miru* Tomaža Pandura.

Nedavno takođe preminuli tamošnji veliki reditelj Božidar Violić opisao je Kvrgića kao "vrijednog mrava iz basne o cvrčku i mravu koji pažljivo i strpljivo gradi svaku ulogu i tako traje desetljećima". Već spomenuti Tomislav Čadež je baveći se jednim drugim povodom, Šerbedžijinom obljetnicom *Hamleta* kao početka karijere, nakon koje je mogao samo postati: "ili niko i ništa ili najveći glumac svog vremena i generacije, ali iznad koga samo stoji spomenik samozatajnosti i skromnosti – Kvrgić".

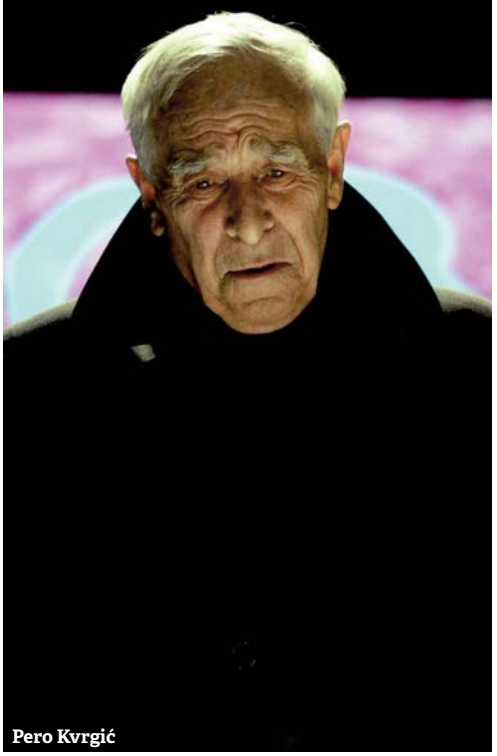
I na kraju sam Rade Šerbedžija, taj njegov zemljak i kolega, zaključio je da je Kvrgić bio mađioničar tajne božanske glume: "geste i grimase, grandioznosti i groteske, mi samo šegrti i kalfe tog i takvog života sa i u umjetnosti".

Mimo svakodnevne tragičnosti 2020. godine, ona je zaista bila jedna velika tragedija za hrvatsku kulturu. Godina u kojoj su preminuli Igor Vuk Torbica, Zdenka Heršak, Zoja Odak, Vera Zima, Božidar Alić, Rajko Dujmić, Kićo Slabinac, Lazo Goluža, Milka Babović, Tonko Maroević, Ivan Kožarić, Mihailo Arsovski. Ali nadasve uz Peru Kvrgića indikatori njene mitologije i multikulturalnosti, neprekinutog emotivnog kontinuiteta bivše, velike

Špiro Guberina

Foto: HNK

Pero Kvrgić

Foto: HNK

i zajedničke države, Špiro Guberina i Mustafa Nadarević. Pa zato dopuna jevanđelja o Tri kralja.

Špiro Guberina (1933–2020) bio je likom dobričina jugoslovenske televizije i hrvatskog kazališta. Strikan Jozo, škovacin Velog Mista, kao i svi Šibenčani (drag nam, poput Arsena Dedića ili Dražena Petrovića), stekao je svoje mesto u našem afinitetu kinematografske istorije i antifašističkog školskog svetonazora. Jedan od prvih domaćih bioskopskih blokbastera koji se bezbroj puta prikazivao po kino salama osnovnih škola je *Kota 905* Mate Relje, njegov filmski debi.

A zapravo nam ga je taj SFRJ pazl emocija i današnje legitimne patetike urezao u sećanja na detinjstvo kao Špiru Štulu u songovima pomentuog Arsena Dedića (u dečijoj zagrebačkoj inačici *Na slovo, na slovo*) u TV emisiji *Zlatna nit*. Potom kao simpatičnog negativca, jer kakav drugačiji bi Guberina uopšte mogao da bude, u TV seriji *Jelenko*. Imao je te svoje značajne epizode u četiri najznačajnije RTZ serije (*Nepokoreni grad*, *U registraturi*, *Putovanje u Vučjak* i kao glumac sa dijalektom, u *Prosjacima i sinovima* Antuna Vrdoljaka i Ivana Raosa. Gotovo decenijski bunker neemitovanja te potonje serije koja je 1972. sledila televizijsku renesansu, započetu godinu dana ranije sa *Kuda idu divlje svinje* umnogome je uticala na karijere njenih glumačkih aktera.

Bio je, kako je Nenad Polimac napisao u "Jutarnjem listu", komičar prerušen u glumca. Branko Gavella ga je na početku pitao ima li rezervnu karijeru, a nije mu trebala. Zapravo, paralelno je bio sve vreme redovni član i doajen HNK, bio je gospodin Fulir, pre no što je iko sanjao filmski pa pozorišni uspeh te agramerštine *Tko pjeva zlo ne misli*. U kontekstu dočaravanja i komparacija stila i mimike, Guberina je bio nalik francuskom glumcu Fernandelu, onako kao što su njegovi generacijski ovdašnji pandani Čkalja Petrović i Mija Aleksić jednaki Burvilu i Totu. Od pomenutog Štule na početku, preko filma *Tajna starog tavana* na vrhuncu do *Šegrta Hlapića* na kraju karijere, Špiro Guberina je fotorobot omiljenog i deci prijemčivog glumca, a zadovoljenje te iskrene publike bio je najteži glumački žanr.

I za kraj, Mustafa Nadarević (1943–2020), koga je kao i Guberinu ne samo proslavila već i lansirala serija *Velo misto* da postane doskora najveći živi što hrvatski što bosansko-hercegovački, exjugoslovenski glumac. Bio je veliki u filmografiji koja je osvajala Zlatne palme i Oskare, TV kinoteci od pomenutog *Velog mista* do najznačajijeg BiH sitkoma *Lud, zbunjen, normalan*, po kome će ga (nažalost, samo po njemu) pamtiti današnje generacije gledalaca i medijskih poslenika. A kao i Kvrgić, bio je pozorišni klasik.

Uz Adema Čejvana, Nadarević je najznačajniji glumac rođen u Banja Luci koga je profesionalna sudbina, za razliku od prvog, okrenula ka fizički bližem Zagrebu. Iako njegova najznačajnija filmska rola, pa čak i ona poslednja u karijeri (zaboravićemo mu ulogu generala Bobetka u Vrdoljakovom *Generalu*), profesor klavira Mihailo u filmu Gorana Markovića *Već viđeno* i profesor Miša Brankov u *Kad svane dan* (2012) Gorana Paskaljevića, pripadaju beogradskoj YU, odnosno srpskoj kinematografiji.

Odrastao je u Bosanskom Novom, gimnaziju je pohađao u Rijeci, glumačku akademiju u Zagrebu, gde je prvo bio član ZKM, pa punih 50 godina od 1968. prvak HNK. U sedamdesetim, zlatnom dobu jugoslovenske televizije, kako je i rečeno, delićе epizodnu glumačku podelu sa Guberinom u *Prosjacima*, *Tajni Nikole Tesle*, *Nepokorenom gradu*. I onoj inžinjera Duje, po arhitekti Fabijanu Kaliterni, osnivaču fudbalskog kluba Hajduk sa savršenom starosplitskom dikcijom u *Velom mistu*.

Filmski kritičar Jurica Pavičić potencira njegove potonje tri najznačajnije životne uloge i karijerne dobi.

Kolebljivi, karakterno nejaki slabić intelektualac i nervčik izjeden nemoću, slepi i besni autodestruktivac: kao aparatčik i denuncijator, amidža Zijo (*Otac na službenom putu* Emira Kusturice, 1985), seksualno i dodatno parabolično frustriran komunizmom, pripadnik građanske klase u najboljem horor žanrovskom ostvarenju spomenutom (*Déjà vu* Gorana Markovića, 1987) i per se Leone Glembay (*Glembajevi* Antuna Vrdoljaka,1988). U sopstvenom bosanskom IMdB portfoliju, vredna pomena je uloga Španca u *Gluvom barutu* Bate Čengića (1990), kako to Zoran Panović voli da omažira poslednjem jugoslovenskom filmu (uz Grlićevog *Čarugu*), anticipaciji ratnog i krvavog raspada Jugoslavije koja će uslediti. Početkom i sredinom 2000-ih usledиće period njegove glumačke zrelosti i BiH filmskog buma: *Savršeni krug* Ademira Kenovića, *Ničija zemlja* Danisa Tanovića, *Kod amidže Idriza* Pjera Žalice, zaključno sa sve likom Izeta Fazlinovića.

Nijedan od ove trojice glumaca nije bio poželjan profil Bate Živojinovića ili Borisa Dvornika, ali su ih njihove mogućnosti transformacije učinile jednako delom tog almanaha slavnih čiji smo bili savremenici. Poslednje pop ikone zaista vredne našeg idolopoklonstva i epitafa kao novinarskog podžanra. ¶

ZLATKO CRNOGORAC

Socijalni eho andergraunda

“Socijalna umetnost se ovde uvek brkala sa socijalističkim realizmom, znaš ono, srećni radnici, presrećni seljaci. Naravno da je građanstvo steklo averziju prema tom terminu. A slikarstvo ne može da bude angažovana umetnost jer je njegova publika mala”

Srđan Marković Đile se četrnaest godina posle završetka Drugog svetskog rata rodio u Beogradu. Posmatrao je odozdo kako grad raste u visinu i u širinu dok se u Jugoslaviji negovao kult Tita. Gledao je kako se pod naletom nacionalne paranoje koju je propovedao Slobodan Milošević urušava duh metropole. Registrovao je kako su se isti ti ljudi, koji su Srbe 90-ih poveli u rat protiv svega i svačega i gurnuli ih na dno istorije, pre osam godina vratili na vlast sa nekom drugom pričom.

Na pitanje kako vidi sebe, odgovara najpre kako vidi grad u kome je rođen i u kome živi. “Kroz Beograd su oduvek tutnjali razni uticaji, od andergraunda do turbo-folka. Sve je to bila jedna vetrometina identiteta koji su nekoga imitirali. Mi se nažalost nismo mnogo pomerili od imitiranih identiteta. Autentičnosti kojom se busamo nema ni izbliza onoliko koliko bismo mi voleli da je ima”, kaže Đile.

Slikar, likovni kritičar, muzičar, multimedijalni umetnik koji je uvek živeo i radio izvan zvaničnih institucija, nema odgovor na pitanje ko je on zapravo, i kaže da bi se “verovatno ubio kada bi ga imao”.

“Morate stalno da tražite ko ste. Kao i svi Srbi, ja, recimo, uživam u tome da radim poslove o kojima pojma nemam. Ali, tako steknete neko iskustvo. Ja sam menjao profesije kao kauboj konje, sve kao pokušavajući da stignem do neke slike ovog podneblja, slike o tome šta ono zaista jeste”, kaže Đile.

Objašnjava da ovo naše podneblje stalno neguje neke mitove o zlatnom dobu koje je bilo pre dvadeset, trideset, četrdeset ili pedeset godina. A on je video to “zlatno doba” i kaže da su 80-ih godina u Beograda postojali Akademija i SKC, i to je bilo sve što se alternativne kulture tiče. “Nije bilo više ničega”, priča Đile, “samo si tamo mogao da sviraš nešto što je drugačije.”

“VREME”: Ali, sada nam kažu da upravo u ovom trenutku živimo u zlatnom dobu, da nikada nije bilo bolje, da je svako drugo doba u poređenju sa ovim naprednjačkim bilo čemerno.

SRĐAN MARKOVIĆ ĐILE: Meni se toliko toga desilo ove godine da sam potpuno prestao da pratim televiziju i novine. Moja osmogodišnja ćerka nam je zabranila da gledamo informativne programe, ruga nam se kada uključimo dnevnik, pita nas da li smo normalni što to gledamo. U našoj kući je dozvoljeno da se gledaju samo crtani filmovi. Tako da sam, što se informacija tiče, odsečen od svega, osim od onoga što vidim po ulici i koliko sam primoran da idem po institucijama.

A kako to izgleda?

Kao Vajmarska republika 20-ih godina prošlog veka. Mene srpske institucije oduvek podsećaju na onu filmsku rečenicu da “kolektivna odgovornost ne poznaje krivicu”. A kada je tako, onda je sve moguće.

Na tvom Fejsbuk profilu piše “Neanderthalia, Weimar Republik”. Šta time hoćeš da kažeš?

Postoje istraživanja britanskih naučnika da homo superior istorijski nije sukcesor neandertalca, da su oni koegzistirali. Britanski antropolozi tvrde da se homo superior bolje snalazio, da su neandertalci izumrli, ali da su se zadržali u Istočnoj Evropi. Znači da na Zapadu živi homo superior, a da na Istoku i dalje ima puno neandertalaca i da je to opasno zbog korona virusa, jer da su neandertalci podložniji koroni.

Svet nikako da se oslobodi rasnih teorija, uvek postoje gluposti kao što je frenologija, teorije da ljudi nisu isti. Mi imamo naše frenologe, oni imaju svoje.

Rasne teorije na stranu, kako si došao do slikarskog izražaja po kome si danas prepoznatljiv?

Ja sam bio srećno dete. Moji roditelji su bili slikari, koji nas ni sa čim nisu gušili. Nisu nas gurali ni u taj težak posao. Kako reče moj ćale: slikarski posao je veoma težak za nekoga ko nema dubok sadržaj. Smatrao sam da nemam dovoljno dubok sadržaj, pa sam svašta radio, bio novinar ili svirao u rok grupama.

Foto: Marija Janković

“Kada imaš moćan mejnstrim, onda imaš i veliki otklon od mejnstrima. Kad nemaš mejnstrim, nemaš ni andergraund. Mi smo u vizuelnom smislu nepismeni, na tome se radilo decenijama. Kada sam ja išao u srednju školu, imali smo samo jednu godinu likovno”

S vremenom mi se uobličavao senzibilitet, koji ovde kod nas nikada nije bio mnogo popularisan, a to je andergraund kao socijalna umetnost, što taj termin inosuštno zapravo i znači. Socijalna umetnost se ovde uvek brkala sa socijalističkim realizmom, znaš ono, srećni radnici, presrećni seljaci. Naravno da je građanstvo steklo averziju prema tom terminu. A slikarstvo i inače ne može da bude angažovana umetnost jer je njegova publika mala.

Do mene su stizali odlomci tog senzibiliteta, nešto kroz stripove, nešto kroz muziku, kroz omote ploča. Onda sam slučajno video jednu izložbu andergraund stripova iz 60-ih godina, prvi put sam sve to video na gomili. I odmah sam pomislio: to je to, to je jedino što mene interesuje. Tu si bili svi koji i danas figuriraju kao originatori stila: Kramp, Šelton, S. Klej Vilson, Skip Vilijams. U njihovim radovima sam prepoznao socijalnu umetnost kakva treba da bude.

Imao sam halucinantno iskustvo kao da se to što sam video i čitao ne dešava negde tamo, nego baš ovde, kod nas. Znaš ono kod Skipa Vilijamsa kada se lik iz Teksasa kandiduje za predsednika Amerike i kaže: Ako me budete izabrali, obećavam da više neću srati po klozetskoj dasci.

Kako je uticaj američkog andergraunda dosezao do Jugoslavije?

To je sve sporo stizalo do nas, na kašičice.

Znaš, u Americi je veoma razvijena vizuelna kultura, razvijena u smislu da pravi pare. A kad imaš moćan mejnstrim, onda imaš i veliki otklon od mejnstrima.

Grupa građana

Kad nemaš mejnstrim, nemaš ni andergraund. Mi smo u vizuelnom smislu nepismeni, na tome je rađeno decenijama. Kada sam ja išao u srednju školu, imali smo samo jednu godinu likovno.

Jesi li bio dobar ili loš Titov pionir?

Ma ne, to je nama sve bilo bezveze. Mimikrija koju prosto ispoštuješ i ne razmišljaš o tome. U koju god učionicu da si ušao, stajao je on. Znaš, ima ona fora da kada se nečiji lik isuviše često ponavlja, taj neko počinje da nestaje. Više ga ne vidiš. Ja Vučića ne mogu da nacrtam. Niko ne može da nacrta Vučića. To je lik koji se toliko ponavlja da više ne postoji.

I za Tita mi se čini kao da nije postojao. Sećam se da su nas odvodili da mu mašemo. Mašemo mi njemu, maše on nama. Sećam se i da je dosta brzo nakon Titove smrti skinut verbalni delikt protiv njega i da je onda moja baba otvorila prozor i na sav glas ga psovala. Nikada babu nisam čuo da tako psuje. Meni je od Tita ostalo da i dalje pazim šta ću da kažem.

A Slobodan Milošević? Sećaš li se svojih osećanja 90-ih?

To je čovek koji je ćaletu sjebao životnu ušteđevinu. Njega smo osetili.

Mi smo u doba Slobe činili sve da ne budemo tu. Tada smo nemilice trošili sve što bi nam došlo pod ruku, a omogućavalo osećaj da nisi tu. Bila je to psihološka samoodbrana. Ja nisam imao nameru da pristanem na to sranje.

Zvuči kao dobrovoljna getoizacija.

Supernaut je u to vreme bio kućni bend Sonje Savić. Jedino je ona još verovala u nas, nigde više nismo mogli da sviramo. Akademije nije bilo, B92 je imao svoju viziju britanskog popa. Doduše, brit-pop je zamenio pank u Engleskoj, to se svugde događalo, ta zamena teza – i dalje sviraju mladi, samo nemaju ništa protiv kraljice, kul je kraljica. Zameni se teza i ostane forma bez trunke sadržaja.

Niče je napisao da je nihilizam unutrašnja logika društvenog razvitka. Svaku tezu zameniće kontrateza i tu nema greške. Znači, pank će zameniti pop, pa će pop zamenit grandž, a grandž će zameniti elektro. Non-stop se lansira kontrateza, i to sve brže dok sve ne postane obesmišljeno. Ostaju avetinjski recepti prošlosti. Što kaže Kozik: svako se pretvara da je neko bitan iz prošlosti.

Koji je bio prvi bend koji je bitno uticao na tebe?

Dip Parpl. Kada sam ih prvi put gledao, nisam mogao da poverujem da tako nešto postoji, i to na prvom programu RTS-a. Oni oru, odvaljeni kao svinje, ribe urađene kao majke padaju u trans, ja oduševljen. Pomislio sam da samo to hoću da radim u životu. To je bio ozbiljan bend, sve školovani muzičari. Kasnije su krenuli za parama i sve se to pretvorilo u seljanu, ali te ploče koje su i ovde bile objavljene kao *In Rock* ili *Machine Head* bile su ludilo.

A onda su došli Seks Pistols i ja sam tu video socijalnu žicu koja mi je nedostajala sve vreme u hard-roku.

Kakvo je 80-ih bilo društveno okruženje u Beogradu?

Tada su svi hteli – da ne zvučim sada kao Raša Todosijević – nekakvu metafizičku umetnost, a ja sam hteo ogledalo stvarnosti. Nije mi u početku bilo jasno šta ja to u stvari hoću, sporo sam se osvešćivao.

Mi smo ti gola sirotinja, a šta je ideologija gole sirotinje – elitizam. Kakav crni strip, kakva ilustracija, mi hoćemo *pravu* umetnost, ali po mogućnosti za sto evra po slici. Toliko su kupci uglavnom raspoloženi da plate.

Sećaš li se prvih kafića u Beogradu krajem 70-ih, početkom 80-ih, Zlatnog papagaja, Cvetića, Trozupca?

Ma kakvi kafići, mi smo bili bednici, ljuti lumpenproleterijat. Sedeli smo po parkovima, duvali, pili. Nema kafića za lumpene. Ljudi koje sam ja znao su bili ljudi iz parkova, i nikog od njih više nema.

Kako danas gledaš na to tadašnje društvo? Je li to bilo društvo veće ravnopravnosti, da li je bilo deo sveta?

Bilo bi divno da je to bilo društvo ravnopravnosti, samo što društvo ravnopravnosti ne postoji.

Ali bilo je neverovatno da su postojale emisije koje su simultano puštale zajebanu muziku, recimo muzika koju je na Studiju B puštao Sloba Konjović. Mogao si čuti šta se dešava u svetu, ceo taj *new*

wave. Panka kod nas nije bilo, mi smo isuviše sofisticirani za pank. *New wave* i konceptuala, to može, pank i strip, ne može.

Ovde postoji građanski otpor bazičnim formama koji je meni uvek išao na živce. Zaista genijalne su jednostavne stvari, kao slika od dve boje. Ali ovde nisu dovoljne dve boje, mora i treća, i četvrta, i peta, i šesta. Pokojni Peđa Milosavljević je uvek govorio: dve boje se uvek slažu, čak i kada se ne slažu, slažu se. Građanstvo ovde je uvek preziralo tu elementarnu magiju jednostavnosti.

Jel' takvo onda i društvo, prekoloritno?

Pa jeste, prekoloritno, premanirizirano. Strip je ovde služio kao koketerija, nešto sa čim pravi slikar može samo malo da koketira. A slikarstvo na pragu andergraund stripa je veoma stara priča na Zapadu.

U to doba je Jugoslaviju preplavio *new wave*. I ti si bio deo te muzičke scene.

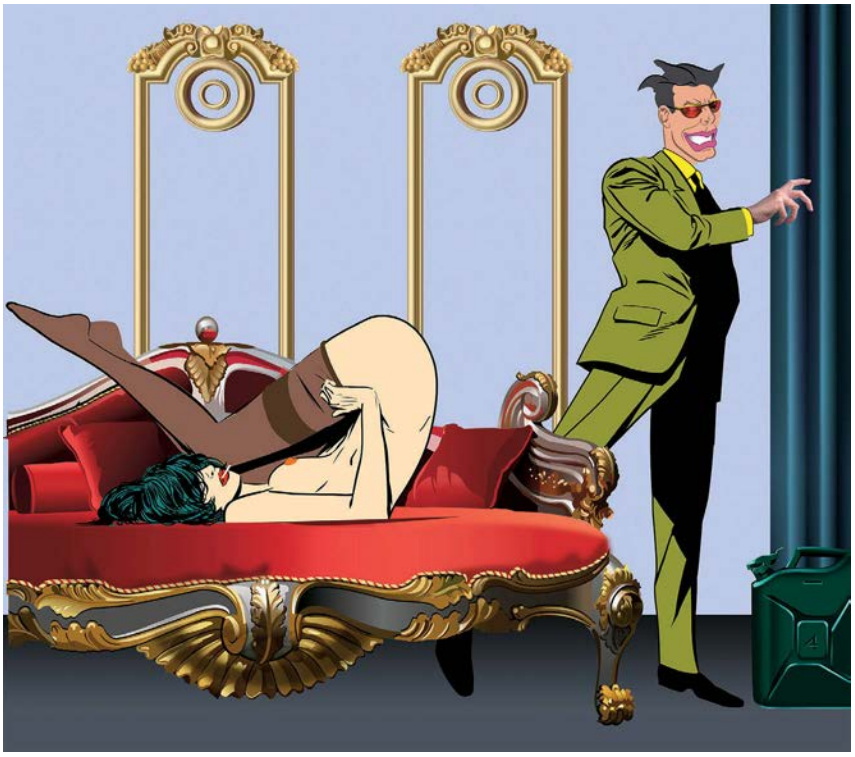
Da, počeo sam u nekim malenim bendovima, a onda sam sa Canetom iz Partibrejkersa uleteo u Radničku kontrolu. Tu je počela da se odmotava neka socijalna žica. Naravno da je Kontrola odmah pukla, bili smo klinci, svako je mislio da je najbitniji.

Ja, u stvari, nisam voleo tu muziku osamdesetih. To njihovo: devojke ovde, devojke onde, radio ovde, radio onde. Sa druge strane, u SKC-u su drmali samo konceptualizam i sve što je bila štafelajska slika odmah su izbacivali napolje, pa su i mene šutnuli posle dve izložbe.

Ja sam nastavio da sviram, ali mi se stalno činilo da nije dovoljno nešto reći, da mora da se vidi. To što kažeš, svi su već čuli, svi već znaju i svi na to pristaju; svako zna tajne zakone ovog grada i svakom su odvratni, ali to je mimikrija, poštuju se. Nekako mi je bilo ubojitije da napravim nešto gde se tajni zakoni mogu lepo videti.

Onda sam u Nemačkoj na jednoj izložbi *Neue Sachlichkeit* prepoznao korene današnjeg andergraunda. Ta grupa Nova objektivnost je debitovala na Dada vašaru 1919. u Berlinu. To je za mene bilo neverovatno, to su bile strahotne slike. Nemački dadaizam nema veze sa francuskim ili nekim drugim dadaizmom. »

“Kada se nečiji lik isuviše često ponavlja, taj neko počinje da nestaje. Više ga ne vidiš. Ja Vučića ne mogu da nacrtam. Niko ne može da nacrta Vučića. To je lik koji se toliko ponavlja da više ne postoji”

Onda sam ukapirao da je čitav taj senzibilitet prognan iz likovnih umetnosti u ime nekog elitizma. Radovi predstavnika Nove objektivnosti su se posle 1945. našli po muzejima, zato što je Adolf Hitler naložio da se spaljuje moderna umetnost, zato što su pobijeni. Ali umetnost se posle toga okrenula elitizmu, formalizmu. Umetnost koja u sebi nema socijalni eho mene nikada nije preterano zanimala, makar to nije bilo za mene.

U kakvoj ti je uspomeni ostao klub Akademija?

To je bilo jedino mesto gde si mogao da čuješ neku tada alternativnu muziku. Kada je SKC odlučio da izdaje prostor privatnicima, da se bavi unosnim privatnim biznisom, a ne kulturom, bila je ostala samo Akademija. I u klubu Akademija je, doduše, u jednom trenutku preovladao preduzetnički duh, pa je samo bilo važno koliko se piva proda; puštali su da svira ko hoće, samo da dođe što više ljudi, samo da radi šank. Šank je oltar rok menadžera. Bendu karte, a prihod sa oltara njima. Tako da nije čudo da imaš bend koji se zove Hladno pivo. Šank je smisao postojanja rokenrola na ovim prostorima.

Okej, gotovo sve se na kraju komercijalizuje, ali koliko je za ovaj grad bilo važno što postoji nešto kao klub Akademija?

Pa, bilo je važno. Bilo je potpuno nadrealno da uđeš u klub i slušaš muziku koju nigde drugde ne možeš da čuješ. Gde god drugde da si otišao, zna se šta se slušalo – najlepša košulja plava ili ono, volio bih da te ne volim, ako umrem da te prebolim. I to se još uvek sluša. E, to je metafizika, da još uvek na radiju možeš da čuješ Zanu i Hari Mata Hari.

Kažu ljudi da se mentalitet proizvodi. Ne, ovde je uvek bio isti mentalitet – biti okrutan prema slabima, a ponizan prema jačima.

Rekao si da si 90-ih bio u svom unutrašnjem getu. Jesi li i dalje u getu?

Posle iskustva s majkom koju sam sa slomljenim kukom odveo u Urgentni centar, osećam se kao među morlocima. Koga je briga ko će da umre. Bili smo tamo osam sati. Osam sati majka mi je stenjala od bolova, a nije dobila ni jedan jedini analgetik. U jednom trenutku pitao sam ortopeda kako je to moguće, da ženi od 88 godina sa prelomom kuka ne daju nijedan analgetik!? A on meni na to kaže: Urgentni centar daje mišljenje, a ne lekove, lekove ćete morati sami da nabavite.

Kolektivna odgovornost ne poznaje zločin.

Da ti danas neko naruči jednu sliku kojom bi dočarao današnju Srbiju, kako bi oslikao platno?

To ne bi bilo nimalo lako, sa ovakvim vestima koje se prosto utrkuju da svakim danom budu sve apsurdnije – ovaj ovde dobija na poklon tortu u obliku bolnice, onaj drugi tamo poklanja šefu ruske diplomatije trista godina staru ukradenu ukrajinsku ikonu. U diplomatiji se više ne poklanjaju umetnička dela. To se radilo u vreme Rubensa, u vreme Velaskeza. Ovde je srednji vek, pa se zato i poklanja jeftino nabavljena srednjovekovna ikona.

Postoji jedan mali esej koji objašnjava da je danas satira nemoguća jer se politika pretvorila u satiru. Politika postaje sve apsurdnija, sve apsurdniji postaju i njeni navijači, pa satira više ne može sa time da se utrkuje. Ti ovaj trenutak ne možeš da zarobiš crtajući političare, jer su oni od svega nebitnog najnebitniji. Morao bi da pronađeš nešto kao na crtežu Georga Grosa iz 1932, godinu dana pre nego što je emigrirao u Ameriku, koji prikazuje kako ubijaju protivnike Hitlera u predgrađima: tip sveže ubijen leži u nekoj bari, a dželat javlja: Sve je završeno. Posao se upravo hladi. Gros je umeo da prikaže scenu koja znači više od svih portreta savremenika.

A kada bi ti danas hteo da nađeš scenu koja odražava našu stvarnost?

Ne možeš takvu scenu da tražiš, ona mora tebe da nađe. Znaš kako kažu Indusi: strela koja je pogodila cilj, promašila je sve ostalo. To meni dođe kao neki obrazac.

Kada se ovo što sada živimo u Srbiji bude isuviše odomaćilo, kada se bude svima dovoljno smučilo, doći će nešto sasvim drugačije, kontrateza ove sadašnje društvene teze. Ja ne mogu da naslutim šta, nemam ni trunke proročanskih sposobnosti, kad god sam nešto pokušao da proreknem, život bi me demantovao. Znam samo da je život zajeban, uvek te iznenadi. ¶

ANDREJ IVANJI

Slike 2020.

"Zdravlje", Foto Oliver Bunić / Bloomberg, Beograd

"Sajam", Foto Oliver Bunić / Bloomberg, Beograd

"Bioskop", Foto Marko Risović / Kamerades, Beograd

Zagađenje, korona, proleće, korona, online, korona, izolacija, korona, izbori, korona, leto, korona, protesti, korona, suzavac, korona, tuča, korona, priroda, korona, vađenje cevi, korona, Vučić, opozicija, korona, poplave, korona, škola, korona, jesen, korona, kafići, korona, sveštenici, korona, zima, korona, vakcina, korona, zagađenje, korona. Ovako je u slikama izgledala godina koja je preokrenula sve i ništa. ¶

MARIJA JANKOVIĆ

"Navijači", Foto Irfan Ličina / freelance, Novi Pazar

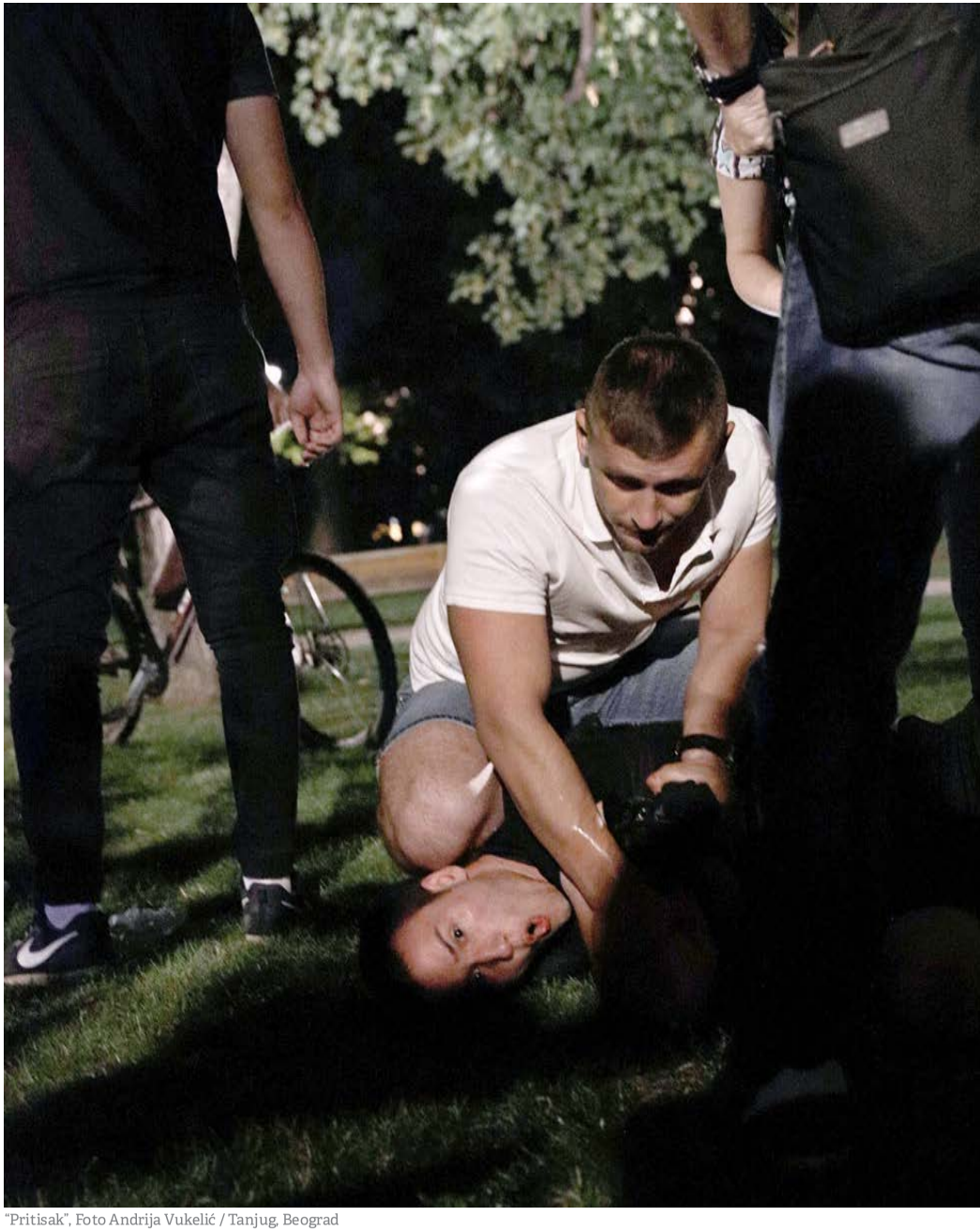

"Protest protiv policijskog časa", Foto Marko Đurica / Reuters, Beograd

"Plamen", Foto Marko Paunović / Vreme, Beograd

"Pritisak", Foto Andrija Vukelić / Tanjug, Beograd

"Izbori u Srbiji", Foto Mina Delić / freelance, Senta

"Litije", Foto Vladimir Živojinović / Blic, Podgorica

"Patrijarh Irinej", Foto Dragan Ristić / Tanjug, Beograd

"Mitropolit Amfilohije", Foto Risto Božović / AP Photo, Podgorica

"Zagađenje", Foto Mikica Andrejić / freelance, Zaječar

"Poplava", Foto Dragan Karadarević / AP Photo, Arilje

"Zgarišta", Foto Siniša Trifunović / freelance, Sombor

"Uklanjanje cevi", Foto Filip Krainčanić / Nova.rs, Stara planina

SVE IH JE VIŠE: Ravnozemljaši

Foto: Pexels Slondotpics

Kako pobediti bezumlje

To što ste čuli (i videli tvitove) ljudi koji pozivaju na bojkot zaštitnih maski, što među bliskim rođacima ili prijateljima imate nekog ko vam šalje poruke sa poluistinama o famoznoj Grejt Barington deklaraciji, tvrdi da su mere štetnije od same zaraze, što vam je zid na Fejsbuku krcat Nestorovićevim hitovima – treba shvatiti kao prirodnu stvar

"Priroda se ne može prevariti", napisao je američki fizičar, dobitnik Nobelove nagrade za razvoj kvantne elektrodinamike i voljeni, a ponegde i omraženi, naučni guru mnogih generacija fizičara, Ričard Fajnman (1918–1988). Nakon dramatičnog pada svemirskog šatla Čelindžer, Fajnman je pozvan u Rodžersovu komisiju koju je osnovao američki predsednik Ronald Regan sa ciljem da istraži uzroke ove katastrofe. Shvatajući poziv sasvim ozbiljno, Fajnman je pažljivo analizirao podatke i došao do kontroverznih zaključaka o tehničkim propustima, a svoj izveštaj, u julu 1986. godine, završio je upravo pomenutim geslom, objašnjavajući da "za uspešnu tehnologiju stvarnost mora imati preimućstvo nad odnosima sa javnošću". Fajnmanovih reči mnogi su se prisetili tokom nesrećne 2020. kad se, uporedo sa pandemijom, planetom proširila narastajuća, bestijalno zamršena lavina teorija zavera pseudonaučnih zabluda, poluistina i najraznovrsnijih pratećih budalaština. Bilo je i predloga da se pokrene globalna kampanja protiv ovog antinaučnog diskursa koja bi koristila upravo Fajmanov slogan (ispostavilo se, u moru sličnih predloga, da će se jedino primiti moto "Nauka će pobediti", mada i on vrlo oskudno).

Razni glasovi iz te lavine gneva protiv nauke, a posebno oni koji su označeni kao *antimaskeri* i *antikovidaši* – budući da su pozivali na nehigijensko ponašanje i olakšavali širenje zaraze, pa posledično, otežavali rad lekara, uvećavali potrebu za ekstremnijim merama i nepotrebno opterećivali ekonomije – imaju svoj dug u žrtvama kovida 19 i opštem pogoršanju situacije. Međutim, udahnite sada i – ne osuđujte ih. Ako poznajete nekog od onih nesrećnika koji su, nakon što su neprekidno govorili o histeriji, prenaduvanosti i kovidašima, sami dospeli u bolnicu (kao što znamo za slučajeve nekoliko javnih ličnosti), ogrešili ste se ako ste pomislili kako zaslužuju da završe na respiratoru. Moglo bi se meriti koliko je njihov dug uporediv sa odgovornošću onih koji su upravljali krizom, ali stanje nije isto u svim državama i osim što bi to bilo kontraproduktivno, vrlo je delikatno uopšte pozivati ljude na odgovornost, a naročito je sporno priželjkivati im da na sebi osete proceduru intubacije, dugi kovid ili smrt samo zato što žive u ovakvim zabludama.

Čoveka koji nakon godinu dana ovakve pandemije sa uverenjem tvrdi da je kovid 19 izmišljen (uz svu kogniciju koja vodi u takvu nestvarnost), ma kako to bilo moralno upitno, ne treba smatrati ništa više krivim za širenje zaraze od osobe koja je od iste obolela, pa sasvim prirodno, bez svoje svesne krivice, dalje širi »

bolest. Možda ste se dosetili kakvog pravnog sleda koji bi tome stao na rep, ali to bi svaki advokatski tim koji se ne usteže da u sud unese psihologiju lako osporio, jer su – možda će vas to iznenaditi – uzorci antikovidaševog s uma sišavšeg verovanja (i delovanja) isto kao i postojanje zaraze – prirodni. A priroda se ne može prevariti, kako nas podseća Fajnman.

GREŠKE EVOLUCIJE

Mali grozni virus korona, na svom putu iz životinjskog u svet ljudi, mutirao je beskrajno mnogo puta sve dok, u telu ljuskavca, nije nastala verzija takozvanog *spike* proteina koji mu omogućuje sve ono što mu omogućuje kad nošen kapljicama uđe u naša tela. Na drugoj strani, ljudska evolucija je takođe razvila takozvane ACE receptore, a i naš imuni sistem, baš takve kakvi jesu, podložni haranju na ovaj način evoluiralog virusa. "Dva su osnovna principa opstanka: naći dovoljno hrane i ne biti pojeden", piše u knjizi *Natural History of Infectious Disease* australijski virusolog, dobitnik Nobelove nagrade, Frenk Makferlejn Bernet (1899–1985), svakako jedan od najuticajnijih mislilaca u medicini prošlog veka. U uslovima epidemije, suočena sa situacijom u kojoj je opstanak ugrožen, svaka jedinka pokušava da se prehrani, a da istovremeno sebe zaštiti. Zato ova dva prirodna neprijatelja na megdanu, kao što bi i bilo koja druga dva, neizbežno koriste slabosti onog drugog za sopstveno napredovanje. Čovek je, na primer, pored toga što ima odgovarajuće receptore, evoluirao i na druge načine, pa misli, razume svet i razvija nauku. I u stanju je da za godinu dana napravi vakcinu kojom će, pre ili kasnije, dotući onog koji mu je ovo uradio od života, sprečavajući ga da putuje, veseli se i grli druge ljude do kojih mu je stalo. Virus može pokušati da dalje evoluira, da zaobiđe efekte vakcine (novi soj u Velikoj Britaniji, po svemu sudeći, u tome nije uspeo), što bi moglo da se desi ako vakcinacija bude predugo trajala, a virus imao više šanse da mutira. Uz to, virus se može, mada nikad neće imati svest o tome, osloniti i na druge slabosti koje je čovek stekao evolucijom, a takva je – sklonost ka zabludama.

Možda niste o tome razmišljali na takav način, ali kao prirodnu stvar treba shvatiti ne samo to što ste čuli (i videli tvitove) ljudi koji pozivaju na bojkot zaštitnih maski, nego i mnogo manje – to što među bliskim rođacima ili prijateljima imate nekog ko vam šalje Viber poruke sa poluistinama o famoznoj Grejt Barington deklaraciji, da su mere štetnije od same zaraze, što vam je zid na Fejsbuku krcat Nestorovićevim hitovima ili što vas u sitne sate na kakvom četu ubeđuju u kovid-varijantu takozvane ChemTrails zavere, da smo zarazom neprskani iz aviona.

Nakon što su u svom pionirskom istraživanju nobelovci Danijel Kaneman i Adam Tverski 1973. godine objavili prvi rad o heuristikama i zabludama, koji je izrazito citiran, da bi sa radom iz 1979. o teoriji perspektiva ukazali na neispravnost Bernulijeve teorije donošenja odluka i postavili sasvim novu, psiholozi su nastavili da detaljno istražuju donošenje odluka i upoznali čudni svet ljudskih predrasuda. I njihovu neopisivu moć. Ljudski mozak, kako to ističe naučni pisac Grejem Louton, u vrlo zapaženom osvrtu u časopisu *New Scientist*, prirodno funkcioniše sa nekoliko kognitivnih predrasuda zbog kojih je toliko sklon teorijama zavere. Ove bi se predrasude mogle podeliti na "proporcionalne" (da verujemo kako veliki događaji poput pandemije moraju imati mnogo veći uzrok od pojave jednog minijaturnog virusa), "intencionalne" (da za događaje mislimo kako ih uvek planira neko ili nešto, a da se ne događaju slučajno) i "konfirmacione" (da biramo samo one dokaze koji idu u prilog našoj tvrdnji), uz koje se javlja i takozvana iluzija razumevanja, zbog koje precenjujemo znanje o tome kako stvari funkcionišu.

Međutim, to što su prepoznati i opisani mehanizmi u mozgu zbog kojih su ljudi podložni teorijama zavere, naravno, ne znači da u njih same treba poverovati, niti da se njihovi zagovornici mogu kriti iza tvrdnji da su naučne teorije nekad bile shvaćene kao teorije zavere (nisu nikad, ma koliko neke od njih bile diskreditovane), niti da je pojam "teorija zavere" osmišljen kao sredstvo za omalovažavanje suprotnog mišljenja (o čemu smo prethodnog leta diskutovali i na stranicama "Vremena"). Mehanizmi zbog kojih su ljudi podložni teorijama zavere, a i uopšte zabludama, omogućuju nam da razumemo kako one nastaju, kako se šire i kako ih zaustaviti. I da, što je možda nešto o čemu niste razmišljali, za verovanje u zablude i teorije zavere nije bio potreban pametni telefon i aplikacije na njemu. Mada sve to doprinosi lakšem prostiranju, za prihvatanje ovakvih verovanja nije kriva sama pandemija, niti pak nove tehnološke platforme, mediji, društvene mreže, neka vrsta kvarenja modernog čoveka, nego sama ljudska priroda, onakva kakva jeste od praiskonskih vremena.

ANTIVAKSER IZ NEOLITA

Ovi problemi su, naime, počeli mnogo, mnogo pre Vuhana. Hiljadama godina pre pandemije virusa korona, a i svih drugih u zabeleženoj istoriji, pa i pre istorije same. U to doba, u neolitu, pre oko dvanaest hiljada godina, čovek pripitomljava prve biljke i životinje, razvija poljoprivredu, počinje da sam proizvodi hranu i izrasta u "gospodara prirode" koji je neprikosnoven u odnosu na sva druga stvorenja. Ova najveća tehnološka revolucija u ljudskoj prošlosti menja sve – vezani za zemlju i proizvodnju hrane, ljudi više ne žive kao lovci sakupljači, nastanjuju se

VERUJU DA JE KONDENZACIJA PRSKANJE VIRUSOM, TEŠKIM METALIMA I RAZNIM HEMIKALIJAMA IZ VAZDUHA: Kemtrejls
Foto: Prashanta

SRPSKI PRVAK U TERIJAMA ZAVERE: Branimir Nestorović
Foto: print skrin

u stalnim naseobinama, žive jedni pored drugih, a bezbrižnost koju donose zalihe hrane dovode do prvog rasta ljudske populacije. Ničiu prvi gradovi, prve civilizacije. Antropolozi danas dobro znaju kako se tokom ove burne transformacije menjaju navike ljudi, kako se menja ishrana i zdravlje ljudi neolita, kako im više stradaju zubi i javljaju se problemi organa za varenje.

U ovom dobu, čoveka prvi put počinju da napadaju zaraze. U suživotu sa životinjama, sa kojima dele prostor, ljudi postaju podložni takozvanim zoonozama, bolestima koje sa životinja prelaze na čoveka. Uz zajedničko stanovanje, voda često biva kontaminirana patogenima i javljaju se bolesti koje se prenose na ovaj način. A budući da sada, za razliku od prethodnih epoha, ljudi žive u masovnim i sve masovnijim zajednicama, jedni blizu drugih, zaraze se lako prenose i prvi put postaju čovekov glavni neprijatelj, koji se pojavio baš onda kad je uspeo da savlada većinu drugih. Međutim, ova je epoha sa stanovišta evolucije bila juče – čovek je evoluirao mnogo ranije, kroz prethodni proces razvoja hominida dug milionima godina. Tokom tog procesa je, između ostalog, razvio i neke sisteme mišljenja koji odgovaraju sasvim drugačijim okolnostima. Pre toga, ljudi nisu imali prednosti obilja hrane i sigurnosti, ali su živeli na distanci kakvu bi donosioci epidemioloških mera samo mogli poželeti – u lovačko sakupljačkim grupama, kretali se prostranstvima kao što se kreće bilo koji čopor predatora, usamljeno, u malim zajednicama, uplašeni od drugih zveri, ali i od drugih grupa ljudi. U takvom svetu, bez straha od virusa, razvili su druge odbrambene mehanizme, sumnju u strance, brigu da bi mogli biti namamljeni u zamku i uopšte sve one mehanizme mišljenja zbog kojih je danas čovek prirodno podložan teorijama zavere.

Ako ste ikada pokušali da razuverite nekog ko u njih veruje, jasno vam je koliko to nije nimalo jednostavno, pa i gotovo nemoguće. Mada ima raznolikih preporuka, jedan od načina je da ukažete upravo na to – da je takav stav prirodna posledica evolucije ljudskog mozga. I u njega ugrađenih grešaka. Psiholog Džon Jost sa Univerziteta u Njujorku pre dvanaest godina objavio je sa saradnicima vrlo citirani rad *Shared Reality, System Justification and the Relational Basis of Ideological Beliefs* u kome je uveo vrlo konstruktivnu taksonomiju za klasifikaciju motiva koji ljude vode ka teorijama zavere. Po njegovom shvatanju, ti motivi mogu biti: egzistencijalni, epistemološki i socijalni. Egzistencijalni motivi počivaju na želji za kontrolom i sigurnošću, a njihovo poreklo je drevno, iz vremena mnogo pre poljoprivredne revolucije, kad su sumnja i oprez prema okolini bili značajna evolutivna prednost, a što danas dovodi do odbacivanja sistemskog mišljenja. Niz psiholoških studija, kao što su na primer *Beliefs in conspiracies* (1999) ili *The effect of high-anxiety situations on conspiracy thinking* (2013), ukazuju da se ljudi okreću teorijama zavere kad su anksiozni ili kad se osećaju bespomoćno.

Na drugoj strani, epistemološki motivi su vezani za spoznaju i razumevanje sveta koja nije usklađena sa neposrednim iskustvom ili prethodnim informacijama – to je drevni nauk da ne treba drugom verovati na reč. Tako pojedinci koji, na primer, nemaju neposredno iskustvo sa bolešću, lično ili u porodici, imaju osnova da sumnjaju u postojanje virusa, ako su se osvedočili da su im mediji već govorili neistine (a jesu). Isto tako, falsifikati poput povučenih naučnih radova o štetnosti vakcina koji su u suprotnosti sa onim što govore naučnici mogu da budu osnov za teoriju zavere o vakcinama. Socijalni motivi počivaju na sklonosti da se održi dobra, pozitivna slika o sopstvenoj grupi i oni su u pozadini teorija zavere da su Drugi, ove godine su to bili Kinezi, krivi što je došlo do pandemije.

Različiti pokreti, uglavnom nesvesno, eksploatišu mnoge od ovih mehanizama da prošire svoje ideje. Međutim, politički organizovani i finansirani, a vrlo masovni pokreti kao što je QAnon u Americi, otkrivaju celu jednu novu spiralu u širenju zabluda, što se poslednjih nedelja u Sjedinjenim Državama naziva negativnom zaostavštinom Donalda Trampa. Svesni, naime, psiholoških slabosti glasača, kreatori političkih kampanja se ne ustežu da razviju, plasiraju i potom koriste najneverovatnije teorije zavere u svoju korist. Ova pojava se, kao sve druge, prelila i na ostatak sveta, dok u Srbiji i vlast i opozicija duboko razmišljaju o rezultatima anketa povodom raširenih zavereničkih stavova među građanima Srbije. Antivakserski pokreti u tome vide svoju priliku da politički kapitalizuju uticaj, a jedna stranka, pokret "Dosta je bilo", već se javno odredila kao pobornik ove vrste bezumlja.

Godina koja sledi neće biti kao prethodna, godina zaraze. Izvesno je da sada kad su naučni centri i laboratorije uspeli da u rekordnom roku proizvedu efikasno oružje protiv samog virusa, centralna tema naših života postaje vakcinacija. Pošto od njene efikasnosti (pod uslovom da vakcine stignu u dovoljnom broju doza) zavisi brzina imunizacije i tako sprečavanje virusa da mutacijama razvije otpornost na vakcinu, pitanje vakcinacije postaje bojno polje na kome će se, uz sve drugo, teorije zavere i razum sada neizbežno otvoreno sukobiti. ¶

SLOBODAN BUBNJEVIĆ

Zov postapokalip

Fotografije: Marija Janković

ptičnog vremena

“Politika pretpostavlja različitost mišljenja i, kako ja volim da kažem, ‘umetnost kompromisa’ da se te različitosti uvaže i pravom razuma ali i većinske moći donese odluka kojom se ide dalje. U nas je različitost nedostupna, kompromis samim tim nepotreban”

Druga sezona serije Žigosani u reketu jedan je od najgledanijih televizijskih programa, nedavno je emitovana i serija *Mama i tata se igraju rata*, u pripremi su *Porodica*, *Kralj*, *Beležnica*, gledanost filma *Realna priča* bila je velika, očekuju se premijere filmova *Volja sinovljeva*, *Prolećna pesma* i snimanja *Košare* i *Ostrvo na dnu*, na repertoaru onlajn bioskopa Moj-off bili su *You go to my head* i *Mnoštvo i manjina*, počele su pripreme pozorišne predstave *Sin* – i verovatno to nije sve što će Svetozar Cvetković ove godine dodati svom siviju, a zbog čega smo razgovarali o njegovih 40 godina u Ateljeu 212, o glumačkim počecima, o dvanaest godina koliko je bio upravnik, o konceptu domaće kinematografije, o Demokratskoj stranci, medijima, mladim kolegama... Istini za volju, dopisivali smo se mejlom, nismo razgovarali.

“VREME”: Za godinu u kojoj je sve stalo, ovo je dugačak spisak novih naslova. Da li je to prilog tezi da je stvaralaštvo jače od pošasti?

SVETOZAR CVETKOVIĆ: Iskreno, ova godina mi se u startu dopala. Odmah sam pomislio: svi ćemo je pamtiti bar po tom jedinstvenom “dvadeset-dvadeset” vizuelnom i lingvističkom imidžu koji se nikad za naše generacije neće ponoviti – no, ne bez razloga, danas smo stigli do “ne ponovilo se”!

Pa ipak kročio sam u nju krajnje optimistično. Premijera mog filma (*You go to my head* – prim.aut.) u Njujorku, put tamo sa mlađom ćerkom, obilazak svih mesta koje smo pohodili pre gotovo četiri decenije u čuvenoj KPGT American Tour sa Ljubišom Ristićem i *Oslobođenjem Skoplja*, pa onda najbolji Eileen’s Special Cheesecake, Caffe Reggio na Ist vilidžu. “Kafana” kod Coje i Maše. Ta Njujorška zima je bila vetrovita ali toplo obećavajuća za godinu koja tek što je počela.

Na premijeru filma u LA nisam otišao, imao sam predstavu. Sad sam se sebi nasmejao na ovu konstataciju. Nisam išao na premijeru svog filma u LA, da bih stigao na predstavu u Svetogorskoj 21? A danas igram dve predstave u tri meseca, na istoj adresi, silom poznatih (ne)prilika. Ali ipak, evo baš sada, probamo, to nas održava smislenim u našem poslu. I sami ste rekli – snimamo kao nikad, ovog proleća je neko izbrojao više od 25 TV serija koje se snimaju u isto vreme. Eto mene bar u pet. Toliko novog posla za mlade ljude koji upravo kreću na ovaj put. Ima li šta bolje? Na setu su svi vrlo obazrivi, disciplinovani, sutrašnji dan nam svima zavisi od toga. Povlašćeni smo, naš posao nije stao. “A kad će, ne znamo!” Možda stane onda kad se neko iz ekipe zakašlje malo jače, kihne u tuđ tanjir za vreme pauze za ručak, kad ti na ulasku na set izmere 37,2, kad neko ode u bolnicu, kad neko ode... I ne vrati se. Shvatiš da to nije tek “neko” već ime i prezime tvog kolege, tvojih kolega, prijatelja, drugova iz detinjstva. Odoše... Odlaze... A mi, uz malo sreće (što je mnogo) kao idemo dalje, snimamo! Život je jači, zar ne? Pa ipak boli! Sve izgleda zapravo histerično, život, vesti, brojevi, klapa u kadru, posao, blagost dečijih pogleda kod kuće, zabrinutost moje starije ćerke, tekstovi koje gruvam, i mir spokoja da mnogo od nas zavisi ali ne baš i isključivo sve. Ako se to može nazvati mirom.

Negde piše da ste glumili u 60 filmova, a negde – u 80. Pozorišne uloge niko ne broji. Da li vi znate, koliko ih je?

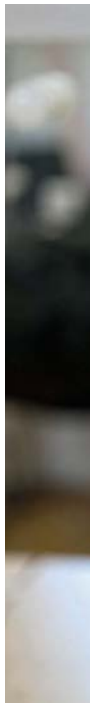
“Sve ima na internetu”, kaže Biljana Srbljanović u svojim *Skakavcima* napisanim pre 15 godina. A tek danas? Toliko toga. IMDB i moja majka vode evidenciju o mom učešću u više od 100 filmskih i TV projekata. Neke stvari su bile dobre, neke bi mogle biti danas drugačije, a neke volim i sretan sam da će ostati. Ja sam ipak bio u ovih poslednjih 40 godina privilegovan tim ljudima koji su se usudili da rade sa mnom. Mak, Žika, Petko, Goran, Stole, Mikota. Živeo sam javu jednog filmskog sna.

Pozorište nisam brojao, ne broji se, nekako se živi i traje samo jedno veče... A ispuni ti čitav život!

U jednoj epizodi *Žigosanih* se kaže da je posao medija važan da bi imao ko da prenese ljudima u kojim pozama vole da vode ljubav naše starlete u usponu. U kontekstu fizionomije današnjih medija, kako komentarišete tu repliku?

Musaka je jedno vrlo ukusno jelo i u nas se rado konzumira. Red mesa, red krompira i u frižideru može da izdrži ne duže od par dana. Posle mora da se smisli nešto novo. U tom kvazipolitičkom soft porno rijalitiju možeš da biraš stranu, ili si učesnik ili svedok. I jedno i drugo je podjednako degutantno, ali se konzumira. Zato više nije nikakvo čudo kada gledajući prečesto sajtove medija koji su do pre nekoliko godina bili tvrde perjanice objektivnog informisanja, jedan njihov link te baci na eksplicitne u vašem pitanju navedene erotske poze “starleta u usponu”, a naredni klik na “a pogledajte kako ona tek izgleda ispod struka” te vodi na prizore sa skupštinskih zasedanja ili “svežeg” ispraćaja iz aleje velikana, svejedno...

»

Mučno, ali istinito. Bensedin će postati svakodnevni deo naših obroka, ako već i nije.

Zašto javne ličnosti, svih branši, dele sa širokom javnošću privatne pojedinosti iz svog života? Ko od toga ima koristi?

Privilegija mog višedecenijskog boravka u pozorištu Atelje 212, uz primarni život na sceni nosi sa sobom i lepotu upoznavanja najsvetlijih karaktera pozorišne umetnosti ali i jedinstvenih života ljudi koji su me dočekali osamdesete godine u tadašnjoj ulici Ive Lole Ribara 21. Jedan od najduhovitijih a skromnih u svom bravuroznom nastupu bio je glumac Baja Bačić. Setio sam se njega kada ste postavili ovo pitanje jer znam kako bi nepogrešivo tačno i lakonski odgovorio: "Opseniti prostotu!"

Eto zato – dele sa nama ono što je nedeljivo. A ko ima koristi? Krleža bi rekao: "To se dobro prodaje!"

Na RTS2 se prikazuje serijal *Rani kadrovi* sa kratkim filmovima studenata režije koji će diplomirati kod profesora Darka Bajića. U jednom od njih glumite i vi. Kakav je bio vaš prijemni ispit na FDU?

Kaže Goran Marković, dakako u šali, da bi FDU trebalo da smisli posebno priznanje za moj odani doprinos ispitnim vežbama studenata filmske režije na FDU. Sigurno sam se pojavio u više od 20 ispitnih filmova. Ispunjenje moje misije na FDU je čini se bio baš dugometražni ispitni film studenata Darka Bajića *Gde je Nađa* koji je u osam priča koje su deo jedne celine u osam odvojenih kadrova režiralo osam studenata diplomaca. To sam baš voleo!

A prijemni? To se ne zaboravlja. Ja sam štreber, radio sam na sebi, proveo jedno leto u Beogradu spremajući se za život, sve što je trebalo pripremiti spremio sam u dvostrukom obimu. Noću radio kao voditelj programa na tada nenadmašnom radiju Studio B, ne bih li srušo tremu pred "velikim" auditorijumom, zorom jeo slatko od šumskih jagoda koje bi donosio najduhovitiji ćutolog na svetu Duško Radović, pa se pešice vraćao u Južni Bulevar preslišavajući se naglas monolog Hljestakova i Preverovu pesmu *Zagrli me*. Nisam hteo ništa da prepustim slučaju i primili su me. Post festum, negde pred kraj treće godine, tada asistent Vlada Jevtović mi je rekao: "Jedva... Da nismo primali dve klase, ne biste upali." Imao sam sreće.

U Ateljeu ste od 1980. godine, od diplomiranja. Čime ste se preporučili Miri Trailović da vas primi u ansambl?

U Atelje 212 me je "doveo" Petar Božović. Preporučio me je za ulogu u delu Hainera Milera *Cement* koje je režirao Ljubiša Ristić. Mislim da me video u jednoj epizodi TV Serije *Svetozar Marković* koja je tada krenula sa prikazivanjem, igrao sam ruskog anarhistu Nečajeva, uložio mnogo u svoju prvu pojavu u javnosti i verovatno je Petar pomislio da ima razloga da ulogu Sergeja Ivagina u *Cementu* igram baš ja. Nismo se poznavali. Dara Džokić koja je bila u podeli i koja me znala sa fakulteta ga je podržala i Ljuši nije bilo potrebno previše vremena da se suoči sa mnom, odnosno ja sa njim. Nekako smo se odmah razumeli, sve se vrlo poklapalo sa mojim artificijelnim shvatanjem igre i bacio sam se u to 300 na sat. Ipak sam imao 22 godine.

Premijera je bila uzbudljiva, video sam pre i nakon predstave u svojoj garderobi sve legende koje su kreirale repertoar tog bravuroznog Ateljea 212, Mihiz, Borka, Ćirilov, Kiš, Rale, Muci i naravno Mira Trailović. U pauzi predstave dok smo se pripremali da izađemo na scenu u prostoru koji tradicionalno zovemo "Zeleni Salon" sedeli su i neobavezno razgovarali Mira i Ljubiša. Videvši me tu dok prolazim tekst drugog čina i svoje finalne scene, gospođa Trailović mi se iznenada obratila sa:

"Mladi kolega, a da li biste vi došli kod nas u angažman?"

"Samo ako si lud", ispalio je Ljubiša u sekundi.

"Dođite u ponedeljak da se dogovorimo", nastavila je Mira uz osmeh po svome.

I tako, bio sam dovoljno lud. Sa Ljušom sam nastavio godinama da radim u KPGT-u, bilo je nezaboravnih projekata, putovanja, turneja, a u Ateljeu sam se učio pozorištu, ljudima, odnosima, produkciji, životu.

Godinu i nešto dana nakon što sam ušao u Atelje, Mira me postavila za predsednika Upravnog odbora smatrajući me vrlo praktičnim i egzekutivnim. Pristao sam. Potom su me predložili da uđem u SKJ. Nisam pristao.

Nedavno su u Ateljeu 212 počele probe predstave *Sin*. Neko će reći – koga u ovo vreme zanima adolescent i njegovi problemi zbog razvoda roditelja. Šta biste vi rekli? Kako izabrati komad koji je po ukusu gledaoca, koji ga se tiče? Bili ste upravnik Ateljea pa imate tu vrstu iskustva.

Mene interesuje taj komad, nas interesuje koji to radimo i taj je komad mnogo više od tretiranja adolescentske depresivnosti, naprotiv odnosi unutar porodice su nikad dovoljno obrađeni, duhoviti, tragični i prepoznatljivo bolni. Tajnu braka ali i njegovog raspada sa svim užasavajućim posledicama tretiramo od antike, preko Bergmana pa evo sada do Florijana Zelera. I ostaje uz svu mudrost autora, filozofa, psihologa – nerešiva. Zeler je sjajan autor, svaki od njegovih komada premijerno u Francuskoj, Engleskoj, Americi izaziva veliku pažnju, burne reakcije, većinom sjajne kritike. Ako Izabel Iper i Kris Nort mogu da igraju Zelera na Brodveju, značajne podele u Evropi, mi ga otkrivamo kod nas u pravo vreme. *Sin* je deo trilogije koju uz ovo delo čine još dva vanredna komada – *Majka* i *Otac*. Sam Zeler je ove godine režirao film *Otac* sa Entonijem Hopkinsom u naslovnoj ulazi, izvanredan komad sa zapletom na temu izgubljenosti jednog čoveka u surovoj realnosti sopstvenih godina, tako da sa takvim referencama i odgovornošću vođeni rediteljkom Anom Tomović, mi sa delom *Sin* izlazimo na scenu, nadam se podkraj zime koja se kotrlja.

"U kvazipolitičkom soft porno rijalitiju možeš da biraš stranu, ili si učesnik ili svedok. I jedno i drugo je podjednako degutantno, ali se konzumira"

Repertoar se ne može kreirati prema ukusima publike, da je tako uglavnom bi-

smo igrali ono što publika najviše traži na blagajni – "dajte mi molim vas nešto smešno". Mene je vodilo neko osećanje trajnog kvaliteta onoga što je napisano. To u slučaju Ateljea sigurno nisu klasici koji garantuju neprolaznost izgovorenog, već i pre svega moderni autori sadašnjeg vremena koji tek prete da ostvare svoj bezvremenski trag u beskraju. Ni svet a ni mi ne oskudevamo u takvim delima, potrebno ih je samo otkriti. I onda ima smisla kad smo na sceni, i ima smisla za one koji sede u publici. I onda naravno da ima smisla i "dajte mi nešto smešno".

Tokom 12 godina, koliko ste bili upravnik Ateljea 212, desilo se mnogo toga za pamćenje. Izdvojila bih da je, uglavnom vašom inicijativom, Atelje bio prvo pozorište koje je u ratu devedesetih gostovalo u Ljubljani i Sarajevu. O tome smo pričali pre dve godine ("Vreme" 1414), ali je priča filmski uzbudljiva pa bi je bilo lepo čuti opet.

Priča o inkognito izvođenju predstave *Oleana* Dejvida Memeta u režiji Vide Ognjenović u Mariboru 5. maja 1995. godine, nakon što je iz Karlovca granatiran Zagreb i pogođena plesna dvorana HNK, te Tomažu Panduru koji je vodio Mariborsku Dramu kome je zabranjeno da nas ugosti jer dolazimo iz Beograda, jer smo i mi navodno saučesnici tog granatiranja, danas zvuči apsurdno. Pokušaj da nas skinu sa voza na granici sa Mađarskom da ne bismo odigrali predstavu, naše odbijanje, a potom moj i Tomažev dogovor da pustimo publiku u dvoranu, potom ugasimo sva svetla na ulazu u teatar i foajeima, te ne izneverimo publiku a za oficijelnu politiku ostanemo "nevidljivi", izgleda kao neki zavereнički špijunski triler sa Netfliksa. Aplauz koji tera suze na oči moje partnerke Nataše Čuljković – sve to i danas kod mene budi uzbuđenje i "Riply – verovali ili ne" osećanje. Šta sve pozorište može da uradi da bi dalo nadu i povratilo poverenje u mogući život.

Ali evo i priče koju pre dve godine u našem razgovoru nisam ispričao.

Godine 1997, na početku mandata kao direktora pozorišta Atelje 212, u moju kancelariju ušao je otpravnik poslova Švajcarske ambasade u Beogradu Lorenzo Amberg, sa idejom i pitanjem: da li bi Atelje 212 odigralo neku od svojih predstava u Sarajevu? Dejton je još bio vruć, ali Švajcarci su mislili da je vreme i imali su u meni dobrog sagovornika. Brzo smo se dogovorili da bi to bio *Art* Jasmine Reze u režiji Alise Stojanović. Iz Sarajeva su tražili tekst da ga odobre. Odobrili su ga i eto nas u Kamernom teatru 55, januara 1998. Prolazili smo kroz predele netom okončanog rata, Bosna je izgledala tako da je naš minut ćutanja trajao od Zvornika do hotela na Bembaši u Sarajevu. Imali smo jako obezbeđenje, u sobi smo bili Tihomir Stanić i ja, kad smo ušli obojica smo stali uz veliki prozor ka terasi i posmatrali suton Sarajeva u magli. Nazirali su se obrisi zgrada, krhotine nekadašnjih višespratnica, nepokupljena garež borbe sa ove na onu stranu Miljacke, grad je izgledao kao da mu je lice preživelo velike boginje. I tada smo i Tihomir i ja znali da sve još nije gotovo te da našu decu tek čeka oblačno nebo nad Srbijom. Samo godinu i dva meseca kasnije zasviralo je i nad našim glavama, a tomahavk je tražio put do svog tragičnog cilja kroz beogradske višespratnice. No, vratimo se u Sarajevo. Predstava je bila preuzbudljiva, i sve oko predstave, pre no što smo izašli na scenu, prišao nam je jedan čovek, predstavio se i rekao: "Ako neko iz publike skoči na vas, moji ljudi su raspoređeni po publici, neutralisaće ga." Bane Zeremski je po povratku u Beograd video na snimku ovu rečenicu i tek tada su "noge počele da mu se tresu". Voleo sam što smo baš tada i sa tom predstavom išli u Sarajevo, bilo nam je potrebno. Većina se nije slagala sa mnom, ali to ne znači da nisam bio u pravu.

Glumci i pozorišni ljudi uopšte postali su česti komentatori našeg političkog života i njihove ocene i stavovi su vrlo citirani i uvažavani. Zašto su baš oni?

Glumac predstavlja, on je na sceni. I kada nije, njegova pojavnost je javna i njegov korak na ulici je scena. Glumca štiti njegova harizma, on je sugestivan, on je obrazovan, ili se samo pravi da jeste, a veruješ mu i to je gluma – istina, a ne laž. Iz njega kao i iz mene sada izlaze i tuđe misli i stavovi koje je već igrao na sceni, on citira tuđe kao svoje, ne bez razloga jer zaista tako misli, glumac je da se voli, on to voli a ljubav daje svojom pojavnošću i uvek pomalo rezervisanim osmehom. Glumac nije samo – izađem na scenu i pričam naučeno. Glumac je mnogo više, to jeste stav jedne sugestivne pojave. Za glumca kažu – pusti ga on je glumac! Smeju mu se, ali ga se i plaše. Glumac je i glumica. Ali to je već mnogo komplikovanije.

U seriji *Porodica* o poslednjim danima Slobodana Miloševića, koja će tek biti prikazana, igrate Vojislava Koštunicu, njegovog naslednika. Vi niste bili član ni jedne stranke, ali ste neskriveno podržavali Demokratsku stranku. Šta mislite o sadašnjoj DS? Zašto se urušila? Šta treba uraditi pa da se oporavi? Kolika je

»

“Nedostaje mi pozorište, to je u dobroj meri način mog života i moja satisfakcija, ali ima toliko gradova u Srbiji koji videli pozorište ni u normalno vreme nisu, pa eto i mi u Beogradu sada živimo tako”

njena odgovornost za, nije preterano reći, nepostojanje opozicije?

Sve ste me pitali i sve sami odgovorili vezano za DS. U nas više nema politike, pa nema ni DS, bar onakve koja je vodila zemlju nekim smislenim putem. Politika pretpostavlja različitost mišljenja i kako ja volim da kažem “umetnost kompromisa” da se te različitosti uvaže i pravom razuma ali i većinske moći donese odluka kojom se ide dalje. U nas je različitost nedostupna, kompromis samim tim nepotreban. Ja ne mogu da komentarišem politiku jer je nema. Tu sam baš omanuo. Nisam imao sreće...

I serija *Kralj* Zdravka Šotre po romanu Vuka Draškovića *Aleksandar od Jugoslavije*, snimana je u uslovima korone. Igrate istorijsku ličnost Slobodana Jovanovića čija dela su bila zabranjena u komunističkoj Jugoslaviji. Stav – ako ne misliš kao ja onda ću te ukloniti, deo je i naše svakodnevice. Posledice su podvojenost, mržnja...

Sa Šotrom baš dugo nisam radio a u vremenu pre tridesetak godina išli smo iz posla u posao, čak je Duško Petričić svojevremeno napravio jednu karikaturu u “TV Reviji”, gde Šole i ja izlazimo iz frižidera, toliko nas je i previše bilo u tandemu. No, utoliko mi je sada bilo prijatnije što se nakon toliko vremena nalazimo na istom zadatku. On takav kakav je, neobuzdane lucidne energije koja vas istovremeno fascinira i uveseljava, a ja trudeći se da pratim moguću tajnu jedne istorijske ličnosti kakav je bio Slobodan Jovanović. Kažu, najmudrija srpska glava dvadesetog veka. Ima jedna ovakva priča: Slobodan Jovanović nakon Drugog svetskog rata osuđen u Jugoslaviji, u izgnanstvu je, u Londonu. Posle dosta vremena eto posete iz Beograda, iz FNR Jugoslavije. Decentno profesor Jovanović pita svog pridošlog sagovornika: “Šta pričaju o nama, tamo u Beogradu?” Ozbiljno i sa pažnjom primi odgovor: “Profesore, pa oni i ne znaju da vi postojite.”

A da li mi znamo gde danas postoji lik Slobodana Jovanovića? Da li se pitamo zašto nas gleda sa baš naše najvrednije novčanice kojom plaćamo neki skup poklon, da li baš svi koji ulaze na Pravni fakultet u Beogradu znaju čija je bista pred istom zgradom? Nekako sam uveren da nemamo svest o tome. Ko su ti ljudi čija je plemenita ideja na Balkanu osuđena na propast, koja je kulminirala krvavim epilogom krajem dvadesetog veka? Ne verujem ni da će pojava “mudre srpske glave” i predsednika izbegličke Vlade, u seriji koju smo snimili promeniti bitno svest o tome, ko su ti ljudi, čija nam je istorija tako višedecenijski zamagljena, ali meni je bitno da sam u sebi tu svest promenio.

Reditelj Miroslav Lekić je u *Beležnici* angažovao 200 glumaca, što je za državu u kojoj je hiperprodukcija glumaca, naravno, dobro. Nedavno ste poručili mladim kolegama da ne upisuju glumu jer se bez nje može. U kom smislu?

Na našem medijskom nebu postoji veliko, blago rečeno, suparništvo. Iz tog se suparništva dve velike kompanije zahvaljujući nečijoj mudrosti ipak rodilo nešto dobro. Pojava dramskog i serijskog programa. Ulaganja koja postoje u poslednjih nekoliko godina vezana za serijski program pokrenula su autore, pisce, reditelje da svojim pristupom naprave nekoliko respektabilnih serija, sa poznatim vrhunskim glumcama i glumicama ali i sa onima koji tek stupaju na scenu i kojima je zahvaljujući ovim ulaganjima otvoren put da na velika vrata pred gledaocima pokažu svoje umeće. U toj, kako ste rekli, hiperprodukciji sasvim sigurno ima i kukolja, ali pouzdano ima i kvaliteta koji prati nekadašnje zlatno vreme Jugoslovenskog TV serijskog i dramskog programa koji je nestao, a koji se sad iznova na sreću svih nas rodio. Zato moramo odati priznanje onima koji su u tim medijskim kućama doneli odluku da igrani program dobije prioritetno mesto u njihovom zahvatanju tržišta. Bez obzira na politiku, bez obzira na borbu, benefit kulturni je ogroman i njime se, mislim, ne može manipulisati. Povlačim reč. Školujte svoj talent, bez glume se može ali ne sme. Sad je prilika, koja se ne propušta.

Prihvatili ste ulogu u započetom pa prekinutom filmu *Košare*, osećajući dužnost da ispričate o ljudima koji su, kako ste rekli na konferenciji za medije, iskreno u sebi nosili ljubav prema svojoj zemlji. Sukob autora i producenta *Košara* zbog novca pretvorio je ovu važnu temu savremene istorije u bruku. Da li u takvim

okolnostima treba nastaviti snimanje, ili bi časnije bilo sačekati neke ljude kojima patriotizam neće biti samo reč?

Ne znam o tome mnogo da vam kažem. Vraćen sam bukvalno spakovanog kofera sa prvog dana snimanja. S obzirom na malo ali lepo iskustvo u radu sa Balšom Đogom, verujem u njegovu iskrenost i ambiciju koja je očigledno za produkciju bila preteška. Da ja ulazim u arbitražu, ne želim i ne mogu osim što ću Balšu uvek podržati u njegovoj iskrenoj nameri da obradi jednu delikatnu temu koja dostiže nivo mita, kome se kao sredina ne odupiremo. Otuda čitav skandal. Otuda se rad na ovom projektu ne postavlja kao posao već kao moralna obaveza. Ta postavka je po mom osećanju u poslu kao što je snimanje filma prenapregnuta, i bilo bi dobro vratiti se na mogućnost dogovora i poslovni aspekt realizacije snimanja. Ovo čime se bavimo je naš posao i ako je neko izdvojio značajna sredstva za to, odgovornost je velika pre svega u praktičnom smislu, naći mogućnost dogovora i snimiti materijal do kraja. Toliko za početak! Kraj je u rezultatu, koji je još uvek daleko.

Na najnovijem konkursu Filmskog centra Srbije za finansiranje filmova vi ste bili član komisije, a najviše novca dodeljeno je budućem filmu *Marko Kraljević*. Naš kandidat za Oskara biće *Dara iz Jasenovca*. Ako tome dodamo i započete *Košare*, da li se može govoriti o nameri države da pomoću filma izgradi sliku o sebi i svojoj istoriji, ili se radi o slučajnosti?

Kad se naslovi poređaju na ovaj način, onda se odgovor na vaše pitanje neminovno nameće. Ali, zaista nije tako. Ja nikad ne ulazim ni u kakve komisije, žirije, ali sada sam smatrao da je potrebno, najzad bili smo dobra ekipa u toj komisiji i svako od nas je imao svoje argumente i opširno elaborirao svoje stavove vezano za preko 40 projekata koji su pristigli na konkurs. Da bude jasno, FCS je institucija koja ispred države podržava domaću kinematografiju, ali ako vidite ova imena u komisiji (Biljana Srbljanović, Darko Bajić, Srdan Golubović, Vladimir Vasiljević i ja) jasno je da tu nema autora kome bi bilo ko mogao sugerisati nekakve odluke koje su "prodržavne" da ne kažem "proreživimske". Mi smo jako puno vremena proveli nad delima koja su bila u konkurenciji, jako puno razgovarali, razlikovali se ali i slagali u mišljenjima i doneli neke samostojne i svesne odluke. *Marko Kraljević,* na šta god naslov navodio, Zečevićeva je demistifikacija nacionalnog mita, istorije, duhovita beskrajno i crnohumorna ali sa velikim i autentičnim zahtevima – ni reči o tzv. glorifikaciji nacionalnog mita. Naprotiv.

"U nas više nema politike, pa nema ni Demokratske stranke, bar onakve koja je vodila zemlju nekim smislenim putem"

Najzad kad se pogledaju svi projekti koji su dobili podršku na konkursu, vidi se da se radi o apsolutno autorskim filmovima koje uz podršku FCS čeka apliciranje na međunarodne fondove da bi mogli da se realizuju. Ima tu tema koje su koliko do juče bile tabu za pričanje filmske priče u okvirima države u kojoj živimo, ima intimnih autorskih osvrta na život unutar porodice, ima ekstremno art house festivalski ambicioznih projekata, niko nam nikada nije rekao: ovo mora da prođe, a ovo nikako - ne. Mi smo bili ekipa koja je radila po svojoj savesti, i sa takvom smo odlukom izašli pred javnost.

Vaša producentska kuća "Testament films" najavila je film *Ostrvo na dnu* Miloša Miše Radivojevića kao novi ugao gledanja na represije na Golom otoku, o čemu je reč?

Kroz istoriju domaće kinematografije Goli otok je opstao kao neka vrsta tabu teme. Profesor Kičić naš čuveni endokrinolog pred svoj odlazak je Miši Radivojeviću ostavio autentična dokumenta o istraživanju koje je sproveo po nalogu tadašnje vlasti u jednoj jedinici zatvorenika na Golom otoku, čiji su štićenici počeli da menjaju pol. Priča deluje kad se ispriča kao *science fiction* ali dokumenta imam kod kuće, autentična su i Miša Radivojević je na osnovu toga napisao scenario. Trebalo bi da započnemo snimanje na proleće. Hoću da verujem da će nam uslovi to dozvoliti.

Zbog korone, filmovi su gledani iz kućne fotelje. I dva filma u kojima vi igrate bila su na repertoaru onlajn bioskopa Moj off – belgijski *You go to my head* i *Mnoštvo i manjina* Gorana Markovića. Šta ako se ispostavi da nam bioskopi, pozorišta, školske zgrade, kancelarije nisu potrebni?

Mislili smo da bez mnogo toga ne možemo, a okolnosti su nas naterale na život u novim uslovima, ni malo naivan, često neprijatan, zabrinut, a ipak život. I rad – onlajn. Prilagođavamo se neprilagodljivom, borimo se i dalje nakon skoro godinu dana sa nevidljivim neprijateljem koga udišemo a ne znamo ima li ga i hoće li nas odvojiti od života. Kovid 19 je postao dominanta u svakodnevnom životu, naš strah da će nas baciti na kolena, oduzeti nam život i naša nada da baš tu sudbonosnu kapljicu nećemo udahnuti.

Nedostaje mi pozorište, to je u dobroj meri način mog života i moja satisfakcija, ali ima toliko gradova u Srbiji koji videli pozorište ni u normalno vreme nisu, pa eto i mi u Beogradu sada živimo tako. Bioskopi, može i od kuće, kad ne može drugačije, koncerti – nema ih. Kultura – ne može se bez nje? Ko kaže, evo može. Osakaćeno, ali živimo. U času kad ovo pričamo u Francuskoj je potpuno zatvaranje, U Marseju ne radi ništa i niko iz kuća ne može izaći na ulicu tokom celog dana, u Austriji, Nemačkoj u nekim delovima nema brašna, kvasca i toaletnog papira. Nema ni pozorišta. U Njujorku su sve scene zatvorene od kraja marta. Brodvej, Metropoliten opera. A život tinja.

Mi smo mnogo toga do sada kroz noviju istoriju preturili pa možda i sa ironijom gledamo na muke i nesnalažljivost velikog sveta koji je pogubio konce u panici koju ne ume da reši. Živimo onlajn, to je jedino bezbedno. Dok neki virus ne zakači i internet. A onda ćemo napokon ostati sami sa sobom. Postkataklizmično vreme nas zove. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Kome je zvono zvonilo

U svetu bez ideologije gotovo nerazumljivo zvuči priča o 1800 Jugoslovena koji su zbog svojih ideala dobrovoljno otišli u Španiju da se bore protiv fašizma. Svaka od tih sudbina bila bi roman za sebe. Za mnoge španske borce prave muke su počele tek kada je republika poražena i Španijom zavladao Franko. Oni koji su preživeli uživali su ugled "španske elite" u socijalističkoj Jugoslaviji. Od ove godine njihovi potomci, u znak zahvalnosti, mogu od Španije da dobiju državljanstvo

Broj Španaca u državama proisteklih iz Jugoslavije mogao bi se u značajnoj meri povećati. U septembru ove godine Savet ministara Vlade Španije usvojio je Nacrt zakona o demokratskom pamćenju, u koji je uvršten predlog za dodeljivanje državljanstva potomcima boraca koji su se tokom Španskog građanskog rata (1936–1939) borili u redovima Internacionalnih brigada. Ovim nacrtom zakona obuhvaćeni su i iskopavanje masovnih grobnica širom Španije, identifikacija ljudi koje je streljao Frankov režim, zabrana svih organizacija čiji je cilj veličanje frankizma, poništavanje presuda donetih za vreme diktature generala Franka i drugo.

Poznato je da je oko 1800 Jugoslovena dobrovoljno otišlo da se bori u Španiju u redovima Internacionalnih brigada. Trideset i pet hiljada dobrovoljaca iz pedeset i pet zemalja sveta pohrlilo je u Španiju u odbranu Republike nakon što je grupa generala španske vojske, predvođena generalom Franciskom Frankom (1892 1975) i potpomognuta fašističkom Italijom i nacističkom Nemačkom, pokušala 18. jula 1936. godine da izvede državni udar protiv legalno izabrane Republike. Puč nije uspeo i sukob je prerastao u građanski rat, u kome će pobunjenici, nakon tri godine krvavih borbi koje su odnele pola miliona života i isto toliko republikanaca oterale u izgnanstvo, odneti pobedu.

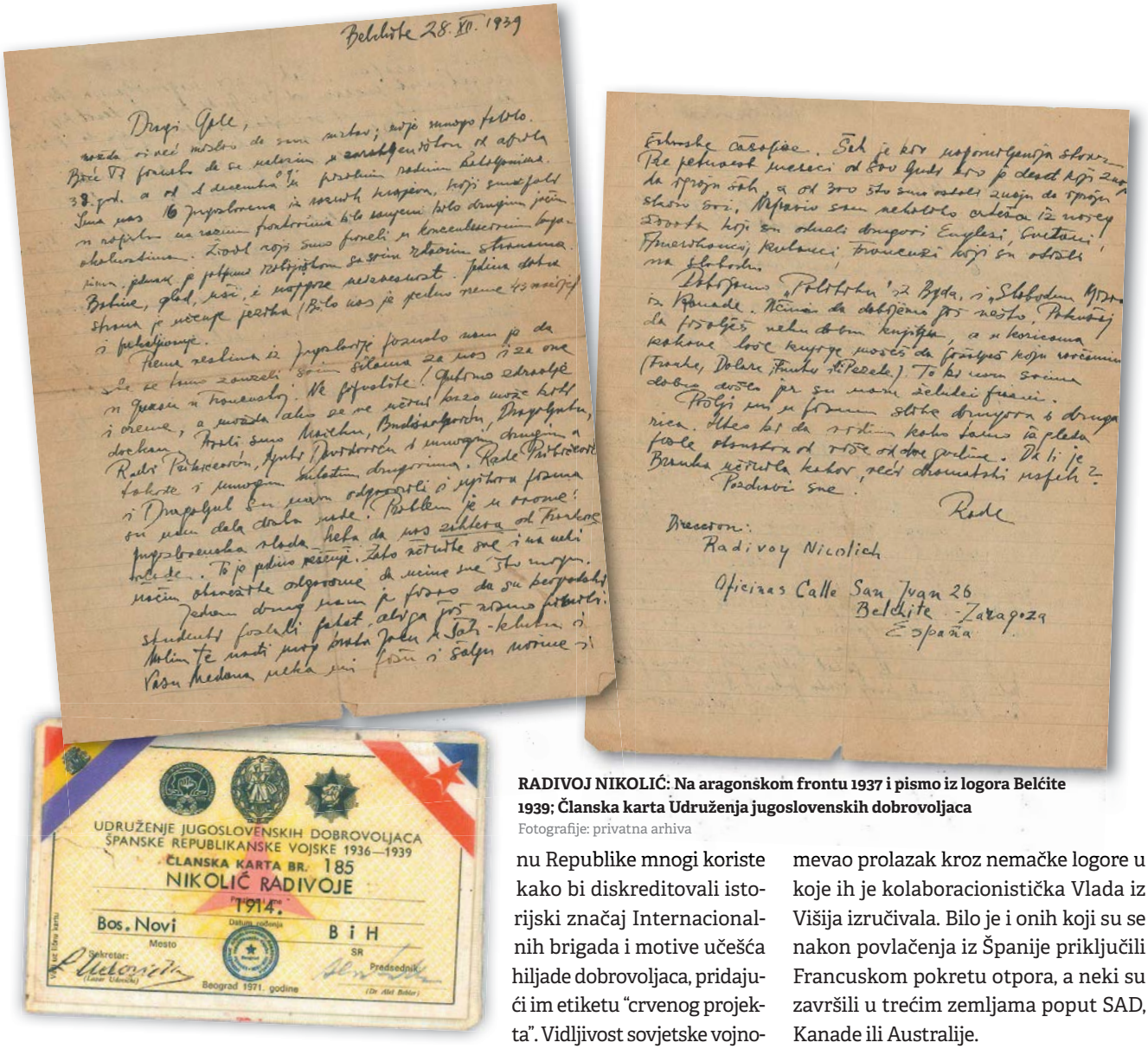
"U Španiji je moja generacija naučila da se može biti u pravu a biti poražen, da sila može poraziti dušu i da hrabrost ne biva uvek nagrađena", rekao je nobelovac Alber Kami.

INTERNACIONALNE BRIGADE

Frankovim saveznicima, na prvom mestu Hitleru i Musoliniju, pružila se prilika da na španskom poligonu testiraju svoju vojsku pružajući dragocenu pomoć pobunjenicima. Bombardovanje baskijskog grada Gernike koje je izvela elitna nemačka Kondor divizija, a koje će Pablu Pikasu biti inspiracija za istoimeno likovno remek-delo, predstavljaće prvo masovno bombardovanje civilnog stanovništva u istoriji ratovanja. Sam Hitler je 28. septembra 1936. godine izjavio da "... bez vojne pomoći Nemačke i Italije, Franko danas ne bi ni postojao". Ono što je Hitler smatrao vojnom pomoći, mnogi vojni teoretičari tumače i kao vojne vežbe u kojima je Nemačka dobila priliku da isproba deo do tada tajnog naoružanja.

Za to vreme, najveći broj evropskih država, među kojima i Kraljevina Jugoslavija, nemo je posmatrao španski sukob krijući se iza Pakta o nemešanju koji je ratu pridavao status "unutrašnjeg pitanja Španije". Time je defakto legalno izabrana vlast izjednačena sa pobunjenicima, čime joj je onemogućeno da na legalan način dođe do oružja i bilo koje druge vojne pomoći iz inostranstva.

Sukob na Iberijskom poluostrvu, koji će predstavljati predvorje Drugog svetskog rata, mobilisao je najveća imena svetske kulture i inteligencije koja su stala u odbranu Republike: Pablo Kasals, Rafael Alberti, Luis Bunjuel, Pablo Pikaso, Antonio Maćado,

RADIVOJ NIKOLIĆ: Na aragonskom frontu 1937 i pismo iz logora Belćite 1939; Članska karta Udruženja jugoslovenskih dobrovoljaca
Fotografije: privatna arhiva

Federiko Garsija Lorka, Pablo Neruda, Andre Malro, Ernest Hemingvej, Džordž Orvel i mnogi drugi.

Bilo je među čuvenim imenima i onih koji su stali na stranu pobunjenika, poput najvećeg imena klasične gitare XX veka Španca Andresa Segovije. Njegova izjava iz vremena rata reprezentativna je, budući da su je u većoj ili manjoj meri delili svi konzervativni sektori tog vremena: "Čast mi je što spadam među one Špance koji vole svoju domovinu i koji su se na samom početku rata zakleli i pridružili časnom nacionalnom krstaškom pohodu. Možemo pomoći nacionalnom pokretu u osvajanju završne pobede zaklinjući se tradicionalnim vrednostima naše civilizacije koje su ostavile duboki trag na čovečanstvo, pokazujući ljubav prema narodu čije su poverenje konstantno zloupotrebljavali političari koje je plaćala Rusija..."

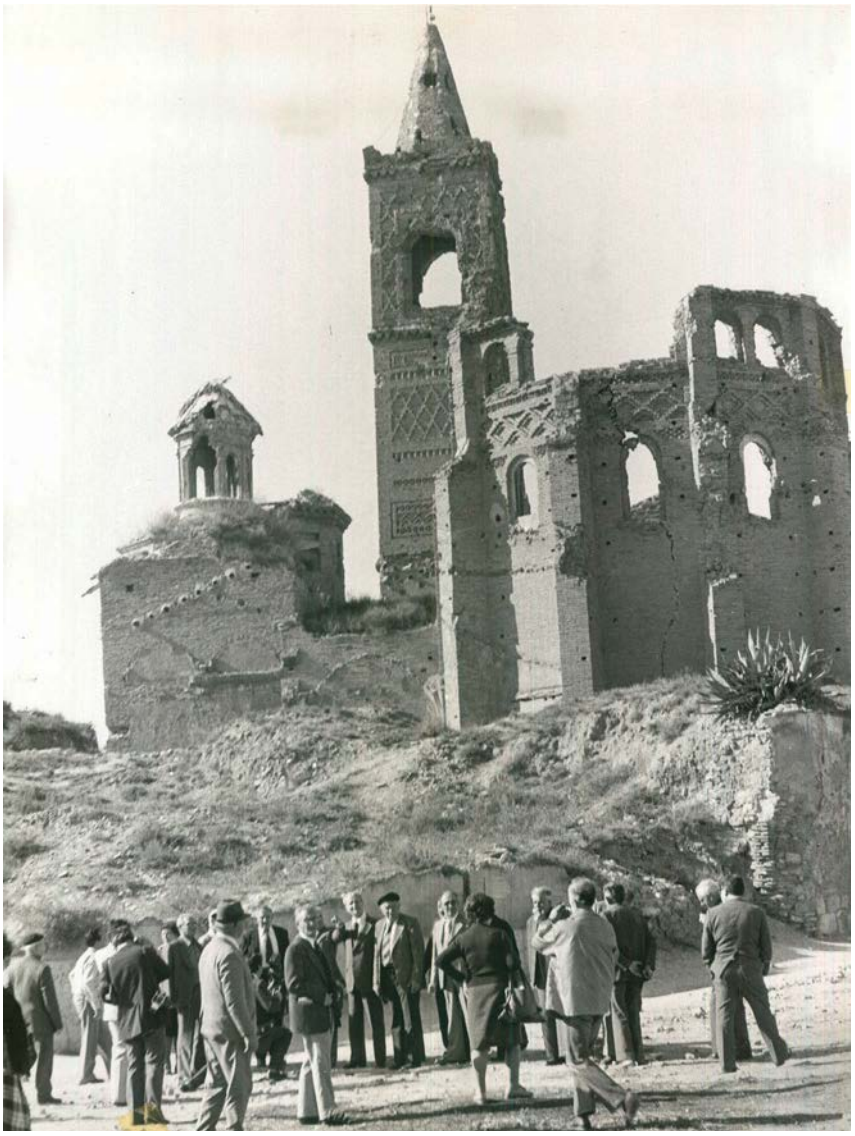
Činjenicu da su SSSR i Kominterna dali ogroman doprinos mobilisanju dobrovoljaca za odlazak u Španiju u odbrani Republike mnogi koriste kako bi diskreditovali istorijski značaj Internacionalnih brigada i motive učešća hiljade dobrovoljaca, pridajući im etiketu "crvenog projekta". Vidljivost sovjetske vojnotehničke pomoći bila je utoliko upadljivija što je bila praktično jedina. Pored nespornog prisustva velikog broja komunista u redovima Internacionalnih brigada, u njihovim redovima bilo je predstavnika različitih progresivnih i slobodarskih sektora iz celog sveta. Neki su postali komunisti tek po dolasku u Španiju, a neki ni tada. Tako je i među jugoslovenskim pripadnicima bilo predstavnika različitih ideoloških orijentacija. Među brigadistima poreklom iz Hrvatske bio je izvestan broj pristalica predsednika Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića, po kome je i jedna tenkovska jedinica u Španiji nosila ime.

SUDBINA NIKOLE JOLIĆA

Učešće Jugoslovena u Španskom građanskom ratu ispisalo je najrazličitije životne sudbine. Većina onih koji su preživeli po završetku rata završila je u francuskim logorima, odakle su sa više ili manje sreće uspevali da se vrate u domovinu. Manjak sreće neretko je podrazumevao prolazak kroz nemačke logore u koje ih je kolaboracionistička Vlada iz Višija izručivala. Bilo je i onih koji su se nakon povlačenja iz Španije priključili Francuskom pokretu otpora, a neki su završili u trećim zemljama poput SAD, Kanade ili Australije.

Životne sudbine španskih boraca koji su kasnije obavljali odgovorne funkcije ili onih koji su svoje sudbine zabeležili u memoarima ili dnevnicima u manjoj ili većoj meri poznate su javnosti. Sudbina većine boraca koji su pohrlili u pomoć Republici nikada neće biti napisana i poznata javnosti. Povremeno, ipak, po neka nova priča spletom raznih okolnosti ugleda svetlost dana, poput one o Nikoli Joliću koja se nedavno pojavila u Španiji.

Nikola je posle rata i pada u zarobljeništvo duševno oboleo, nakon čega je smešten u duševnu bolnicu u španskoj provinciji Alava. Nakon rata usledili su brojni neuspešni pokušaji bližih i daljih rođaka da vrate u Jugoslaviju obolelog Jolića, koji je prestao da komunicira sa svojom okolinom i koji nije mogao više samostalno da donosi odluke. Poslednji pokušaj njegove repatrijacije u rodnu Bosnu izveden je na inicijativu jugoslovenske ambasade u Madridu na samom početku devedesetih godina prošlog veka. Građanski rat koji je ubrzo zatim »

BELĆITE 1977: Delegacija Udruženja jugoslovenskih španskih boraca u poseti Španiji

zahvatio, ovoga puta Jolićevu rodnu zemlju, sputao je planove Ambasade. Jolić je zauvek ostao u Španiji u kojoj je nem dočekao duboku starost.

POVRATAK U ŠPANIJU

Ekipa emisije "Trezor", sa urednicom Bojanom Andrić na čelu, oživela je pre nekoliko godina davno zaboravljeni pedesetominutni dokumentarac Televizije Beograd "Povratak u Španiju", snimljen u novembru 1977. godine. Ovo delo reditelja Dejana Kosanovića svedoči o prvoj posleratnoj poseti Španiji nekoliko desetina jugoslovenskih interbrigadista.

Sam početak filma, uz zvuke gitare Jovana Jovičića, čija je muzika u tadašnjoj Jugoslaviji davala dušu gotovo svim radio i televizijskim projektima koji su imali veze sa Španijom, prikazuje avion pun sedih "španaca" koji su se nakon četrdeset godina i smrti diktatora Franciska Franka turističkim aranžmanom agencije "Putnik" uputili u zemlju u kojoj su u mladosti ratovali. Prohujale decenije u većoj su meri od samog rata prepolovile redove "španaca", a nekima, koji su ovaj svet ubrzo nakon ovog putovanja napustili, ovo je bilo ispunjenje poslednje želje.

Putovanje je realizovano u periodu najveće i najbrže transformacije španskog društva, koje je iz diktature jurilo u demokratiju. Španija je bila na korak od povratka u porodicu značajnih evropskih demokratija iz koje je bila isključena tokom četiri decenije. Optimizam prožet strepnjom od mogućeg novog sukoba bile su dominantne emocije španskog društva tog vremena. Kadrovi u kojima tadašni predsednik Udruženja španskih boraca Aleš Bebler među prolaznicima na madridskom trgu Sol evocira uspomene iz rata, do koju godinu pre toga bili su nezamislivi.

Iako je poseta medijski propraćena, jugoslovenski interbrigadisti su bili tek jedni od mnogih kojima se Španija nakon decenija izolacije otvorila. Hiljade i hiljade Španaca pohrlilo je iz Francuske, Meksika i mnogih drugih zemalja u domovinu. Neki, do tada nepoželjni, da bi se društveno i politički angažovali, a neki drugi da bi se vratili u zemlju iz koje su morali da emigriraju nakon poraza u ratu.

GRAD DUHOVA

Za vreme ovog desetodnevnog putovanja grupa bivših ratnika, polazeći od Barselone, obišla je brojne lokalitete na kojima su se nalazili glavni frontovi građanskog rata. Iako smeštene u dubokoj aragonskoj pustari, nezaobilazna stanica bile su i ruševine starog grada Belćitea na oko 50 km od Saragose, gde se za vreme građanskog rata odigrala jedna od najkrvavijih epizoda, kada se na putu republikanaca ka strateški važnoj Saragosi našao ovaj mali aragonski gradić pod kontrolom frankovih pobunjenika.

Kopnena i vazdušna ofanziva koju su na Belćite izvele republikanske snage između 24. avgusta i 6. septembra 1937. godine i u kojoj se borba vodila za svaku kuću, praktično je sravnila grad, a živote je izgubilo više od pet hiljada ljudi, među kojima je bilo i jugoslovenskih interbrigadista. Nakon rata, Frankovom ličnom odlukom, pored uništenog gradića podignut je novi Belćite, a ruševine starog ostavljene su netaknute kako bi "podsećale na zločine crvenih".

Ruševine nastale pre više od osamdeset godina, smeštene u jednom od najsuvljih delova Španije, čiji pejzaži više podsećaju na one sa Divljeg zapad nego na pejzaže kakve evropske zemlje, predstavljale su nakon rata pogodan lokalitet za brojne filmske ekipe. Dodatnu svetsku popularnost Belćite je dobio nakon što je Ken Folet bitku kod Belćitea uvrstio u svoj bestseler "Zima sveta". U ovim ruševinama danas smisao nalaze i razne spiritualističke grupe koje noće u šatorima pored ruševina i u mističnom ambijentu pustog i razrušenog gradića "komuniciraju" sa dušama pokojnika.

Meštani okolnih sela danas više nisu sigurni u kojoj meri je rat uništio stari gradić, a u kojoj meri su to učinile decenije koje su od tada prošle.

PISMO IZ ZAROBLJENIŠTVA

Neposredno nakon građanskog rata, u Belćiteu je smešten logor u kome su se nalazili brojni Jugosloveni, a među njima i moj deda Radivoj Nikolić. Logor u kome

Iz ljubavi koja je nikla između Pilar iz aragonskog sela Asuare i jugoslovenskog logoraša i španskog borca Radivoja rodila se 1944. godine u Saragosi moja majka. Danas u tom selu, u kome rado letujem, tek još po neki devedesetogodišnjak pamti nekada čuvenu priču o "lepoj Pilar" koja je sa ćerkicom, uprkos protivljenju roditelja, napustila Španiju i otišla u "one zemlje" za interbrigadistom

su se pritvorenici nalazili bio je deo samostana koji je delimično sačuvan posle ofanzive. U njemu su zarobljenici spavali, dok su preko dana od jutra do mraka radili u kamenolomu udaljenom oko tri kilometra od logora. U davno zaboravljenim porodičnim fasciklama živi i jedno požutelo pismo koje je iz zarobljeništva u Belćiteu Radivoj uputio 28. decembra 1939. godine prijatelju u Beograd:

"Dragi Gale,

Možda si već mislio da sam mrtav; nije mnogo falilo. Biće ti poznato da se nalazim u zarobljeništvu od aprila 38. godine, a od 1. decembra o.g. u posebnim radnim bataljonima. Ima nas 16 Jugoslovena iz raznih krajeva, koji smo pali u ropstvo na raznim frontovima, bilo ranjeni bilo drugim jačim okolnostima. Život koji smo proveli u koncentracionim logorima jednak je potpuno robijaškom sa rđavim stranama. Batine, glad, uši i najgora neizvesnost. Jedina dobra strana je učenje jezika i prekaljivanje (bilo nas jedno vreme 43 nacije).

Prema vestima iz Jugoslavije, poznato nam je da ste se tamo zauzeli svim silama za nas i za one u Girsu u Francuskoj. Ne popuštajte! Gubimo zdravlje i vreme, a možda ako se ne učini brzo može biti dockan. Pisali smo Mačeku, Budisavljeviću, Dragoljubu, Radi Pribićeviću, Ljubi Davidoviću i mnogim drugima a takođe i mnogim mlađim drugovima. Rade Pribićević i Dragoljub su nam odgovorili i njihova pisma su nam dala dosta nade. Problem je i u ovome: Jugoslovenska Vlada treba da nas zahteva od Frankove Vlade. To je jedino rešenje. Zato učinite sve i na neki način obavestite drugove da učine sve što mogu. Jedan drug nam je pisao da su beogradski studenti poslali paket ali ga još nismo primili. Molim te nađi mog brata Jocu u šahovskom klubu i Vasu Medana, neka mi pišu i šalju novine i šahovske časopise. Šah je kao najomiljenija stvar. Pre petnaest meseci od osamsto ljudi bilo je deset koji znaju da igraju šah, a od trista što smo ostali znaju da igraju skoro svi. Napravio sam nekoliko crteža iz našeg života koje su odneli drugovi Englezi, Švedani, Amerikanci, Kubanci, Francuzi, koji su otišli na slobodu.

Dobijamo 'Politiku' iz Beograda i 'Slobodnu misao' iz Kanade. Učini da dobijemo još po nešto. Pokušaj da pošalješ neku dobru knjigu, a u koricama kakve loše knjige možeš da pošalješ koju novčanicu (Franke, Dolare, Funte ili Pezete). To bi nam svima dobro došlo jer su nam želudci prazni.

Pošalji mi u pismu slike drugova i drugarica. Hteo bih da vidim kako tamo izgleda posle odsustva od više od dve godine. Da li je Branka učinila kakav veći dramski uspeh?

Pozdravi sve!

Dirección:

Radivoj Nicolich

Oficinas Calle San Juan 26

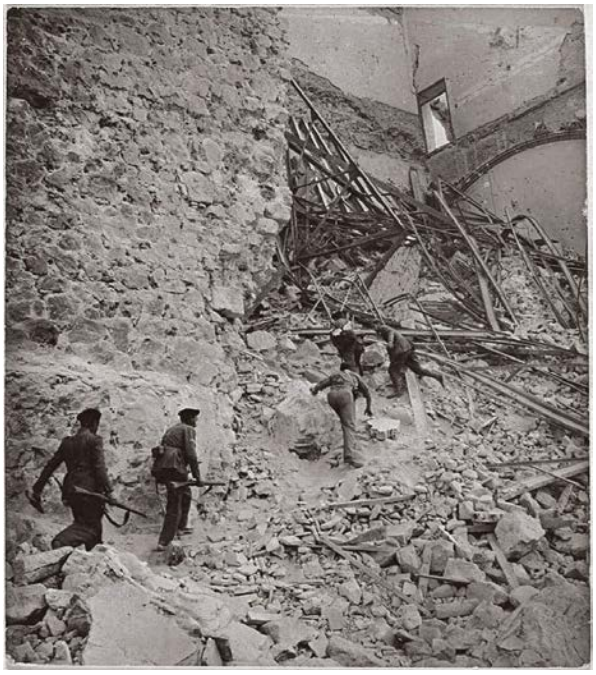
Belchite – Zaragoza, España"

U logoru u Belćiteu bili su mahom smešteni državljani pripadnici Internacionalnih brigada zemalja koje nisu želele da se založe da se njihovi državljani vrate u domovinu, među njima je bila i Kraljevina Jugoslavija. Činjenica da je među interbrigadistima bilo dosta komunista nije ih preporučivala kod tadašnjih vlasti.

PRIČA O LEPOJ PILAR

Prepušteni sami sebi, mnogi su na različite načine uzimali sudbinu u svoje ruke. Takav je bio slučaj Josipa Husineca koji je precizno isplaniranom akcijom zajedno sa još jednim Švajcarcem i Bugarinom uspeo 1940. godine da pobegne iz logora. Za bekstvo potrebne mape i atlase strpljivo je poštom uspevao da prokrijumčari u logor. Nakon višednevnog pešačenja po ratom opustošenoj Španiji i filma vrednih doživljaja, Husinec je sa svojim saputnicima uhapšen i osuđen na višegodišnju robiju.

Neki drugi, poput moga dede Radivoja, strpljivo su, ne gubeći nadu, čekali da »

se okolnosti okrenu u njihovu korist i ugrabe mogućnost da se vrate u domovinu. O tome da život ne staje nikada, pa ni u ekstremnim okolnostima, svedoči i Radivojevo poznanstvo iz logorskih dana sa devojkom po imenu Pilar iz susednog sela Asuare. Čuvari logora, podložni mitu, neretko su žmurili na kontakte koje su zarobljenici ostvarivali sa stanovnicima okolnih sela. Meštani, oni naklonjeni poraženoj Republici, rado su pokušavali da doture zarobljenicima nešto hrane, odeće i novca. Iz ljubavi koja je nikla između Pilar i Radivoja rodila se 1944. godine u Saragosi moja majka. Danas, u aragonskom selu Asuari u kome rado letujem, tek još po neki devedesetogodišnjak pamti nekada čuvenu priču o "lepoj Pilar koja je sa ćerkicom, uprkos protivljenju roditelja, napustila Španiju i otišla u 'one zemlje' za interbrigadistom."

Jugosloveni koji nisu uspeli 1938. i 1939. godine da napuste Španiju boravili su po frankističkim zatvorima i logorima, a među njima i Radivoj, do 1943. godine kada je Franko, uvidevši da sile Osovine neće dobiti rat, počeo da popušta pod pritiscima saveznika. Jedan od zahteva bio je oslobađanje preostalih zarobljenih pripadnika Internacionalnih brigada.

ŠPANSKA ELITA

Po završetku građanskog rata u Španiji za mnoge preživele Jugoslovene muke su tek počele. Usledili su logori, Drugi svetski rat u kome je živote izgubilo polovina preživelih Španaca, a priličan broj ih je nakon Rezolucije Informbiroa završio na Golom otoku. Neki su svoju bezrezervnu ljubav prema Staljinu platili glavom. Ipak, oni koji su uspeli živi i politički neukaljani da prođu kroz sve tadašnje procese društvene selekcije sačekala je svetla budućnost u novoj socijalističkoj Jugoslaviji.

"Španski borci" predstavljali su jedan od elitnih stubova jugoslovenskog establišmenta čiji su predstavnici obavljali različite odgovorne dužnosti: potpredsednik SFRJ, državni sekretari za narodnu odbranu i inostrane poslove, brojna ambasadorska mesta... U JNA tokom sedamdesetih godina od četiri nosioca najvišeg vojnog čina, generala armije, tri su pripadala španskim borcima.

Zakonom o španskim borcima svako onaj kome je priznat status španskog borca bio je izjednačen sa nosiocem "Spomenice 1941", a Tito je 1971. godine odlikovao Udruženje španskih boraca Ordenom narodnog heroja. Ugled "španaca" u jugoslovenskom društvu bio je ogroman. Njemu se, između ostalog, duguje što će diplomatski odnosi Beograda i Madrida morati da sačekaju smrt Franka; biće obnovljeni tek 1977. godine.

POSLEDNJA BITKA

Nakon Titove smrti i ulaskom jugoslovenskog društva u krizu osamdesetih godina prošlog veka, postepeno je počela da se smanjuje i društvena uloga Udruženja španskih boraca, čiji su brojni članovi bili uveliko zašli u osmu deceniju života. Poslednji veliki događaj Udruženja španskih boraca sa institucionalnom težinom i medijskom pažnjom, o kome govori i nedavno objavljena studija istoričarke Olge Manojlović Pintar pod nazivom "Poslednja bitka: Španski borci i jugoslovenska kriza osamdesetih", zbio se 1984. godine u Sarajevu na sastanku Skupštine Udruženja španskih boraca. Sastanak je rezultirao pismom Udruženja Centralnom komitetu SKJ kojim se ukazuje na probleme u tadašnjem društvu. U pismu se sugeriše neophodnost demokratizacije jugoslovenskog društva kao preduslova očuvanja države. Inicijativa udruženja, osim što se, kako će vreme pokazati, ponovo našla na pravoj strani istorije, nije imala uticaja na dalji tok razvoja događaja u jugoslovenskom društvu, koje je nadolazećom plimom nacionalizama srljalo u nepovrat.

"ŠPANCI" POSTAJU ŠPANCI

Malobrojne žive i pomalo već zaboravljene "špance" u jugoslovenskom društvu poslednji put okupila je proslava 60. godišnjice osnivanja Internacionalnih brigada održana u Španiji u novembru 1996. godine u prisustvu više od 460 interbrigadista iz 35 zemalja, od čega je petnaestak došlo iz tada već bivše SFRJ. Među prisutnim jugoslovenskim interbrigadistima bili su Peko Dapčević, Lazar Udovički, Čedo Kapor, Vicko Antić, Albert Abinun i dr. Uz značajnu medijsku pažnju, posebna čast ukazana je jugoslovenskim predstavnicima obraćanjem Lazara Udovičkog u katalonskom Parlamentu u ime svih prisutnih dobrovoljaca iz celog sveta.

Iste godine u Španiji je usvojen Dekret prema kome su svi živi interbrigadisti dobili pravo na špansko državljanstvo, čime je ispunjeno obećanje nekadašnjeg predsednika Vlade Španske republike Huana Negrina (1892–1956) da se špansko državljanstvo dodeli svim pripadnicima Internacionalnih brigada, nešto što se usled poraza Republike u ratu nikada nije ostvarilo.

Poslednja trajna institucionalna veza Udruženja španskih boraca sa državom, koje danas čine rođaci i prijatelji Internacionalnih brigada, prekinuta je tokom NATO bombardovanja 1999. godine kada su kancelarije udruženja izmeštene iz Doma JNA, da bi se u njima "privremeno" smestila radio-veza. Kancelarije udruženju više nisu vraćene, čime su beogradske kafane postale nove radne prostorije udruženja. Ljubaznošću Instituta Servantes godišnji skupovi udruženja održavaju se u prostorijama instituta, arhiva udruženja smeštena je kod Sekcije prve proleterske brigade, a u kafanama poput "Brankovine", "Kolarca" ili "Zlatnog burenceta" trasiraju se smernice rada za svaku narednu godinu, čuvajući tako uspomenu na prve borce protiv fašizma u XX veku, koji su se, kako reče Artur London, digli pre svitanja. ¶

MARKO FERNANDEZ

Moje pisanje je moja utoka

Fotografije: Marija Janković

“Danas sve suviše svetli. Blješti beda, vidi se iz aviona. Nema za mene mesta među stranim plaćenicima. Domaćina nikad nisam izdala. Pevam sve pesme na slavama i kad je dozvoljeno ljubim se tri puta. Umirem od ljubavi za svoju zemlju i sve češće odlazim u planine. Lepa je lepa Srbija, grozno je grozno naše društvo”

Kad na sajtu beogradskog izdavača Portalibris kliknete opciju “najpopularnije”, na prvom mestu se pokaže knjiga Jelene Bogavac u kojoj su romani *Betmen nad Zvezdarom* i *Robin sa krsta*. Prvi je napisala devedesetih, a drugi ovih dana. Izdavač objašnjava da ova dva junaka, simbolički nazvana Betmen i Robin, daju neobičnu sliku tri decenije koje ih dele i života mladih ljudi koji u njima traže svoje mesto. Oni su na margini, oni nepravilno govore, a njihove priče gotovo poetski oslikavaju sudbinu i emocije generacija kojima pripadaju.

Jelena Bogavac je režirala veliki broj predstava, nekoliko puta je nagrađivana, osnovala je i vodi nezavisnu pozorišnu trupu Drama Mental Studio, zaposlena je u Bitef teatru kao dramaturškinja i urednica repertoara. Oba romana napisala je na osnovu stvarnih priča stvarnih ljudi.

“VREME”: *Betmen nad Zvezdarom* je ponovo rođen zahvaljujući *Robinu sa Krsta*, i obrnuto: ne bi bilo vašeg Robina da nije bilo Betmena. Plus, Betmen iz 1996. je dopunjen, kako piše na korici knjige. Šta je razlog ove uzročno-posledične veze?

JELENA BOGAVAC: *Betmen nad Zvezdarom* je imao nekoliko izdanja. Počeo je kao kolumna u DEM-u devedesetih, u detektivskom magazinu, uređivao ga je Zoran Bogavac, moj otac. Te novine su se bavile aferama, razotkrivanjem brutalnih prevara, krađa, otimačina i manipulacija, pronevera i gadovima od kojih je bila satkana stvarnost devedesetih. Gotovo za svaki tekst stizala je nova tužba u redakciju DEM-a, Bogavac je provodio sate po korumpiranim sudnicama gde su ga optuživali barabe i lopovi. Moj tata je bio neustrašiv čovek, brilijantan novinar. Nije mogao da me nauči talentu – s tim sam rođena. Ali naučio me je etici i bezobrazluku i naučio me je da budem hrabra kad pišem. Da budem hrabra dok pišem i živim. Radoznala i povodljiva, devedesetih sam trošila sate na ulici sa svojim banditima. Jer tada smo svi bili mali banditi. Izazovi naše mladosti počinjali su sa milka čokoladama koje su se na pijačnim kutijama prodavale za marku i po, što je bio svemir u svetu u kom je roditeljska plata dostizala deset ili petnaest maraka. »

Moji drugari su obijali radnje, krali sa tezgi, iz izloga "na trkača". Svi su dilovali marihuanu pa od zarađenog kupovali milke za svoje devojke. Vladala je neka vrsta anarhije i beznađa. Bilo je mnogo oružja u Beogradu. Vrućeg sa frontova i lako dostupnog. Porodice su razorene, osiromašene, a deca jadnici su se sama borila za egzistenciju. Sećate se, bilo je jezivo. Plate su stizale u zaleđenim butkama preko sindikalnih kupovina, plata je mogla biti bilo šta: sto jaja, pet konzervi, pakovanje margarina...

"Vlasnici frontova za nacionalno istrebljenje" vladali su ulicama. Tukli, silovali, hapsili, ucenjivali. Sveži i obogaćeni ratnim sukobima, okrvavljenih ruku, mleli su nas ko mleveno meso. Nas dobre učenike iz finih porodica. Sve se pomešalo, klase su se izudarale, sreli smo se sa bitangama i pristajali na nova pravila igre. Bili smo prestravljeni i poniženi, ali šta zna dete šta je raspad društva: živeli smo ulicu punim dahom. A šta drugo, a kako drugačije?

Veoma sam brbljiva osoba, te sam mnogo brbljala o svojim doživljajima kod kuće. Tata mi je reko: piši o tome, objavićemo u DEM-u.

Nisam imala strpljenja za više od pet šlajfni nedeljno, te je tolika bila i kolumna. Izgleda da sam pisala čistu istinu jer uskoro su u DEM pristigla preteća pisma tom Gaji Betmenu, iz čijeg sam izmišljenog lika pisala varirajući prave događaje. Umesto da me samelje vreme, samlela sam te sadržaje, postajali su deo mog talenta, moje inspiracije. Moja karta za izlaz, za preživeti. Sve je postajalo materijal za moje pisanje. Moje pisanje postalo je moja utoka. Pucala sam u srca bam-bam. Sakrivena iza lika Gaje Betmena konačno sam mogla da se svetim. Verovala sam da im se podsmevam, zabavljalo me da govorim kao oni – kao uličnа baraba. Već u trećoj kolumni postala sam on, Gaja Betmen, počela sam da ga volim i pronašla ogromnu empatiju za ovog uličnog heroja. Zaljubila sam se u neizbež dramaturgiju njegovog evidentnog kraja. Njegovog uspona i pada. Sve je postajalo melodrama, sve više o meni, o nama, sve manje smešno. Kolumna je postala tragična ispovest. Nije više imala veze sa novinskim tekstom. Nakon desetak nastavaka stigla sam do kraja i Gaja je umro upucan. Tata urednik je rekao: sad je dosta, gotovo, knjiga je gotova. Bilo mi nekako žao, pa sam uzvikivala na kućnom kolegijumu: ali, tata, mama, Minja, nije gotovo jer Gajina ženska Suzana je trudna, sigurno je trudna, pobegla je u Milano i tamo će roditi Gajinog sina!

Baš me briga, rekao je tata urednik.

Priznaćete da ga je zapravo baš ta novinska smrt učinila večnim u romanu.

Kroz nekoliko godina *Betmen nad Zvezdarom* štampan je kao mala knjiga nalik stripu, mek povez sto dinara. Praktično se ušunjao na tržište i uspeo da preživi nekolika doštampavanja, uglavnom pred Sajam knjiga. Prvi koji su obratili pažnju bili su momci sa bivšeg Radija B92. Zato što ih je roman zabavljao, zato što su ga razumeli, zato što je govorio našim jezikom o nama. Bio je takoreći glas generacije. Precizna i istinite, u slengu ulice devedesetih. Siromašne, nadrkane i bedom izbezumljene – naše herojske generacije, porasle u Miloševićevoj bašti trnja. Deca izblamiranih i osiromašenih roditelja, deca pozadine fronta, embargo fešn deca. Vrlo mladi ljudi u rovovskoj borbi na frontu nove bede.

Tih godina, nakon nekog Sajma knjiga, prilazi klinac meni i Minji, dosta agresivno kaže: Ti si Jelena Bogavac! Minja kaže: Zna te sa TV-a. Mali kaže: Ti si napisala *Betmena nad Zvezdarom*! Kažem pomalo uplašeno: Ja sam. Mali izvadi ličnu kartu i kaže: Potpiši se. Zašto?, pitam. Kaže mali: Ti si napisala moju biografiju, sad mi se potpiši u ličnu kartu.

Heh. Potpišem.

Knjiga je nakon nekoliko izdanja nestala sa tržišta, jer raspala se ta izdavačka kuća. Pre ovog reizdanja mogla se naći samo na limundovim kupindoima i to po ceni od 1000 dinara! Ako ima moj potpis. Ko zna koliko bi koštala potpisana lična karta uz knjigicu prodavca!? Sigurno 1500. Ahaha.

Jovana Ristić, urednica novonastalog izdanja Portalibrisa, predložila mi je da kad ga reizda Portalibris, napišem još nešto iz današnje perspektive. Čekala sam tu priliku potajno dvadeset i više godina. Hvala joj mnogo. Što smo povampirile Betmena i "pronašle" danas njegovog sina. Baš kad je sve stalo u Srbiji i u celom svetu, u periodu prve korona izolacije, sama sa svojim sinom u četiri zida na Medaku, pisala sam Robina. Sve je stalo, samo je Robin prohodao. Sreli su se tata i sin na jedinom mestu gde su mogli da se sretnu mrtav otac i živi sin – u romanu klepsidri, leđa u leđa, u istim koricama knjige – otac Gaja Betmen i sin mu Robert Robin.

Kakve su bile njihove generacije?

Generacije devedesetih su generacije moje mladosti. Mladosti sa dovoljno oružja i previše nepravde. Gaja je postao kriminalac: Gaja je dilovao, krao i pucao. Gaji su roknuli brata, pa je Gaja roknuo ubicu, a Gaju je roknuo Cigi, najbolji drug. Svako je svakog roknuo, ubio od straha. Melodrama je silovana, izneverena. Gaja se "lansirao u pizdu materinu". Nad novom zvezdarskom pijacom lebdi duh njegove osvete. Veliki, mračan njegov plašt – kupola neba naše mladosti.

Dole po ulici danas šeta njegov sin. Zove se Robert a zovu ga Robi. Ima 24 godine. Nema tatu, mama ga je ostavila. Živi sa babom. Sve što zna o bliskoj istoriji je potpuno pogrešno. Jer Robinu su

menjali školski program nekoliko puta, pa je o sebi učio i da je Srbin, i da je Jugosloven, i da je četnik, i da mrzi Hrvate, i da voli Hrvate, i da smo pobednici, i da smo poraženi, i da smo žrtve, i da smo zlotvori. Profesori nisu hteli da predaju ništa iza Drugog svetskog rata, a već i o tom ratu ponudili su nekoliko verzija. Izludeli smo Robija svojim pripadnostima i on nam više ne pripada. Pobegao je sa časova naše istorije i botovskih zamki naše stvarnosti. Zgađen, izvaran, iskorišćavan, ne može da nas vidi očima. A jedino što nam je poverovao jeste "da je Kusturica vrh jer šta radi onim guskama". I da Bouvi lepo peva. Eto toliko. Nema utoku, nije krimi, nije agresivan. Nežan, radoznao i suicidan. Robin je probao sve lake i sve teže hemije. Robin sve laže jer svi lažu Robina jer je takva stvarnost 2020. Sve što nije jeste – u režimskoj štampi, na režimskim televizijama, u režimskim sudovima. Dosta to podseća na devedesete, jer svaki raspad pomalo je nalik onom prošlom, jer društvo ne može da propada na sto načina.

Betmen i Robin – anti-antiheroji. Dijalog dva vremena, jedno drugom nalik svojom bedom. Gaja je agresivac. Robin depresivac. U Robinovoj generaciji moderno je biti anksiozan, mladi vole tu dijagnozu. Ona je tako "emo". Meki suicid je formula dana – mladi piju zolofte, piju kiseline, piju bromazepame i ostale bensedine, koje najpre nalaze u ormarićima svojih majki. Tuga je u modi.

***Betmen* počinje sa piramidalnom štednjom Dafiment banke, a *Robin* se završava koronom i preporukom Aleksandra Vučića penzionerima da ne izlaze zato što neće biti mesta na groblju za sve njih. Taj period naših života završavate rečenicom: "Nema stajanja. Jer Robin je mašina." Deluje kao poruka za 2021. godinu?**

Deca žele da budu mašine, roboti. Jer bolje robot nego bot! Jer mašina je prelepa, ima lampice i gumbove, monitor i mikročip, ne laže, može da se kreće virtuelno. Može da se reprogramira, popravi, da se rastavi do najsitnijih delova. I nikad je ništa ne boli i nikad ništa ne oseća. Toliko je savršena, ta mašina, da joj ne možemo ništa. Ne mogu im ništa botovi, ridže, političari, mali stranački bosovi, birokratija, lažni stručnjaci... pročitali su nas i preveli sebe na engleski, pa sa engleskog na binarne zapise. Mislim da su nas zastrašujuće prozreli. Ubili smo decu u pojam toliko da čak mrze da budu od krvi i mesa.

Suzana, Robinova majka, emigrirala je i spasla se. Kako joj je?

Grozno joj je. Preživela je. Pišem novi nastavak sage. Zove se Suzana iz Milana. Trenutno sam u istraživačkoj fazi, pravim intervjue sa Suzanama. A ima baš puno Suzana u Milanu. Sve žive vrlo slično. Prostitucija ima svoju čeličnu logiku. Lepa Suzana, jadna Suzana. Suzana monstrum: majka i kurva, lafica i sponzoruša.

Jezik u oba romana je individua, lik, čitalac ga primećuje / razmišlja o njemu nezavisno od likova koji ga govore. Takođe, deo radnje je i scenografija socijalnog miljea kome pripadaju likovi, boja njihovih stavova i emocija. Kako biste ga nazvali, šta se od vremena i sredine o kojima se govori nalazi u njemu?

Zajednička za oba vremena je ljubav prema deminutivima. Loši momci devedesetih vole da usitne. Da tepaju dok ne utepaju: "utokica, tetrapakica, smrtica krtica, kokica, lajnica gudrica cica mica". Vole da tepaju i njihova deca, što strašnija priča, to se više maze: "eksić, stondić, stranački restorančić kofi drimčić helti fudić". Ne znam zašto. Šaljivo valjda. Valjda olakšava situaciju, sladi, omekšava.

Robinov jezik je smrt srpskog. Otet, poengležen do granica nerazumljivog. Pre neki dan kaže mi sin koji ima trinaest godina: Dobio sam pet iz engleskog jer sam bezgrešno prevođavao sa ditejlima!

Shvatate? E to vam je srpski kad se prevodi sa engleskog. Jer kompjuter govori engleski, a oni mnogo vole komp i mnogo vole da govore ko on, a ne ko mi. Komp ne laže, dolazi iz dalekog a tako bliskog jezika engleskog. Jezik je moj ključ da otključam lik koji pišem. Mnogo sam snimala mlade Robine, pa slušala, pa skidala sa trake i najzad progovorila! Onda sam manipulišući istinitim pričama iskreirala tog klinca. Čudna stvar sa ovim današnjim žargonom je taj nesklad između sasvim uličarskih poengleženih fraza i upotrebe nekih arhe, takoreći finih izraza. Nemam pojma odakle im, valjda čuli od baba. I nadmeno upotrebljavaju te preteške termine, najčešće potpuno pogrešno. Trebalo mi je vremena da shvatim da kad Robi kaže za svoju ekipu 98. godišta: Mi smo svi nacionalisti! To u stvari znači da podržavaju jedni druge u hudu. Etika i moral – pojma nemam šta im te reči znače, a plašila sam se i da pitam. Srpski je prelep, protočan, komplikovan jezik. Nameštaju se u njemu po svom osećanju sveta – nisam iz Srbije. Nekad mi se činilo da je prezir prema nama toliki da žele da ne potiču odavde, da nemamo osim Kustine guske ničeg zajedničkog.

Objašnjavajući u čemu je fora sa stvarnim Betmenom, Gaja kaže: "On je znao sa čije je strane. A znao je i dei je dobro, a dei je loše", pa zatim kaže i da se za razliku od Amerike, "ovdei svaki šišmiš zakuca u zgradu. Neosvetljeno je, Baki!" Šta ako vas zbog te ocene svrstaju u strane plaćenike?

Devedesetih je Beograd bio veoma mračan. Nije bilo novogodišnjih ukrasa da blešte, nije bilo velikih falusa sa lampicama, nije bilo struje takoreći, osim u Požarevcu, jer imali su protekciju kod Slobe. Danas sve suviše svetli. Blješti beda, vidi se iz aviona. Nema za mene mesta među stranim plaćenicima. Domaćina nikad nisam izdala. Pevam sve pesme na slavama i kad je dozvoljeno ljubim se tri puta. Umirem od ljubavi za svoju zemlju i sve češće odlazim u planine. Lepa je lepa Srbija, grozno je grozno naše društvo.

S obzirom na to da, kako se smatra, mladi kojima je jezik vaših junaka maternji nisu kupci knjiga, a da starijima od njih taj jezik nije blizak, koja je vaša ciljna grupa?

Tiraž je za mesec dana rasprodat. Robin je doživeo doštampavanje kako je otvorio oko, takoreći. Za čitanje moje uzvišene literature potrebno je poznavanje trideset slova i ljubav prema novogovoru. Ta ljubav nam je svima imanentna. Baba moja se iskidala od smeha na neke Robijeve fore iz knjige, i kad ga komentariše sa drugaricama od devedeset godina, ni ne greše toliko u analizi, a i kad greše, zabavljaju se. Ovih čudnih i tužnih meseci epidemije imam utisak da ljudi više čitaju, naprasno. Beganje u literaturu na kraju krajeva je i očekivano, jer mora se negde pobeći iz zidova. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Care, care govedare

Deca kroz igru postaju bolji ljudi, a mi odrasli koji se družimo sa decom postajemo bolji i tolerantniji jer primamo njihov optimizam, kaže Ljubica Sikimić, koja je tradicionalne dečje igre sačuvala od zaborava

NEOPHODNI DEO ODRASTANJA: Tradicionalna igra Foto: pxhere.com

Današnja deca ne znaju da se igraju, po ceo dan sede za kompjuterom i igraju igrice, glasi jedna od najčešćih primedbi nas odraslih na način života najmlađih. "To i jeste i nije tačno. Kompjuterske igrice su igre današnje dece. Problem je u tome što one ne razvijaju onu vrstu fizičkih i mentalnih sposobnosti koje razvijaju tradicionalne igre", rekla mi je Ljubica Sikimić kad smo se dogovarale za ovaj razgovor. Rekla je i da "nisu kriva deca što se ne igraju lastiša, žmurke, između dve vatre i sličnih igara, nego njihovi najbliži, zato što im nisu pokazali. Nevolja je u tome što ih se i njihovi roditelji ne sećaju."

Ljubica Sikimić je pedagog, pisac za decu, ali je pre svega sakupljač dečjih igara. Ono što je Vuk Karadžić učinio za srpsku narodnu književnost, to je Ljubica Sikimić učinila za dečju igru. Objavila je četiri bogate zbirke: *Dečje igre nekad i sad*, *Dečje igre juče, danas, sutra*, *Igre tvoje i moje*, a pre nekoliko meseci i *32 igre za svako dete*, u izdanju Kreativnog centra.

BOLJI LJUDI

Dečju igru definiše kao "složenu tvorevinu, koju deca stvaraju po svojoj želji i potrebi da kroz nju isprobaju, ali i razvijaju svoje psihofizičke potencijale. Svaka, pa i ona najjednostavnija igra čije sadržaje i zadatke mogu da koriste i najmlađa deca, može stimulativno i blagotvorno da deluje na ukupan psihofizički i emocionalni razvoj i da decu na najbolji način uvodi u proces socijalizacije. Može se reći da je revolucionarni preokret u odrastanju deteta vreme oko navršene četvrte godine, kada od egocentričnog bića, kome je okrenuta sva pažnja odraslih, počinje sve više da traži igru i druženje sa vršnjacima. Zato kažemo da igra na najbolji način omogućava detetu da se poveže sa životnom okolinom i da postane njen aktivni učesnik. Ona je pokretač celokupnog dečjeg razvoja. Dete koje u detinjstvu nije imalo priliku da se igra, jer je na primer rano počelo da radi i pomaže roditeljima, imalo je osiromašeno detinjstvo. Deca koja se igraju kroz igru postaju bolji ljudi, a mi odrasli koji se družimo sa decom postajemo bolji i tolerantniji, jer primamo njihov optimizam i lakše rešavamo neke važne životne zadatke."

Šta je tradicionalna igra? Ljubica Sikimić kaže da su to "sve one igre koje su deca vekovima pre nas stvarala i prenosila ih usmenim putem iz generacije u generaciju, pa su tako stigle sačuvane do našeg vremena". Kao jednu od najstarijih, iz vremena pre igara koje je zabeležio Vuk Karadžić, navodi bacanje kamena s ramena. "Prvo se izabere teren, zemlja a ne beton, i obeleži se linija za start. Zatim se bira kamen koji mogu da podignu i bacaju svi igrači. Brojalicom se određuje redosled bacanja kamena. U glavnom delu igre određuje se bacanje kamena jednom ili obema rukama, iz zaleta ili sa mesta stajanja. Iskusni igrači usložnjavaju zadatke tako što u daljini postavljaju metu do koje treba da leti kamen i da je pogodi. Prekršaji pravila se kažnjavaju izbaci-

vanjem iz igre. Na kraju se proglašavaju najuspešniji igrači i radi smirivanja svih igrača počinje zajednička pesma."

KLIS I KRAJCARICE

Od starih igara, u neizmenjenom obliku, sačuvale su se igre ili grupe igara kao što su žmurke, šuge, zuje, trula koblia, klis, krajcarice, "ja sam stari čika"... Ljubica Sikimić kaže da ih deca školskog uzrasta i danas igraju, kao što se oni mlađi od njih igraju "ringe, ringe, raja", "ide maca oko tebe", "pošto seko mleko", "care, care, govedare", "kolariću panariću".

Većinu igara stvarala su deca, ali mi ne znamo imena tih malih autora, kaže Ljubica Sikimić. "Dečje igre nikada nisu poznavale granice, osim nekih koje su specifične po mestu izvođenja, sredstvima koja se koriste u igri, ili govornim izrazima vezanim za neko geografsko područje, pa im možemo odrediti mesto nastanka." Prenošenjem usmenim putem, one su se menjale. "Obično je proširivan sadržaj i prilagođavani su zadaci svakoj novoj generaciji dece, ali nijednom od ovih promena nisu umanjene lepota i vrednost neke stare igre. Tako je, na primer, staru igru 'ledeni čiča', gde je čiča imao zadatak da dodirne i 'zaledi' svakoga od ostalih igrača u pozi u kojoj se tog trenutka našao, zamenila je igra 'ledene figure'. U njoj jedan igrač uzima za ruke jednog po jednog igrača, zavrti ga oko sebe i naglo pusti, a taj igrač mora da ostane u položaju tela koje je imao u trenutku zaustavljanja. Na kraju su deca između sebe birala najlepšu, najinteresantniju ili najkomplikovaniju zaleđenu figuru."

Kao dobar primer kako se igre nadgrađuju, Ljubica Sikimić navodi igru "care, care govedare, koliko je sati?", koja već u svom nazivu nosi duhovitu aluziju svojstvenu deci. U njoj svako od igrača, pored osnovnog pitanja caru koliko je sati, dodaje i nešto svoje kao što su sledeće reči: "Care, care, presvetli i uzvišeni gospodare, što umesto na prestolu sediš na zemlji, kaži mi koliko je sati?" Ako je u ulozi cara govedara devojčica, onda joj se, na primer, postavlja sledeće pitanje: "Carice, carice, najlepša i najmilija gospodarice, sa cvetom u kosi i krunom na glavi, reci mi koliko je sati?" Tada car i carica nagrađuju one koji ih pitaju velikim, malim, mišjim ili slonovskim koracima, kojima se brže ili sporije stiže do cilja, tj. do mesta na prestolu.

KLIKERI STAKLENCI

Ljubica Sikimić skuplja dečje igre od 1985, kada je, kako kaže, profesor Ivan Ivić sa Instituta za psihologiju Univerziteta u Beogradu pozvao vaspitače, pedagoge i psihologe iz vrtića cele Srbije da u okviru Svetske organizacije za predškolsko vaspitanje rade na sakupljanju tradicionalnih igara. "I, ja sam se posvetila tom radu. Trebalo je da krenem u sve krajeve naše zemlje i da od dece i odraslih zabeležim njihove omiljene igre. Mnogi susreti su se završili bezuspešno. Žena iz zaseoka pored Banje Vrujci bila je voljna da se seti igara iz svog detinjstva, ali je samo ponavljala: Da, bilo je puno igara, bilo je igara... Mnoge igre sam zabeležila i sačuvala pod interesantnim okolnostima, na primer od jedne starije čobanice koju sam srela na padinama planine Javor teško sam došla do igre, jer je na početku našeg susreta govorila da će se teško setiti svoje omiljene igre iz detinjstva jer je igra 'zanovetna'. Čekala sam je i pravila pauze u zapisivanju igre svaki put kada bi ona odlazila da u stado vrati poneku nemirnu ovcu. Tek kada se na planinskoj stazi pojavio gorostasni poštar iz tog kraja, zajedno smo priveli kraju celu igru. Molila sam Desanku Ječmenicu, pomoćnu radnicu u jednoj kafani na obroncima Zlatibora, da mi kaže koju je igru volela u detinjstvu. Žena je govorila i radila svoj posao, a ja sam trčkarala za njom od kafanskog podruma do kuhinje vodeći računa da je ne ometam u radu i tako od nje dobila celu igru. Sa svoje terase sam gledala i slušala jednu baku u Beogradu kako pokazuje svojim unukama i deci iz susedstva jednu igru. Tu igru sam na neki način ukrala. Dešavalo se da neko od ljudi u TV reportažama uz temu o privredi spontano pomene svoje detinjstvo i dečju igru iz tog vremena i da se meni igra svidi, pa da je i zapišem za današnju decu! Rado se sećam gospodina Egona Štajnera, kao dečak je preživeo logor u Dahauu, koji je znao puno igara sa klikerima, i gospođe Eme Matić, muzičkog pedagoga, koja mi je pomogla da notama zapišem nekoliko starih dečjih igara sa pevanjem i pokretom. I danas se pitam zašto su igre klikerima bile samo za dečake kada su privlačile i nas devojčice."

Mišljenje da današnju decu ne zanimaju tradicionalne igre i da ne smišljaju nove, po Ljubici Sikimić nije tačno. "U emisiji 'Familiologija', na Prvom programu Radio Beograda, Vesna Ćorović Butrić navela je nazive dve dečje igre koje ja nemam zapisane. To znači da deca i danas stvaraju igre i, što je još važnije, deca se igraju. Zatim, grupa dece iz jednog beogradskog vrtića koja je od ponuđenih igara u zbirci *32 igre za svako dete* odmah odigrala tri igre, a većina je već znala staru igru 'care, care govedare'... Sigurna sam da bi današnju decu zaokupile tradicionalne igre. Klikeri, na primer, staklenci, gvozdenci ili porcelanci raznih boja i veličina. I sada bi u ovoj igri mogle deci da zablistaju te male, sjajne kuglice, koje su nekada punile dečje džepove. Samo treba neko da im pokaže." ¶

SONJA ĆIRIĆ

Koji je poštanski broj Deda Mraza

Svesni smo da ne postoji. Ali, šta ako nismo u pravu, ako on upravo sad leti čarobnim saonicama iznad našeg krova

Foto: *wikipedia.org*

Do danas bi trebalo da je Deda Mraz primio brda pisama sa novogodišnjim željama dece iz celog sveta. Da li ih je ove godine manje zbog pandemije ili nije, rano je govoriti. Moguće da ih je opet najviše stiglo iz Francuske – statistika kaže 1,7 miliona. Kanadska deca mu pošalju oko 1,35 miliona pisama, dok mlađahni Amerikanci tek nešto više od milion. Mali Meksikanci mu ne šalju pisma poštom, već ih vezuju za balone ispunjene helijumom i puštaju u vazduh, a od njih je tu tradiciju preuzeo veći deo Latinske Amerike.

Zanimljivo je da veliki broj tih pisama zaista i stigne na Deda Mrazovu adresu. Pisma iz Sjedinjenih Američkih Država adresirana šalju se u gradić intrigantnog naziva – Deda Mraz (*Santa Claus*) u Indijani. Načelnik tamošnje pošte Pet Koč uredno sakuplja sva dečja pisma, i uz pomoć volontera odgovara na njih u ime Deda Mraza. Makar na ona koja imaju povratnu adresu napisanu na poleđini. Tu je tradiciju započeo još njegov otac koji se bavio istim poslom u ovom gradiću, a Koču svake godine pomažu stotine volontera koji se tom prilikom nazivaju vilenjacima.

Dve zemlje tvrde da Deda Mraz živi kod njih. Reč je o Finskoj i Kanadi, dvema teritorijama smeštenim na dalekom severu, poznatim po ledenim prostranstvima, pa se obe uklapaju u dedamrazovski ambijent. Finska je Deda Mrazu čak dodelila poštanski broj 99999, dok su Kanađani otišli korak dalje – njihov poštanski broj za Deda Mraza je H0H0 0H0, što je očiti omaž njegovom čuvenom oglašavanju dok donosi poklone. Takođe, Severni pol (*North Pole*) u Aljasci i Rovaniemi u Finskoj smatraju da su rodni grad Deda Mraza. U ovom drugom je otvorena i Kancelarija Deda Mraza. Kanada mu je 2013. dodelila elektronski pasoš, dok je 1927. američka vlada izdala dozvolu za letenje na njegovo ime kako bi mu mogao lakše da putuje svetom u čarobnim sankama koje vuku irvasi i deli poklone.

Devet čarobnih letećih irvasa Deda Mraza, sa kojima obilazi svet svakog Božića / Nove godine, prvi put su pomenuti u pesmi *Twas the Night Before Chrismas* objavljene u njujorškom "Troj sentinelu" 23. decembra 1823. godine. Pesma je stigla u redakciju anonimno, i tek je naknadno dovedena u vezu sa piscem i profesorom književnosti Klementom Klarkom Murom. Oni koji osporavaju Muru autorstvo ovu pesmu pripisuju Henriju Livingstonu mlađem.

Procenjeno je da Deda Mraz svojim sankama prenese oko 400.000 tona poklona. U stvarnim uslovima i zakonima fizike, za taj poduhvat bi trebalo da angažuje oko 360.000 irvasa, o letenju ne bi trebalo ni da pomišlja. Osim letećih sanki, unošenje poklona u dečje domove kroz dimnjak takođe je deo praznične tradicije. Zna se da je ova tradicija 12 godina starija od devet irvasa, i potiče iz kratke satirične priče *Knickerbocker's History of New York* Vašingtona Irvinga, proslavljenog autora *Legende o Uspavanoj dolini* sa Bezglavim jahačem i Noći veštica.

Deda Mrazov vizuelni identitet – nasmejani punački starac u crveno-belom odelu – najnovija je inovacija legende o njemu, a verovatno i najpoznatija. Pre 1931. godine Deda Mraz je nosio uniformu raznih boja, u zavisnosti od podneblja i tradicije. Rusi ga i danas najčešće zamišljaju u zlatno-beloj odeći, u Nemačkoj je često opisivan kao starac u belom ili sivom odelu, dok je ponegde bio obučen u zeleno kao vilenjaci. Godine 1931. je kompanija Koka-Kola pokrenula marketinšku kampanju sa danas prepoznatljivim punačkim crveno-belim Deda Mrazom, i ta ikonografija se ukorenila u popularnoj kulturi do te mere da ga je teško zamisliti drugačijeg.

Poznato je da se Deda Mraz dovodi u vezu sa Svetim Nikolom, Mirskim episkopom i čudotvorcem iz 4. veka. Čak je i anglofoni naziv za Deda Mraza – *Santa Clause* – iskvareni oblik od *Saint Nicholas*. Međutim, činjenica je i da su se u ikonografiji Deda Mraza i njegovim dovođenjem u vezu sa hrišćanskim čudotvorcem provukli i brojni paganski i prehrišćanski običaji i verovanja. Sveti Nikola jeste zaštitnik dece i pomoraca, i poznat je po darovima u zlatu koje je ubacivao kroz prozore siromašnih porodica sa decom. Razlog za to je daleko mračniji od praznično raspoloženja. U to vreme se često praktikovalo prodavanje dece, posebno ženske, u vreme oskudica i gladi, pa je Sveti Nikola potajno delio svoj imetak porodicama u nevolji tako što bi uba-

civao vrećicu sa novcem kroz prozor, ili u dečju obuću.

U priči o Deda Mrazu prepoznaju se i drugi hristijanizovani paganski elementi. U oblastima Austrije, Bavarije i Tirola vrlo su popularne Noći krampusa. Zvanično, održavaju se noć pred Svetog Nikolu po gregorijanskom kalendaru, a u praksi za vikend pred svečev dan. Običaji se razlikuju u regijama i gradovima, ali suština je ista. Kada padne veče u grad ulazi povorka maskiranih mladića, ogrnutih u kožuhe, sa strašnim ispleženim maskama nalik đavoljim, rogovima, lancima i šibama. Glavnom ulicom nastane jurnjava kada se tako odenuti krampusi obruše na posmatrače, obaraju ih na pod, reže na njih, simbolično ih tuku i maltretiraju. Povorka tako dospeva pred crkvu, kada se iz nje pojavljuje Sveti Nikola / Deda Mraz i umiruje ili rasteruje krampuse. Ponegde Sveti Nikola ulazi u grad na čelu povorke krampusa, a negde ih čak prebije štapom. Svi znaju da neće biti ozbiljnih povreda. Čak i kada krampusi preteraju sve se završi sa pokojom modricom ili tragom pruta.

Stručnjaci tvrde da krampusi vode poreklo od paganskih verovanja u Pana, antičkog boga sličnog izgleda, ili čak Rogatog boga ili Kernuna iz keltskih verovanja. Krampusi su mračne alteracije Deda Mraza koje su u srednjem veku služile da se deca zastraše: "Ako budeš dobar, Deda Mraz će te nagraditi, a ako ne, krampusi će te strpati u vreću, išibati i nagurati ugalj u usta." U nekom trenutku tokom srednjeg veka, paganske tradicije centralne Evrope spajaju se sa hrišćanskim verovanjima, Svetim Nikolom i božićnim običajima, i demonska figura Krampus postaje mračna strana Svetog Nikole. Dok čuveni svetac nagrađuje dobru decu i pravedne osobe, Krampus je tu da kazni nevaljalce jer Sveti Nikola ne prlja ruke kaznama, već to prepušta svom demonskom pratiocu. Primer paganskog je vidljiv i u običajima koji se neguju na Islandu, u kojima nema jednog Deda Mraza već čak trinaest. Reč je o mini-verzijama Deda Mraza nalik trolovima sa smešnim imenima (Lizač Činija, Kradljivac Kobasica, Lizač Kašika...) koji šire božićni duh i manje-više oponašaju dužnosti Deda Mraza uz manje vragolije. Nešto kao sjedinjena verzija krampusa i tradicionalnog Deda Mraza na islandski način.

Međutim, i pored svih kurioziteta i tradicija, jedno je sigurno: pravi Deda Mrazovi i junaci novogodišnjih praznika su oni koji za svoje delo ne dobijaju nikakve zasluge. To su roditelji koji čine sve da uvesele svoje mališane, podare im trenutke sreće i radosti, a svu slavu prepuštaju imaginarnom veseljaku u crvenobelom odelu. ¶

NIKOLA DRAGOMIROVIĆ

Zaštita privatnosti – JMBG

Šifra za deljenje ili za čuvanje privatnosti

Oni koji poseduju naše lične podatke zakonom su obavezni da ih štite. Ipak, zaštita privatnosti i podataka o ličnosti nije visoko na agendi vlasti

Jedan Zrenjaninac je saznao da ima ugovor za korišćenje interneta tek kad je dobio poziv – upozorenje zbog nastalog duga. Ugovor je neko zaključio u njegovo ime, koristeći se njegovim JMBG-om.

Jedan građanin Smedereva trpi posledice gubljenja ili krađe lične karte. Na njegovo ime a na osnovu podataka iz lične karte otvorena je fiktivna firma i na njegovo ime pravljeni su i – dugovi.

U oba slučaja, i u nizu drugih sličnih, zajednička je jedna skraćenica – JMBG. Jedinstveni matični broj građana, broj koji ima svaki građanin i koji je u posedu većine baza podataka javnih institucija. Ovaj broj i sam sadrži brojne naše lične podatke (datum i mesto rođenja, pol), u bazama je MUP-a, RFZO-a, PIO fonda, domova zdravlja, bolnica, škola, vrtića, opština. Ovaj broj nam traže u bankama, pa čak i prodavnicama, upisujemo ga na uplatnice, ukucavamo ga kad proveravamo da li postoji neka neplaćena novčana kazna i sl. Naš poslodavac ga takođe ima. Ponekad prilikom plaćanja upisujemo JMBG kao poziv na broj pa tako i banke, pošte i menjačnice u kojima smo možda izvršili transfer novca – imaju naše podatke. Ovaj broj možda ima i teretana u kojoj vežbamo, prodavnica u kojoj smo reklamirali proizvod. JMBG se nalazi na mnogim mestima na kojima kupujemo ili provodimo slobodno vreme. Pišemo ga i ukucavamo, čini se, spontano i bez razmišljanja. Bez svesti o tome da je taj broj neka vrsta "šifre" koja čuva naše lične podatke.

Oni koji poseduju naše lične podatke zakonom su obavezni da ih štite. Ako znamo da je 2014. godine zabeležen najveći upad u zvanične zbirke podataka u Srbiji kad je utvrđeno da je baza sa podacima Agencije za privatizaciju bila dostupna na internetu duže od devet meseci te da su podaci više od pet miliona punoletnih građana bili sve to vreme dostupni – imamo razloga bar da sumnjamo u kvalitet zaštite naših podataka.

Imajući sve to u vidu, nije nelogično postaviti pitanje zašto se JMBG i dalje toliko često koristi kao "šifra" za razne usluge koje koristimo. Nije li bolje osigurati bazu tako što će se koristiti neki drugi podaci koji će prevenirati neovlašćeni pristup?

Ne samo da nije nelogično, nego je i poželjno postaviti ovakvo pitanje. Jedan od načina da se umanje posledice kompromitacije JMBG-a da se, izmenom niza propisa, praktičan značaj ovog broja postepeno umanjuje, da se on sve manje koristi za ostvarivanje nekih prava i pogodnosti a da se polako uvode neki drugi identifikacioni podaci. Po tom rešenju, imali bismo i dalje svoj JMBG, ali on ne bi imao tu tako značajnu ulogu kao sada. Pa, logično, ni mogućnost zloupotrebe.

Za takvu akciju, trenutno, nema interesovanja niti razumevanja. Zaštita privatnosti i podataka o ličnosti nije visoko na agendi vlasti. Kako bismo umanjili verovatnoću zloupotrebe našeg JMBG-a, predlažemo nekoliko praktičnih saveta: kad vam neko traži JMBG, pitajte zašto traži i u koje svrhe će ga koristiti; promislite pre nego što svoj JMBG upišete baš u svaki formular; nemojte olako "trampiti" svoje podatke za neki popust; nemojte se ustručavati da se obratite Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti ili organizaciji Partneri Srbija i zatražite pravni savet ili pomoć. Čuvajmo svoje podatke pre nego što zaista postane kasno! ¶

UROŠ MIŠLJENOVIĆ,
rukovodilac programa u organizaciji Partneri Srbija

Tekst je nastao u okviru kampanje "Privatnost je srce slobode"

Štetna je odluka ako Srbija bude zaostajala u 5G mreži

U prvom velikom intervjuu za domaće medije, godinu dana nakon imenovanja na tu funkciju, izvršni direktor kompanije SBB ocenjuje tržište telekomunikacija u Srbiji, govori o rezultatima svog rada, pritiscima konkurencije i planovima u vezi sa 5G mrežom

Kompanija SBB je saopštila da želi da investira u izgradnju 5G mreže. Da li mislite da je to sada potrebno Srbiji?

Nema dileme, 5G mreža je neminovna budućnost koju treba da omogućimo našim građanima. SBB je zainteresovan da investira u gradnju 5G mreže jer je to u interesu građana i privrede, a takođe to bi značilo širenje našeg portfolija u pravcu koji želimo. Građani Srbije zaslužuju tehnološke inovacije, jednako kao u Bugarskoj, gdje United Grupa, vlasnik SBB kompanije, već pruža 5G uslugu, ili u Hrvatskoj i Sloveniji, gdje planira gradnju ove mreže. Aukciju je najavila i obećala Vlada Republike Srbije i ne želim da vjerujem da će država donijeti odluku da zaustavi ovaj proces samo zato što neki operator nema novca ili ne želi da sada investira u ovu tehnologiju.

Premijerka Ana Brnabić poručila je da građanima nije potrebna 5G mreža. Ministarka zadužena za telekomunikacije Tatjana Matić rekla je da nema novca zbog ekonomske krize izazvane korona virusom. Da li mislite da je taj pristup ispravan?

Informaciju da Vlada zaustavlja proces uvođenja 5G mreže razumjeli bismo da je održana aukcija i da se niko od operatora nije javio. Ako osim nas postoje zainteresovani operatori, ne vidimo nijedan realan razlog za odlaganje. Neka Vlada javno saopšti koji to operatori ne žele da ulažu novac u 5G infrastrukturu, da bude jasno zbog koga se sve zaustavlja. Podsjetio bih da 5G mrežu pružaju svi operatori u Velikoj Britaniji, nekoliko njih u Austriji, Italiji, Njemačkoj, Irskoj i tako dalje. Do septembra ove godine 17 zemalja Evropske unije omogućilo je komercijalne servise ove vrste. U Grčkoj je prije dvije nedjelje, nakon dugih pregovora, završena aukcija za 5G mrežu i postignut je dogovor od 370 miliona evra. Za razvoj svake zemlje veoma je važno imati 5G i zato je štetna odluka ako Srbija bude zaostajala u tome.

Zašto su vam toliko važne tehnološke inovacije?

Stalne inovacije jedini su način na koji možemo da idemo dalje i postižemo više. Kao lideri, kada je riječ o digitalnim uslugama u Srbiji, prvi smo uveli digitalnu televiziju, širokopojasni internet i lansirali EON. Ove godine predstavili smo EON personalizaciju, što za korisnika znači početak profilisanja cjelokupnog sadržaja prema njegovom ukusu. U osam GIGA gradova: Beogradu, Novom Sadu, Subotici, Gornjem Milanovcu, Pančevu, Kragujevcu, Paraćinu i Nišu, povećali smo brzine interneta skoro duplo. Dakle, 80 odsto naših korisnika sada ima pristup brzinama interneta do 1 Gbps. Koliko su nam važne telekomunikacione usluge, pokazala nam je i pandemija virusa kovid 19. Zato je misija SBB-a da inovacije i budućnost donese u sve domove.

Vjerujem da ćemo u narednim godinama dodatno učvrstiti poziciju koju danas imamo, a portfolio upotpuniti uslugom koja nam u ovom trenutku nedostaje – mobilnom telefonijom. Nova generacija mobilnog interneta utiče na stvaranje boljih uslova za rad, razvoj industrije, formiranje bezbjednih i pametnih gradova. SBB je baš zbog toga, vjerujući da i građani Srbije zaslužuju taj tehnološki standard, odlučio da objavi da želi da investira u gradnju 5G mreže u Srbiji.

SBB je često na meti tabloida, ali i najviših predstavnika vlasti. Često ste se javno oglašavali o opstrukcijama. Da li je moguće razvijati kompaniju u takvim uslovima?

Siguran sam da niko nije mogao da zamisli okolnosti u kojima ćemo se naći tokom 2020. Bila je ovo godina izazova, neizvjesnosti, promjena, distance, čak i od onih koji su nam najvažniji. Godina u kojoj smo morali da se prilagodimo novoj stvarnosti. Našim korisnicima često smo bili najvažnija veza sa porodicom, prijateljima, poslom. Kompanija SBB pruža usluge za više od tri miliona korisnika i ima udio od 46 odsto tržišnog učešća televizijskih usluga. Svako ko igra tržišnu utakmicu je konkurent, koji tjera ostale igrače da budu bolji i svojim korisnicima ponude kvalitetnije usluge. Zadatak SBB kompanije jeste da svojim korisnicima pruža najkvalitetnije usluge. Moj zadatak je da članovima svog tima omogućim da budu ponosni na uspjehe koje zajedno nižemo. Činjenica je da SBB trpi velike pritiske konkurencije, da smo svjedoci opstrukcija na različitim nivoima i da se zloupotrebljavaju podaci naših korisnika. Osim cjenovnog udara, izdržali smo pritiske konkurencije i napade, koji su bili jači nego ikada ranije, i to ne mogu podvesti pod fer tržišnu utakmicu. Ipak, uprkos svemu, pokazali smo da je SBB snažna kompanija, čiji tim čine profesionalci, vrijedni zaposleni koji su zaslužni za to što smo uspjeli da nastavimo sa rastom, kako broja korisnika tako i prihoda koje smo ostvarili.

Da li je istina da pratite zadovoljstvo vaših korisnika i imidž koji kao kompanija imate u javnosti?

Prema istraživanjima koja smo sproveli, 96 odsto korisnika smatra da su napravili dobar izbor odabirom naših usluga. Visok stepen zadovoljstva ispitanika posljedica je toga što smo njihova očekivanja ispunili u potpunosti. Osnovne asocijacije na SBB su kvalitet i ekskluzivna ponuda naših kanala – N1, Nova S, Sport klub i drugi. Naši korisnici posebno ističu brzinu interneta, izbor kanala

Foto: SBB promo

i mogućnost vraćanja programa unazad. Naš moto je da ulažemo u našu najveću snagu – korisnike i naših 2000 zaposlenih. Ujedno, svjesni smo da od članova tima zavisi zadovoljstvo korisnika. Ako imamo zadovoljne zaposlene, to će uticati i na zadovoljstvo naših korisnika, a sve to zajedno vodi do uspjeha.

Imenovani ste za direktora SBB kompanije u novembru 2019. Šta za Vas lično znači to što radite u SBB kompaniji?

Za mene je pozicija u SBB kompaniji takođe izazov. Izazov u kojem smo postigli rekordne, skoro istorijske rezultate, i to je uspjeh svih članova mog tima. Pokazali smo da samo udruženim radom i talentom možemo da postignemo više u odnosu na druge, ali i na nas same. U godini za nama, koja je jedna od najuspješnijih u istoriji SBB kompanije, zabilježili smo rast broja korisnika svih naših servisa i poslovnih prihoda. U ovoj godini, koja je bila puna iznenađenja i prilagođavanja, zbog epidemiološke situacije nažalost nisam imao priliku da upoznam sve kolege jer smo razgovore uživo zamijenili online sastancima. Uprkos tome, izuzetno sam ponosan što predvodim tim profesionalnih i požrtvovanih radnika, koji čine da dodatno učvrstimo poziciju lidera i inovatora na tržištu telekomunikacija.

Pored funkcije u Srbiji, istovremeno ste izvršni direktor kompanije Telemach u Crnoj Gori. Koliko Vam znači iskustvo iz susedne zemlje?

Posljednjih dvadeset godina radim u sektoru telekomunikacija. Stekao sam bogato iskustvo u multinacionalnoj kompaniji Deutsche Telekom, gdje sam i kao dio top menadžmenta imao priliku da razmjenjujem iskustva sa kolegama na rukovodećim pozicijama širom Evrope. Sve to mi je pomoglo da upoznam snage i slabosti. Takođe, iskustvo u kompaniji Telemach u Crnoj Gori pomoglo mi je da upoznam United Grupu i kolege. Tržište Crne Gore je manje, ali zahtjevi korisnika, koji žele najbolju moguću uslugu, jesu ono što je zajedničko.

SBB ima i svoju fondaciju. Koliko je za jednu kompaniju važan humanitarni rad?

Svoje mjesto u društvu koristimo za ostvarivanje ciljeva svih naših građana. SBB fondacija već pet godina, zahvaljujući svom uticaju i ugledu, skreće pažnju javnosti na niz društvenih problema, promjenu loših navika, osvješćivanje građana da je potrebno samo malo truda da bi promjene bile vidljive. Od samog osnivanja, pažnju usmjeravamo na zaštitu životne sredine, pomoć socijalno ugroženim kategorijama društva i na podršku mladima u obrazovanju. Tradicionalno, kao i svake godine, umjesto kupovine novogodišnjih poklona našim saradnicima, doniramo novac onima kojima je potreban. Ove godine donirali smo 10.000 evra organizacijama koje brinu o mladima iz domova za nezbrinutu djecu, beskućnicima i djeci sa invaliditetom.

Gde vidite sebe, a gde kompaniju za pet godina?

Niko sa sigurnošću ne zna šta svjetsku i domaću ekonomiju čeka u budućnosti. Ipak, zadovoljstvo je u takvom nepredvidivom vremenu biti dio provajdera United Grupa, čija je snaga u kompanijama u osam država i tržištu od preko 38 miliona ljudi. Sve to je ogroman potencijal, koji ćemo, siguran sam, tek iskoristiti. Pet godina je dovoljan period za završetak investicionog ciklusa i mjerenje rezultata. Zato vjerujem da ćemo u narednih pet godina dodatno učvrstiti poziciju koju danas imamo, a portfolio upotpuniti uslugom koja nam u ovom trenutku nedostaje – mobilnom telefonijom. Uz to, nadam se da će se poštovati tržišni uslovi, koji će biti jednaki za sve. Samo na taj način imaćemo tržište telekomunikacija koje će moći da se razvija. ¶

Opasno mrdanje tela

Povodom vesti da će brejkdens postati olimpijski sport, evo male istorije subverzivnih plesova

POLOMI GA: Brejkdens Foto: pexels

Prošle nedelje stigla je neobična vest da će brejkdens, odlukom Međunarodnog olimpijskog komiteta, od 2024. godine postati olimpijski sport, kao rezultat uspeha koji je takmičenje u brejkdensu postiglo na Letnjim olimpijskim igrama mladih u Buenos Ajresu 2018, kada je dvoboje igrača pratilo čak 30.000 gledalaca. Svetska federacija sportskog plesa WDSF očekivano je pozdravila ovakav razvoj događaja, međutim mnogi plesači i plesne grupe misle da će ulazak brejkdensa u mejnstrim krugove otupeti njegovu oštricu i učiniti da izgubi svoj ulični karakter i autentičnost. Bilo kako bilo, nama se ovaj događaj čini kao lepa prilika da prošetamo kroz istoriju plesova koji su izazivali ili i dalje izazivaju kontroverze, sablazan i uznemirenje konzervativnijih delova društva.

Brejkdens ili brejkin, pod kojim imenom će se pojaviti na Olimpijadi, jedan je od hip-hop plesova, pokreta nastalog ranih sedamdesetih u Njujorku među afričko-američkom i latino zajednicom. Afrika Bambata, aktivista i DJ, sa pomalo pretencioznom neformalnom titulom "Amon Ra hip-hopa", kaže da je brejkdens nastao po uzoru na plesne pokrete Džejmsa Brauna tokom izvođenja pesme *Get on the Good Foot*. Okupljeni na uličnim žurkama su počeli da imitiraju te pokrete a lokalni DJ heroj Klajv Kembel, pozatiji kao DJ Kul Herc, primetio je da se igračima posebno dopadaju instrumentalni delovi pesme, pa je počeo da na svoja dva gramofona ponavlja samo te odlomke – brejkove. Uličnim plesačima i okupljenim posmatračima se to veoma svidelo i brejkin je rođen. Međunarodnu popularnost stiče nakon izlaska filma *Breakin'* Džoela Silberga iz 1984. godine, u kome su se pojavili rani heroji pokreta Ajs-Ti i Majkl "Boogaloo Srimp" Čejmbers.

Nakon niza kontroverzi koje su hip-hop i sa njim brejkdens, izazvali svojim društvenim aktivizmom a kasnije pojavom izrazito politički angažovanih Pablik enemi ili Gangsta repa sa njegovom, po tvrdnjama mnogih, glorifikacijom uličnih bandi, nasilja i mizoginije, uključivanje brejkdensa na Olimpijske igre deluje

uz muziku

i pomalo ironično, pa bi se moglo tumačiti kao još jedan dokaz da se i okorelim buntovnicima i protivnicima sistema često dešava da podlegnu njegovim čarima i mekom zagrljaju.

KANKAN, LAMBADA, GLAMOČ

Ako pobrojimo vrste plesova koji su izazivali burne reakcije puritanaca, crkve a nekada i državnih organa, iznenadiće nas dužina takvog spiska.

Tu je razuzdani kankan, koji se u svoje rano doba na igrankama radničke klase na Monparnasu 30-ih godina devetnaestog veka, čak i zvao *Chahut-cancan* ili Skandalozni kankan. Tada se igrao u parovima, a tek je igračica Selest Mogador oko 1850. osmislila verziju u kojoj igračice nastupaju u redu okrenute licem publici, kakvom danas znamo ovu igru. Odavno je on samo pomalo plastificirana turistička atrakcija bez ikakve oštrice, ali u svoje zlatno doba, Tuluz Lotreka i Mulen Ruža, bio je oda divljoj životnoj energiji i radosti nesputanog partijanja po klubovima Pariza. Možda i najlepšu posvetu ovom čarobnom plesu dao je Džon Hjuston u Oskarom nagrađenom *Mulen Ružu* iz 1952. godine u sjajno režiranoj plesnoj sekvenci ovog filma.

Zatim – ozloglašena lambada, provokativni brazilski ples posebno popularan tokom 80-ih. Lambada na takvom renomeu može da zahvali, između ostalog, i istoimenom spotu grupe Kaoma u kome vidimo dvoje očigledno maloletnika, omanjeg dečkića i za glavu višu curicu, koji izvode zaista pomalo njihovom uzrastu neprimerene pokrete. I ovi naši krajevi, opterećeni teškim bremenom viška istorije, dali su svoj doprinos bogatstvu igara sa dubljim društvenim kontekstom.

Takozvana gluva kola, narodne igre ljudi sa Dinarskog masiva koja su se igrala bez muzičke pratnje, od kojih je najpoznatije Gluho glamočko kolo, nastanak i formu duguju potrebi naroda da sa svojom plesnom tradicijom nastavi i u okolnostima u kojima nipošto nije želeo da privuče pažnju različitih, najčešće okupatorskih vojski koje su se u njegovim krajevima nalazile. Zato se igralo u tišini, lupanjem nogama o zemlju, uz komande kolovođe i zveckanje dukata sa đerdana igračica. Prinuđeni smo, nerado, da ovoj pomalo romantičnoj slici dodamo i podatak da su se ta kola veoma često igrala tako da u njima ostanu samo neudate devojke koje su plesale do iznemoglosti, a najizdržljivija među njima, ona koja poslednja ostane na nogama, sticala je najviše izgleda za udaju.

PLES ČEŽNJE I NADE

Nećemo propustiti ni da makar pomenemo tango, prelepi ples nastao u mešavini naroda, jezika i ritmova oko reke Plate, u siromašnim delovima Buenos Ajresa i Montevidea. Igrali su ga i strasno voleli prvo robovi i migranti iz Evrope, nakon njih i doslovno čitav svet, a sa istom takvom strašću su ga zabranjivali prvo crkva, prirodni neprijatelj svega lepog i slobodnog, pa za njom i pučisti iz vojne hunte koja je svrgla Perona. Vojnicima, popovima i raznim drugim iz raznih zemalja i raznih vremena, kojima je tango smetao zbog njegove senzualnosti, bilo bi još mnogo gore da su znali ono što je nama otkrila sjajna glumica ovdašnja i ozbiljna tanguera Sonja Kolačarić – da tango, uprkos prilično uvreženom mišljenju, nije nastao u javnim kućama, već u lučkim kvartovima Buenos Ajresa u kojima su ga veoma često igrali muškarci međusobno. Imigrantska populacija, među kojom je tango potekao, bila je prevashodno muška i u to vreme je bilo veoma teško naći partnerku za ples. Muškarci su se zato trudili da usavrše svoje plesne veštine jedni sa drugima, nadajući se da će tako imati više šanse da impresioniraju devojke u retkim prilikama kada su mogli da sa njima zaplešu. Izgleda se ne kaže slučajno da je tango ples čežnje i nade.

Dešavalo se često da i država prepozna opasnosti koje može doneti telesno mrdanje uz muziku, pa je zabeležen niz slučajeva primene zakonskih mera kojima se omogućavalo da određeni društveno prihvatljivi pokreti ostanu, a oni sumnjivi i destabilizujući budu iskorenjeni. Tako ova istorija nipošto ne može proći bez notornog negativca i glavnog krivca za moralni sunovrat društva druge polovine dvadesetog veka – rokenrola, naravno. O toj njegovoj ulozi su ispisane mnoge stranice a moglo bi ih biti još mnogo više, pa ovde navodimo samo nekoliko primera kada je probleme izazvao rokenrol ples a ne muzika.

Početkom juna 1956. vlasti su upale na parti u okolini Santa Kruza i prekinule zabavu, a zamenik šerifa, izvesni Ričard Overton, u svom izveštaju naveo je da je tom prilikom zatekao situaciju u kojoj su se "okupljeni upustili u sugestivne, stimulativne i mučne pokrete izazvane provokativnim ritmovima benda sastavljenog isključivo od crnaca". Verovatno pod utiskom ovako živog opisa, vlasti su promptno zabranile slične žurke u Nju Džersiju i San Antoniju. Tih godina je *šou* "Ed Salivan" smatran najvažnijom odskočnom daskom za mlade pop i rok izvođače i nastup u toj emisiji smatran je veoma važnim korakom u karijeri. Ostalo je upamćeno da je posle dva nastupa Elvisa Prislija u pomenutoj emisiji, nakon kojih je procenjeno da su gledaoci jedva preživeli provokativnost njegovog plesa, posebno pokreta kukovima i kolenima, odlučeno da ga tokom trećeg gostovanja prikazuju samo od pojasa na gore.

DRŽAVE PROTIV PLESA

Ima i onih, nažalost, mnogo zlokobnijih primera. Tako je nemački Rajh, po strogom moralu čuvenog molera Adolfa, zabranio emitovanje svinga i džeza na radiju i preduzimao mere da se suzbiju plesni klubovi sa tom muzikom, smatrajući da su njeni koreni nearijevski, "divljački i primitivni", kako je to precizno formulisao Jozef Gebels, Ministar propagande i, po onome što se može čuti u lekarskim krugovima, u više navrata tajni pacijent Klinike za mentalno zdravlje bolnice Karolinska u Stokholmu. Uprkos zabranama pa i progonima koji su se pojačali sa početkom rata, na severu Nemačke u Hamburgu i kasnije Berlinu, na čast tih pomalo uštogljenih severnjaka, dolazi do prilično neočekivanog vida otpora. Đaci i studenti, pripadnici mahom viših klasa hamburškog društva, okupili su se 1939.

»

EROTIKA: Večiti tango Foto: pxhere.com

godine u *Swingjugend*, neformalnu grupu ljubitelja svinga.

Oni su svoju privrženost antinacizmu, demokratiji i zapadnom načinu života demonstrirali kroz organizovanje plesnih večeri, razmene džez i sving ploča, zajedničko slušanje zapadnih radio-stanica i specifičan modni stil. Usvojili su ime *Swingjugend*, kao ironičan odgovor na *Hitlerjugend*, organizaciju mladih nacista, a van Nemačke su bili poznati pod imenom *The Swing Kids of Hamburg*. Momci su nosili engleske kratke kapute, cipele sa debelim đonom, dužu kosu i bez obzira na vremenske prilike obavezni kišobran preko ruke, a devojke kratke suknje, drečavu šminku i raspuštenu kosu. Koristili su svaku priliku da se podsmehnu *Hitlerjugendu* i ideologiji nacizma a reakcija režima je bila brutalna. U racijama 1941. godine uhapšeno je više od 300 pripadnika *Swingjugenda*, neki su kažnjeni blaže – prisilnim šišanjem i obaveznim odlaskom u škole pod pratnjom – ali su mnogi od njih poslati u koncentracione logore. Ipak, na iznenađenje Hajnriha Himlera, ove represalije nisu dovele do gašenja grupe, već naprotiv do pojave sličnih pokreta i u drugim nemačkim gradovima. Uprkos svim naporima režima, sving se besno igrao u nacističkoj Nemačkoj sve do pada Berlina.

Sving deca Hamburga imala su svoj pandan u Sovjetskom Savezu, za vreme vladavine *pijanog pekara*, kako je Staljina krstio Felini. Zvali su se Stiljagi, mi bi smo danas rekli hipsteri. Slično kao njihovi istomišljenici iz Nemačke, organizovali su okupljanja na kojima su plesali uz sving i bugi-vugi, a negovali su i svoj stil odevanja. Tokom pedesetih otkrili su rokenrol i budući da nije postojala nikakva mogućnost da dođu do dovoljno kopija ploča na vinilu, otkrili su jedinstven i zaista ingeniozan način da taj problem reše. Iz bolnica su uzimali odbačene rendgenske snimke i na njih, uz pomoć prepravljenih starih mašina za rezanje muzike na cilindre sa voskom, kopirali rokenrol ploče. Rendgenski snimak sa narezanom muzikom su sekli u kružni oblik a na sredini cigaretom progorevali otvor i tako je nastala industrija Muzike na rebrah – muzike na rebrima – što je bio sasvim adekvatan naziv budući da su na rendgenskim snimcima najčešće zaista i bile kosti. Takve ploče sa iznenađujuće pristojnim zvukom obzirom na okolnosti, počele su da kruže doslovno u milionima, sve dok 1960. državni aparat nije zaključio da takvo ponašanje može dovesti do kraha boljševizma i preuzeo adekvatne mere, što je samo učvrstilo mesto Stiljagija pri samom vrhu večne liste najhrabrijih i najdomišljatijih boraca za pravo na slobodnu igru i život u slobodi.

Svetle tradicije Hitlera i Staljina nastavljaju da žive na raznim mestima i danas, pa su tako 2018. godine u slobodarskom Iranu gimnastičarka Madeh Hožabri i veći broj muškaraca i žena uhapšeni nakon što su, nezavisno jedni od drugih, snimili sebe kako plešu uz muziku u svojim stanovima i te snimke postavili na Instagram. Nakon hapšenja bili su primorani da u televizijskom programu upute izvinjenje zbog svojih postupaka. Mučni snimci tih izvinjenja podsetnik su da borba nije ni izbliza gotova i da je mnogim društvima koja su naizgled rešila probleme slobode izražavanja i ljudskih prava dovoljan samo mali korak da ponovo skliznu u mračnjaštvo. Pitajte nešto o tome žene u Poljskoj, novinare u Turskoj, opozicionare u Rusiji i svakoga u Hongkongu. O situaciji na tim poljima ovde, kod nas, bolje je i da ne počinjemo ovom prilikom.

SALOMA I IŠTAR

Ipak, rodonačelnik kontroverznih plesova dolazi nam iz duboke prošlosti, a njegove odjeke imamo i danas na posve neočekivanim, prilično profanim mestima. Radi se, naravno, o Salominom Plesu sedam velova, koji je, kako nam Marko, Matej i dosta detaljnije Oskar Vajld pripovedaju, Salominog očuha Iroda Antipu doveo do prezira vrednog uzbuđenja a Jovana Krstitelja do brutalne smrti. Matej i Marko nam daju samo šture informacije – Saloma pleše, Irod je oduševljen, obećava joj nagradu a ona, na nagovor majke, traži i dobija glavu Jovana Krstitelja. Oskar Vajld, ne mogavši protiv sebe i svog dramskog talenta, tom zapletu dodaje obrt – Saloma je zaljubljena u Jovana i pošto je ovaj odbija, sveti mu se zahtevajući njegovu smrt a njen očuh Irod, zadivljen svojom mladom pastorkom i njenim plesom sa velovima joj ispunjava želju.

Salomin performans svoje ime duguje didaskaliji u Vajldovom komadu u kojoj stoji – *Salome dances the dance of the seven veils* – Saloma izvodi ples sa sedam velova, a on kasnije biva uključen i u Štarusovu istoimenu operu. Iako Vajld nigde ne nagoveštava da taj ples podrazumeva uklanjanje jednog po jednog vela, kako nam je to suvereno i nezaboravno demonstrirala Rita Hejvort u *Salomi* Vilijema Diterlea iz 1953. godine, mnogi autori u ličnosti Oskara Vajda nalaze, moramo priznati ne sasvim neutemeljeno, opravdanje za svoju tezu da je veliki pisac u stvari u glavi imao neki oblik striptiza. Obri Birdsli, ilustrator i deo Vajldovog umetničkog okruženja je otišao i dalje i na ilustracijama za komad prikazuje Salomu sa otkrivenim grudima kako izvodi trbušni ples. Iako zvuči pomalo ekstremno, ova ideja nije bez presedana – prvi dokumentovani striptiz u istoriji izvela je mesopotamska boginja ljubavi Ištar na svom putu u podzemni svet u želji da spase svog supruga Tamuza.

A sve to nas dovodi do zaključka da se današnje egzotične plesačice iz mnogobrojnih, manje ili više pristojnih barova i klubova širom sveta, kada se umore od svoje nezahvalne i prokazane profesije, mogu utešiti time da su njihove pra-prethodnice bile takođe, svaka na svoj način, nesrećne Ištar i Saloma. ¶

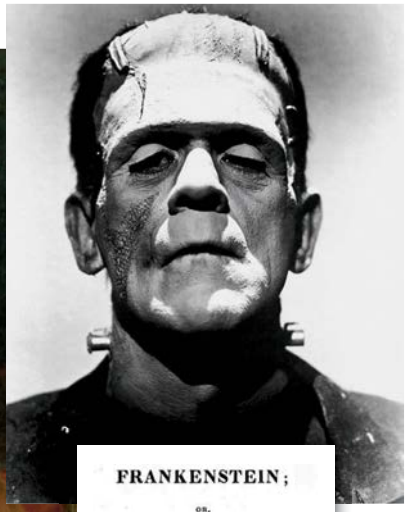
NEBOJŠA BROĆIĆ

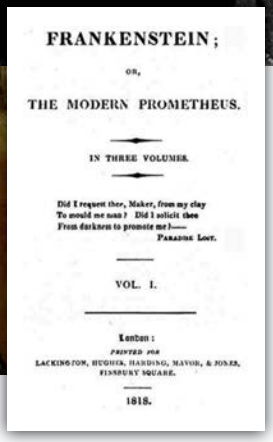
Meri Šeli, naša sajberpank pretkinja

Frankenštajn nije ništa manje napet od _Istrebljivača_ Ridlija Skota, a tekst ume da bude jednako uzbudljiv kao kada se dohvatimo Filipa K. Dika i Vilijama Gibsona. Možda nekome nije sajberpank ni Orvelova čuvena _1984_, ali setite se samo _telekrana_ i Velikog Brata

Did I request thee, Maker, from my clay
To mould Me man? Did I solicit thee
From darkness to promote me?
John Milton, *Paradise Lost*
Da li sam ti tražio, Tvorče, da od gline
Načiniš me čovekom? Da li sam te molio
Iz tame da me uzdigneš?
—Džon Milton, *Izgubljeni raj*

AUTORKA I ONO ŠTO JE STVORILA: Portret Meri Šeli, naslovna strana izdanja iz 1818. i Boris Karlof u filmu iz 1931.

Nova je godina, evo već 2021. Da rezimiramo trenutak: nauka je zbunjena, čovečanstvo kao da se vratilo u srednji vek. Na delu je vršljanje nečuvenih pseudoteorija što poništavaju decenije i vekove istraživačkih pregnuća. Bezumna fantazija kibernetičke današnjice razara svetinju znanja. Naša nesrećna potreba da ovladamo prirodom okončava se u ovaj mah time što nas ona stresa sa sebe, pokazujući gde nam je pravo mesto. Ako se misao mudrih vizionara iz davnina milimetrima tegobno uspinjala uz čarobni bob učenosti, pronicljivo razumevajući da je osvajanje spoznaje mukotrpan proces, ali da samo kao takav ima značaj istinskog napretka – onda je čovečanstvo danas prebrzo pojurilo svojim blistavim raketama uvis. Efekat je dijaboličan, zar ste uopšte sumnjali? Možda Bog i ne postoji, ali nisu sve te složene priče badava pažljivo ispripovedane, da se prenose hiljadugodištima dalje. Treba se vratiti samoj bazi ljudskosti, počistiti krhotine besmislica koje su nam napunile mozgove. Stvorili smo čudovište vratolomnog razvoja – hoćemo li ga uništiti ili prihvatiti kao svoje neuspelo dete?

Prisetimo se ovde zanimljive pripovesti, nastale u okolnostima veoma živopisnim.

Jednog neobično kišovitog maja 1816, one godine nazvane "bez leta" ili "godinom siromaštva", tokom koje je svet ostao zarobljen u nekoj vrsti mini ledenog doba usled aktivnosti vulkana Tambora u Indoneziji prethodne 1815, osamnaestogodišnja Meri Vulstonkraft Godvin (kasnije Šeli) zaputila se sa svojim tadašnjim ljubavnikom, docnijim suprugom, engleskim romantičarskim pesnikom po imenu Persi Biš Šeli, te svojom polusestrom Kler Klermont, u posetu slavnom sunarodniku lordu Bajronu, smeštenom tog časa u vili Diodati na Ženevskom jezeru. Turobno vreme izgleda da je prekraćivano uz naloženu vatru i čitanje izvesne knjige po imenu *Fantasmagoriana*, sa nemačkim strašnim pričama o duhovima prevedenim na francuski koju godinu pre. Društvo je upotpunjavao i mladi Bajronov lični lekar i, ispostaviće se, pisac Džon Vilijam Polidori (autor horor priče *Vampir*).

Navodno je veliki poeta lord Bajron bio taj koji je zadao ovako okupljenom društvu izazov: "Svako od nas neka napiše priču o duhovima." I, izgleda da se Meri Šeli osećala isprovociranom u najvećoj meri među tih četvoro pisaca. Pisaca? Pa, ona je već sa nepunih 11 godina objavila svoju prvu pesmu šaljivih stihova (*Mounseer Nongtongpaw*, 1808), ta ćerka upečatljive majke, izuzetno cenjene rane feministkinje, filozofkinje i književnice Meri Vulstonkraft, autorke čuvenog dela *Odbrana prava žene*, i ne manje uvaženog oca, značajnog engleskog novinara, anarhističkog mislioca i pisca onog doba Vilijama Godvina, kome se Persi Biš Šeli lično divio i dolazio na poklonjenje.

Kako nas sama Meri Šeli detaljno izveštava – u lično napisanom predgovoru za »

treće izdanje svog *Frankenštajna* iz 1831. – nakon izvesnog pomanjkanja nadahnuća i bezuspešnog smišljanja o čemu bi to pisala, dogodilo se da je prisustvovala jednom od mnogih dugih i zanimljivih razgovora što su ih, izvečeri, uobičajeno vodili Bajron i Šeli. Obojica su uživali u razmatranju osobenih filozofskih učenja, naročito onih o prirodi načela života i načinu da ta misterija bude konačno razotkrivena i obznanjena čovečanstvu. U svom prisećanju, Meri Šeli još navodi da su se teme tih uzbudljivih dijaloga doticale i tobožnjih eksperimenata doktora Darvina – dede naučnika Čarlsa Darvina, znamenitog lekara, filozofa prirode, fiziologa, angažovanog abolicioniste, izumitelja i pesnika Erazma – koji je, kako se tvrdilo, uspevao da nekako oživi komadiće testa sačuvane u tegli, tako da su se oni sasvim neobjašnjivo pomerali sami od sebe. Pominjan je i *galvanizam*, u to vreme već poznat – možda bi se primenom tog specifičnog *životinjskog elektriciteta* mogli povezati delovi nekog bića da im se iznova udahne život? Ideja je očigledno bilo napretek.

Ovaj razgovor pokazao se presudnim za književnu maštu Meri Šeli. Te noći 16. juna između 2 i 3 časa ujutru (a ne zaboravimo da se i Džojsov *Uliks* dešava istog datuma!), spustivši dockan svoju uzavrelu glavu punu misli na jastuk, preplavljena novim saznanjima, ova neobična mlada devojka sagledala je u trenutku sve ono što će ubrzo postati građa za jedan od najuticajnijih romana strave i užasa ikada. Šelijeva podvlači da je otvorila *majdan straha* i rečito iznosi svoje nezaboravne vizije: "Videla sam – zatvorenih očiju, ali izoštrenim duhovnim vidom – bledog studenta bezbožnih nauka, kako kleči pokraj stvari koju je sastavio. Videla sam groznu prikazu ispruženog čoveka, koja zatim, kao pod dejstvom neke moćne mašine, pokazuje znake života i miče se teškim, polužívim pokretom. To mora da je grozno, jer najužasnije bi bile posledice svakog ljudskog nastojanja da podražava čudesni mehanizam Stvoritelja sveta."

Ono što je dalje usledilo, dobro je dokumentovano. Meri Šeli napisala je *Frankenštajna*, započetog u Švajcarskoj, najvećim njegovim delom po povratku u Englesku iste te 1816, u gradu Batu. Dovršivši rukopis tokom proleća 1817, pripremila je svoj roman za štampanje pod nazivom *Frankenštajn ili Moderni Prometej*, i on je ugledao svetlost dana – 1. januara 1818, zahvaljujući maloj londonskoj izdavačkoj kući *Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones*, ali tada još uvek nepotpisan (!). Sa posvetom ocu Vilijamu Godvinu i uvodom koji je Persi Biš Šeli napisao u autorkino ime, *Frankenštajn* je izdat u tiražu od 500 primeraka. Drugo englesko izdanje objavljeno je 1823. sa jasno naznačenim imenom Meri Šeli na naslovnoj strani, da bi danas najpoznatije bilo ono treće, prerađeno izdanje iz 1831. koje uključuje predgovor same književnice i, kako kažu, nešto ublaženiju, manje radikalnu verziju njenih originalnih mladalačkih stvaralačkih snoviđenja. Šelijeva u pomenutom uvodu ipak tvrdi kako su doterivanja bila isključivo stilske prirode, te da nije promenjen ni jedan delić originalne priče, niti uneta neka nova ideja, čime su po njenim rečima jezgro i suština romana ostali praktično nedotaknuti.

Moguće da je izbor imena romana skopčan sa jednim tajanstvenim mestom, koje je Meri Šeli posetila nešto ranije: dvorcem Frankenštajn nadomak Darmštata u Nemačkoj i jezivim pričama što su se za njega vezivale, a sve odreda ticale upravo zanesenog naučnika, alhemičara i okultiste Johana Konrada Dipela (1673–1734). Izgleda da je ovaj nesvakidašnji lik pokušavao da pronađe napitak besmrtnosti tokom svojih čudnovatih eksperimenata i jednom prilikom načinio eksplozivni eliksir koji ga je izbacio iz laboratorije. Meštani su verovali da je Dipel u taj mah zapravo stvorio čudovište što ga je hitnulo napolje i pobeglo, nastavivši da se krije u okolnim šumama. Šuškalo se, takođe, da je Dipel navodno iskopavao leševe, pokušavajući da sprovede tzv. "prenos duše" iz jednog trupla u drugo, ali je jedini pouzdan podatak to da se Dipel strastveno bavio disekcijom životinja u svom traganju za večnim životom. Moguće da je Meri Šeli bila upoznata sa narodnim predanjem o slučajnom nastanku čudovišta, kada je jedno od tela koje je Dipel proučavao navodno oživelo, pogođeno munjom. Za to, međutim, nema nikakve potvrde.

SAJBERŠTAJN ZAUVEK

Ipak, razmatranje zastrašujućih legendi i takozvanih ukletih mesta, čini se kao potpuno pogrešan trag u današnjem tumačenju *Frankenštajna*. Meri Šeli bila je previše obrazovana i zadojena jednom potpuno oslobođenom voljom dvoje hrabrih ljudi koje joj je sudbina dodelila za roditelje. Nesreća u svemu tome jeste da je svoju odvažnu majku – a pomalo čak i docnije otuđenog oca – upoznavala samo kroz njihova dela, izvanredno izazovna za vreme u kome su nastala. Meri Vulstonkraft, naime, umrla je od sepse prouzrokovane porodiljskom groznicom svega 11 dana nakon što je donela na svet jedinu ćerku iz braka sa Vilijamom Godvinom. Možda je Meri nosila u sebi i teško breme samooptuživanja za majčinu smrt. Tragedija ovog odrastanja bez majke, postala je još veća ponovnom ženidbom oca – svoju maćehu Meri Šeli nimalo nije volela i verovatno je iz tih razloga bila udaljavana iz roditeljske kuće, najposle slanjem u Škotsku porodičnim prijateljima, i to čak u dva navrata. Opisujući je kao 15-godišnjakinju, njen otac primećuje da Meri krasi "posebno smeo, ponešto zapovednički i živahan duh", te da je "njena žudnja za znanjem ogromna, a istrajavanje u svemu što preduzima skoro nesavladivo". U pismu škotskim starateljima dodaje i sledeće: "Čeznem da bude vaspitana... kao filozof, čak i cinik." Želeo je da svojoj Meri pruži pravo "muško obrazovanje", namenivši joj poziv pisca. Želja mu je uslišena.

No, da li je njeno najslavnije delo, *Frankenštajn*, danas zapravo pročitano?

Jer, ako nije, trebalo bi obratiti pažnju na sledeće.

FRANKENŠTAJNI NAŠEG DOBA: Nik Brimbl u filmu Rodžera Kormana "Oslobođeni Frankenštajn" (1990) i Robert de Niro u filmu Keneta Brane "Frankenštajn Meri Šeli" (1994)
Fotografije: promo

Najpre, mimo ponešto starinskog stila pisanja, Šelijeva progovara o stvarima koje u ono doba nisu bile zamislive čak ni u najluđim snovima Vilijama Blejka, a danas su nadomak ruke. Tema veštačke inteligencije, recimo, mogućnost učenja, usvajanje emocija, preuzimanje ljudskog znanja od strane veštačkih tvorevina, mašina, koje bi potom bile u stanju da razviju funkcije nalik ljudskom razmišljanju. Ideja o stvaranju uređaja/stvorenja, sposobnih da različite zadatke obavljaju inteligentno, služeći ljudskoj vrsti – naravno nije nova. I pre Meri Šeli, ove su zamisli zaokupljale različite kreativne umove, od pamtiveka. Antički mit o kiparskom vajaru Pigmalionu, jedna je od najranije izraženih težnji za oblikovanjem savršenog individuuma čoveku nalik. Ili, ona priča o Golemu. Da ne zaboravimo Paracelzusa (1493–1541) i njegovo detaljno uputstvo kako napraviti čovečuljka – *homunkulusa*. Zabavan recept!

Ali, vizija *Frankenštajna* Meri Šeli danas kao da se stapa sa ambijentom zatrovanim najnovijim tehnološkim dostignućima i sve nižim standardima čovečnosti. I nije li ovo poslednje nalik na onu školsku definiciju *sajberpanka* kao podžanra naučne fantastike, čija je radnja smeštena u nedaleku budućnost na Zemlji, sa fokusom na "visokoj tehnologiji i lošem životu" (*high tech and low life*). U sajberpank narativu imamo takođe marginalce i usamljene izopštenike, a modifikacije tela i raznolika biološka podešavanja već se podrazumevaju. U tom prostoru koji ubrzano postaje *današnjica* neprestano se odvija borba između hakera ljudskog soja, veštačke inteligencije i mega-korporacija. U *Frankenštajnu* je to borba između živog i *oživljenog*. Suviše je sličnosti, da bi se ignorisale.

Imajući sve ovo na umu, Meri Šeli bez sumnje je naša sajberpank pretkinja. Njen *Frankenštajn* nije ništa manje napet od *Istrebljivača* Ridlija Skota, a tekst ume da bude jednako uzbudljiv kao kada se dohvatimo Filipa K. Dika i Vilijama Gibsona. Možda nekome nije sajberpank ni Orvelova čuvena *1984*, ali setite se samo *telekrana* i Velikog Brata koji bi mogao biti shvaćen kao svojevrsni centralni kompjuter kontrole i smisla svih živih, čak i donekle slobodnih *prola*. Da li je naše Čudovište, kao glavni junak *Frankenštajna* – onda *prol*, ili ipak nije? Je li on pobunjeni Spartak novog doba, onaj *prezreni na svetu* koji će *ustati*? Nije stvar u epohi i nazivu žanra, već u doživljaju sebe i stvarnosti napolju, naročito ako si otpadnik.

ODGOVOR KOJI NAS ČEKA

Gde se tu onda uklapa *Frankenštajn* Meri Šeli? Ovaj roman nije očigledna sajberpank tvorevina. Nju ne naseljavaju kompjuterski virtuozi, nema spektakularnih prevoznih sredstava niti računarsko-komunikacijskih mreža, premda se radnja zapanjujuće brzo pomiče velikim prostorom. Junaci su ljudi ispunjeni najtananijim osećanjima i mislima, događaji kojima su izvrgnuti obuzimaju vas pre svega zavodljivošću jezika, magijom pripovedanja. Pa ipak, ne možete se oteti utisku da je gadno Čudovište tipičan pank porod. Njegova odvratnost izgledanja, predočena suptilnim sugestijama Šelijeve, možda i nije baš nešto u poređenju sa stvorenjima iz filmskih studija, koja svojom jezivošću daleko prevazilaze naivnu maštu autorke od pre dva veka. Međutim, mi sa ovim *negativcem* iskreno saosećamo. On je gnusni ubica dabome, jer od njegove ruke stradaju nedužni i čestiti, ali žudnja ovog stvorenja da pokaže i primi ljubav i poštovanje, nađe sebi drugaricu, te svoju strašnu usamljenost preokrene u sreću i zadovoljstvo – savršeno su shvatljivi modernom čoveku.

Frankenštajn je tako himna svih odbačenih. Možemo ga shvatiti kao otvaranje večnog pitanja moralnosti naučnih eksperimenata sa kreiranjem života, koji su danas aktuelniji nego ikad – od genetičkog inženjeringa do veštačke inteligencije. Verovatnoća da se ta savremena istraživanja usredsređuju na dobijanje nove rase robova, nije daleko od sudbine koju je stvorenje Viktora Frankenštajna spoznalo osvestivši se kao biće – ali nije daleko ni od usuda androida u *Istrebljivaču*. Napomenemo li da je majka Meri Šeli bila poznata kao ogorčeni borac protiv ropstva bilo kakve vrste, postaje jasno zašto je Stvor ovde simbol svih osvešćenih sužnjeva. Sa svojom temom nastanka inteligentnog života iz nežive materije, Šeli je, takoreći tinejdžerskom uobraziljom, otišla mnogo decenija dalje u budućnost. A dajući mu subverzivnu auru, onaj odmetnički *groove*, svom čudovištu podarila je istinsku besmrtnost.

Kao pravo dete svog doba, Meri Šeli imala je neutažívu romantičarsku potrebu da istražuje neispitane teritorije duha. Ovim romanom zabeležila je jedan sasvim moderan trenutak sumnje – šta se dešava kada nauka ode korak dalje u smeru u kome to ne bi smela? Čovek je verovatno *usavršiv*, ali dokle je dozvoljeno ići? Odgovor dolazi sa neočekivane strane: mogli bismo da *Frankenštajna* čitamo i u feminističkom duhu – kroz roman upravo izbija utisak kako muškarci veruju da su svemoćni, a ženama pripada tek mesto lepih i dragih ukrasa. Zato je, nasuprot njihovoj osionosti, ženski princip – nimalo pasivno – predstavljen ovde prirodom samom: kad Viktor Frankenštajn počne da se petlja u pretvaranje neživog u živo – time se bahato upliće u njenu logiku. Bez razumevanja za zakone prirode, kojima je femininost bliska, tragedija je neizbežna. Ona mu tada na svoj ćutljivi način brutalno stavlja do znanja da je narušio granicu i šalje Stvora kao svog izaslanika da, živeći sopstvenu tragediju, to i pokaže: ljudi ga ne mogu nikad prihvatiti kao sebi ravnog – mada je živ. I oseća, razume. Obećali su mu život, a onda ga ostavili na cedilu. Grozno čudovište uzvišenog duha glavni je heroj ove priče. Ali, ono je istovremeno i zločinac bačen u greh, za koji više nema iskupljenja.

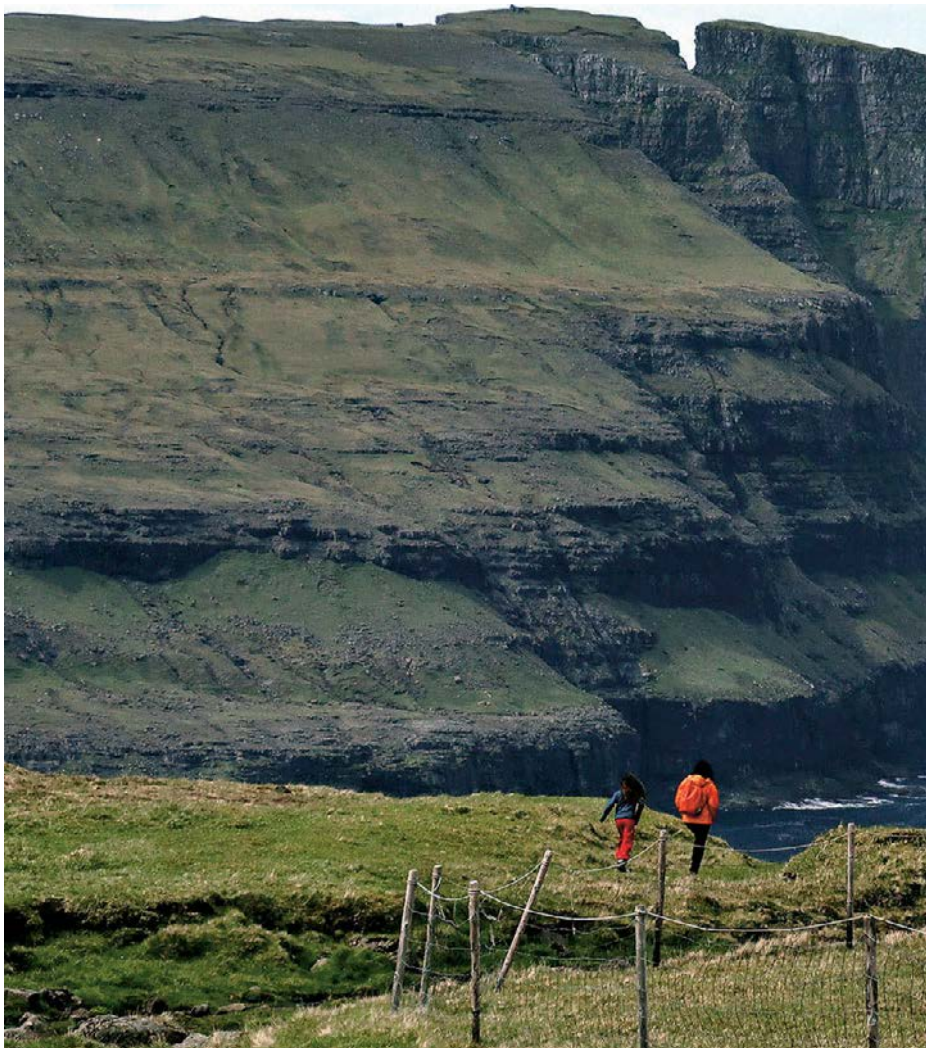
Negde pred kraj romana, naučnik Viktor Frankenštajn, stvoritelj ovog neponovljivog bića, veli: "Muči me pomisao da će on ostati u životu kao oruđe zla." No, Stvor već prethodno objašnjava: "Ja sam zao usled toga što sam nesrećan. Zar ceo ljudski rod ne beži od mene i ne izbegava me? Ti, moj tvorac, sa zadovoljstvom bi me rastrgao. Seti se toga, pa mi kaži zašto bih ja žalio ljude više nego što oni žale mene."

Stvarno, zašto? Ovo pitanje dolazi iz nama sasvim bliske budućnosti. Tada će na njega morati da bude odgovoreno. ¶

ZORICA KOJIĆ

“Dirižablom” na Fa

Nekada davno, u zemlji Srbiji, nekoliko entuzijasta odlučilo je da pokrene časopis o putovanjima. Pored dobrih ideja, znanja i snažne volje, nismo imali mnogo toga drugog. Čvrsta odluka da ostanemo samo svoji i ne pokleknemo pred uslovljavanjima mnogih koji su hteli da nas kupe i potkupe, doveli su nas do kratkotrajnog bitisanja na kioscima širom zemlje. Osam izdatih brojeva okupili su brojnu čitalačku publiku i stvorili neraskidive veze koje traju i danas. Međutim, priča koja sledi nije o “Dirižablu”, vazdušnoj lađi i časopisu o putovanjima, već priča o prijateljstvu, čudnim sudbinama i Farskim ostrvima

DIVLJA LEPOTA: More i stene Farskih ostrva
Fotografije: Andrija Ilić i Denis Čubraković

Jednoga dana, na izmaku leta 2003. godine, na vrata malene redakcije pokucao je momak sa laptopom u rukama. Predstavio se kao fotograf spreman da sarađuje sa novonastalim časopisom. Bio je poznat i nagrađivan, ne samo u Srbiji. Njegove fotografije bile su na izložbama u Beogradu i Njujorku, a njegov portfolio potvrđivao je da je izrazito talentovan umetnik. Posmatrajući fotografije Magliča, koje su i bez dodatnog teksta pričale priču o skrivenom dragulju Srbije, bilo nam je jasno da ne možemo da platimo rad tog darovitog momka, što smo mu odmah i rekli. Njegove oči su se nasmejale, rekao je da su važni dobra ideja i dobri ljudi, a da će novac kad-tad doći.

Novac od “Dirižabla” nikada nije došao, ali je tog trenutka počelo naše putovanje kroz saradnju i istinsko prijateljstvo, koje traje već sedamnaest godina. Poslovi i životne okolnosti vodili su nas na različite meridijane. Njegove fotografije pokazivale su svetu unesrećene ljude sa Kosova i drugih delova Balkana, iz Gaze i američkih crnačkih kvartova. Moje priče saopštavale su neke druge istine i tragale za nekim drugim događanjima.

O PRIJATELJU KOJI NEĆE NESTATI U DALJINI

Žal za ugašenim časopisom, kao i kontakt između bivše urednice i fotografa, nikada nisu nestali. Posle dugih tišina stigla bi neka poruka ili mejl sa informacijama o tome gde se ko nalazi i kako mu ide. Jedan topli susret na izložbi fotografija u Beogradu potvrdio je da kilometri i godine ne mogu narušiti prijateljstvo koje iznikne na prvi pogled. Padalo mi je na pamet da pokušam da napišem zbirku kratkih priča sastavljenu od naših poruka i informacija, kao, na primer: “Pozdrav iz Gaze, ovde gadno puca. Da, da ne zaboravim – oženio sam se”; ili: “Sada živim na Farskim ostrvima...” Dok sam se pitala gde li se nalaze ta ostrva, stigla je i druga, kratka smernica: “Nađi ih na karti, nestvarna su.” Koju godinu kasnije, uzvratila sam sličnom porukom: “Udala sam se i sada živim u Karlsrueu.” Uz nevericu da neko kao ja ipak može da “stane na ludi kamen”, usledilo je pitanje:

rska ostrva

"A gde je taj Karlsruhe?" "Nađi ga na karti, nije nestvaran."

Mesece i mesece glasne tišine razbio je jedan zahtev za prijateljstvo na društvenoj mreži. Time se otvorio novi prostor za deljenje vesti, a i fotografija iz života i okoline, kao i uverenje da se Prijatelj neće izgubiti u vremenu i na horizontu i da, jednostavno, neće nestati u nekoj daljini. Kao najnormalnija stvar na svetu, usledio je poziv za moju porodicu i mene da dođemo u goste na Farska ostrva. Ni trepnula nisam a poziv sam prihvatila, smatrajući da je dovoljno što znam na karti da pokažem gde se ta ostrva nalaze. Sve ostalo, novac, vreme, organizovanje raznih prevoznih sredstava potrebnih za to putovanje, pojaviće se...

Naša mala turistička agencija sastavljena od tri člana (pas je obavešten da, iz opravdanih razloga, neće putovati) odmah je počela da planira put. Direktnih letova do Farskih ostrva bilo je iz Nemačke, ali smo zaključili da je interesantnije, a i povoljnije, kolima se voziti do Kopenhagena, pa odatle avionom do ostrva. U vremenski kalkulator ubacili smo i četiri dana boravka u glavnom gradu Danske. O tome kako smo se zadesili na proslavi kraljevog rođendana, o kući u kojoj je Andersen napisao svoje bajke, o šarenoj i neobuzdanoj Kristijaniji, nekom drugom prilikom. Kada smo isprobali sve što se može okusiti, videti i dodirnuti u Kopenhagenu za devedeset i šest sati, bili smo spremni za Farska ostrva. Moj prijatelj, koji već odavno nije bio samo moj već naš, nestrpljivo nas je čekao, sve vreme smo razmenjivali poruke kao da će one ubrzati naš dolazak.

Posle manjih zavrzlama, ukrcali smo se u avion. U toku leta, koji je trajao malo duže od dva sata, razne misli prolazile su mi kroz glavu. Mnogo je vremena prošlo od poslednjeg susreta, sada imamo svoje porodice, odlazimo čoveku u kuću na sedam dana, a mi ne volimo da se "uvaljujemo" ljudima. "Hej, pa to je tvoj prijatelj sa kojim si preživela čak i Preživljavanje na Goliji", umirivala sam sebe.

Aerodrom na Farskim ostrvima je drugi najmanji koji sam videla, manji od njega bio je samo jedan pomoćni aerodrom pored Viktorijinih vodopada u Africi. Ne znam šta sam očekivala, ali bila sam vrlo iznenađena. Krenuli smo ka izlazu, nadajući se da nas tamo čeka poznato lice. U malenom holu stajao je naš prijatelj, sa osmehom oko cele glave i raširenih ruku. Dok smo se pozdravljali, znala sam da će sve biti kao da smo svaki dan zajedno, kao da čitav život delimo vreme i prostor. Moje dete se ponašalo kao da je stiglo kod ujaka, a muž kod ženinog brata, sve je bilo baš onako kako i treba da bude.

O PUTEVIMA, OVCAMA I PECANJU U CENTRU GRADA

"Ovako zamišljam Mars", pomislila sam kada smo izašli iz zgrade aerodroma. Snažan vetar šibao je žestoko dok smo stajali usred ničega. Maleni parking, a okolo kamenje i kamenje. Na putu do glavnog grada Toršavna naš domaćin upozorio nas je da se farskim putevima mora voziti veoma obazrivo, ali ne zbog velikog broja vozila u saobraćaju, koji je zanemarljiv, već zbog brojnih ovaca na putevima i pored njih. Naime, na osamnaest Farskih ostrva živi malo više od 48.000 ljudi i 70.000 ovaca. Ovce pasu i lutaju prostranstvima slobodno i pritom ne brinu za puteve i vozila koja njima prolaze, pa zbog toga vozači moraju da budu posebno obazrivi. Ponekada im farmeri na noge vezuju fluorescentne trake kako bi ih vozači lakše uočili. Kažu da na ostrvima ne postoje kosilice jer travu i ne kose, vlati trave su visoke i debele i njima se hrane ovce.

Nikada nisam videla takav krajolik. Nigde nijednog drveta, brdovito, malo-malo pa se iz nekog izvora voda sliva na kolovoz, pa ravna zemlja obrasla travom koja liči na debeli, mekani tepih, pa kamenjar, pa iza krivine pogled »

PRIRODNE LEPOTE SUROVOG SEVERA: Andrija fotografiše stenu Koltur (gore); **kanjon kod sela Gjogv** (sredina); **vodopadi Mulafosur; jezero na steni iznad okeana** (desno gore); **jedino selo na najudaljenijem ostrvu** (desno sredina); **ptica pafin, zaštitni znak Farskih ostrva**

na more i stene u njemu od kojeg zastaje dah. Spoj zadivljujuće lepote, zastrašujuće snage i neukrotive prirode.

Konačno imam priliku da upoznam i zagrlim decu svog prijatelja. I sa njima je sve izgledalo kao da se familija okupila posle dužeg vremena. Mi i jesmo jedini prijatelji koji su uspeli da "dobace" u goste na ova ostrva, zato je naš boravak tamo imao posebnu težinu. Živeći u Nemačkoj, dobro znamo koliko radosti u naš dom unosi poseta bilo kog prijatelja ili člana porodice iz Srbije, a ta radost i uzbuđenje na udaljenom i teško dostupnom mestu su mnogo veći. Naš domaćin je imao razrađen plan, a da bi nam što više pokazao, uzeo je slobodne dane. Ima li boljeg vodiča od fotografa koji tu živi i radi? Inače, moj prijatelj je svoju bogatu fotografsku karijeru malo stavio na pauzu da bi živeo pored svoje dece, to je ono što posebno poštujem i volim kod njega. Iako se, polako, vraća svom pozivu, izučio je građevinski zanat i brzo je postao šef na gradilištima po ostrvima. Ponosno nam je pokazao novu školu koju su tih dana završavali. Saznali smo da radnici uglavnom dolaze iz Rumunije, a kada smo pomislili da je on verovatno jedini žitelj Srbije na tim prostorima, rekao nam je da se varamo, da ima dosta "naših" koji tu, najčešće, igraju rukomet. Iznenađenjima nikada kraja: jednog dana kupovali smo suvenire, a dok smo se dvoumili pri odabiru, obratila nam se na srpskom jeziku jedna mlada žena iz okoline Užica, koja tu radi. Bila je presrećna što čuje srpski jezik i "na kraju sveta".

Toršavn je glavni, rekla bih i jedini grad na Farskim ostrvima. Podaci kažu da je, na primer, i Klaksvik sa 4700 stanovnika grad. U Toršavnu živi oko 12.000 ljudi,

postoje tri semafora, slatka mala luka, romantični stari deo grada, svetionik i ispod njega stene kao stvorene za sedenje i pecanje. Spakovali smo u auto pecaljke, mamce, muziku i razne druge potrepštine, vozili se oko tri minuta i stigli u sam centar grada na pecanje. Bližila se ponoć, a od mraka ni traga jer na Farskim ostrvima u junu, a mi smo bili tamo početkom tog meseca, Sunce zađe samo četiri sata, a i kada zađe, ne padne mrak, već zavlada blagi sumrak. Na dugoj listi posebnih trenutaka u životu, momente kada sedimo na toršavnskim stenama nad koje se nadvija sumaglica, dok se deca raduju upecanim ribama, staviću na vrh te liste.

Riba i ovčetina su glavna hrana na ostrvima. Obožavaju i sušeni i sveži bakalar. Farani i dalje love kitove, ali ne u komercijalne svrhe, već samo za svoju ishranu. Jednake količine mesa podele na sve stanovnike i tako se prehranjuju preko zime. Naš domaćin je snimio fantastične, ali i mučne fotografije procesa lova na kitove, one su izazvale brojna negodovanja na društvenim mrežama, ali i dobile nagrade u stručnim krugovima. Skerpikjot je specijalitet na Farskim ostrvima. Ovčije meso suše na vetru pet do devet meseci, tako osušeno seku na kriške i jedu sa hlebom. Naš prijatelj ima izdržljiv želudac, ali kaže da tu faransku poslasticu ne može da jede zbog užasnog smrada, koji jedna engleska novinarka opisuje kao "nešto između parmezana i smrti".

O JEDNOSTAVNOSTI, IZOLOVANOSTI, TORŠAVNU I PREMIJERU GOLMANU

Farska ostrva su autonomna celina, ali pripadaju Kraljevini Danskoj. Za razliku od Danske, nisu u sastavu Evropske unije, niti Šengena. Na ostrvima se koristi farska kruna koja je, u stvari, danska kruna, ali izgleda drugačije. Obilazeći mali tržni centar u Toršavnu i kupujući u supermarketu, bili smo preneraženi visinom cena svih proizvoda, uključujući osnovne životne namirnice. Tek kada smo spoznali faranske cene, postalo nam je jasno zašto sve kuće izgledaju jednostavno, a često i zapušteno. Ljudi nisu nemarni ili lenji, već je sve toliko skupo da jednostavno ne mogu da ih renoviraju. Nekada su se kuće gradile od onoga što se može naći u okolini, a to su kamen i drvo koje more donese sa dalekih obala. Naravno, drvo se sada uvozi iz raznih zemalja. Na krovove kuća se i dalje često stavlja trava sa slojem zemlje.

Farani žive skromno i jednostavno, i beskrajno vole svoja ostrva. Surova klima »

GLAVNI GRAD TORŠAVN: Luka (levo); **kancelarija premijera** (dole)

im ne smeta (mi smo imali šest sunčanih dana od sedam, upućeni kažu da ni najstariji žitelji ne pamte šest dana sunca u kontinuitetu), kao ni izolovanost. Oni misle da su baš zbog toga drugačiji i posebni. Međutim, naš vodič nas je odveo u jedno selo na najudaljenijem od 18 Farskih ostrva, u kojem ima desetak kuća ušuškanih između dva brda, i u kojem se često događaju samoubistva. Daljina svega na šta smo mi navikli ipak ima uticaja. Saznali smo da je defektolog jedno od najzastupljenijih zanimanja na ostrvima zato što se rađa dosta dece sa raznim anomalijama, jer u brakove, neretko, stupaju bliži srodnici. Na ostrvima vlada nedostatak žena, pa se Farani sve češće žene devojkama iz Filipina i Tajlanda, tako da ih sada ima oko tri stotine i one čine najveću etničku manjinu na ostrvima.

Na Farskim ostrvima gotovo svi znaju engleski, ali njihov jezik je farski, koji je specifičan, reklo bi se da je mešavina islandskog i norveškog, a ostrvljani ga brižljivo čuvaju. Činjenica da na ostrvima ne postoje zatvori kakve poznaju ostali delovi sveta, takođe govori i o izolovanosti i različitosti njihovih žitelja. Postoji nekakav pritvor u koji može da se smesti do dvanaest prestupnika, a one koji budu osuđeni na više od osamnaest meseci zatvora šalju u Dansku.

Širi centar Toršavna može se obići za tridesetak minuta. Iskoristili smo sunčan dan da sedimo u lučici koja je centar okupljanja i prošetamo najstarijim delom grada. More je nadohvat ruke, ali tako daleko za kupanje, jer je uvek ledeno. Na svim Farskim ostrvima ne postoji mesto koje je više od pet kilometara udaljeno od mora, ali kupanja nema čak ni usred leta.

Rejni, istorijski i najstariji deo grada, malo je poluostrvo koje luku Toršavn deli na dva dela. Tinganes je najistureniji deo poluostrva i na njemu su Vikinzi, oko 825. godine, osnovali parlament, jedan od tri najstarija na svetu. Upečatljive bordo-crvene kuće, sa travnatim krovovima, brižljivo se neguju, pa verno pokazuju malobrojnim turistima tragove prošlosti. Hodajući uskim, kaldrmisanim uličicama, naišli smo na premijerovu kancelariju. Običan, stakleni ulaz, unutra jedna devojka piše za stolom, nema

Ispravka

Predsedniče, šta smo to uradili od Srbije, "Vreme" br. 1564

Povodom navoda u tekstu "Predsedniče, šta smo to uradili od Srbije", "Vreme" br. 1564 u kome se pominje inicijativa Marija Simića (iz teksta se vidi da je reč o Mariju Spasiću) "predstavnika fantomske vladine nevladine organizacije 'Transparentnost'", organizacija Transparentnost Srbija obaveštava javnost:
Mario Spasić nema veze sa organizacijom Transparentnost Srbija, koja je deo međunarodne mreže Transparency International, i koja u Srbiji deluje od 2002. godine, a najčešće se pominje pod skraćenim nazivom "Transparentnost".
NVO iz Trstenika, čiji je osnivač g. Spasić, zove se Savet za monitoring, ljudska prava i borbu protiv korupcije "Transparentnost" i registrovana je 2005. godine pre nego što je novim zakonom zabranjeno registrovati udruženje pod nazivom koji je "zamenljiv sa nazivom drugog udruženja" ili "izaziva zabunu o udruženju",

ZLATKO MINIĆ, Transparentnost Srbija

Izvinjenje

Zbog moje grube omaške, izvinjavam se organizaciji Transparentnost Srbija, gospodinu Mariju Spasiću i čitaocima.

FILIP ŠVARM

POLARNA SVETLOST: Magično nebo severa

KIRKJUBOUR: Tradicionalne kuće prekrivene travom

obezbeđenja, sve je na "izvolte". Malo dalje je i premijerova kuća, lepa ali obična, u finom dvorištu, dostupna pogledima prolaznika. Bordo kuće iz daleke prošlosti, šarmantne i jednostavne, i danas su sedišta svih institucija i zvaničnika na Farskim ostrvima.

Od 2019. godine Farska ostrva imaju novog premijera. On je bivši reprezentativac Farskih ostrva u rukometu (Farska ostrva nemaju mnogo toga što imaju samostalne države, ali reprezentacije u rukometu i fudbalu imaju), a sada je golman u lokalnom rukometnom klubu i svoju funkciju golmana obavlja revnosno, kao i funkciju premijera.

O TJALDURU I ŽELJI ZA POVRATKOM

Dve godine nakon boravka na Farskim ostrvima, sedim u svom nemačkom stanu, pijem kafu iz šoljice koja je poklon sa ostrva, a na kojoj je pafin, slatka ptičica sa šarenim kljunom – jedan od simbola Farskih ostrva, i maštam o tome da ponovo odemo tamo. To maštanje nije nerealno jer tamo imamo nekog svog ko bi se radovao našem ponovnom dolasku. Pafin je dražestan, ali on nije nacionalni simbol Farskih ostrva, već je to *tjaldur*. Tjalduri su ptice koje se svake godine 12. marta vraćaju iz toplijih krajeva i ostrvljani taj događaj slave kao početak proleća.

Sigurno ne bih mogla da živim na Farskim ostrvima, suviše je hladno (ipak sam ljubitelj toplih mora i peščanih plaža), mnogo su divlja i usamljena. Smetalo bi mi i što nema drveća. Vozili smo se pored malo višeg rastinja i dva-tri drveta u njemu, to je jedina "šumica" koju smo videli, a naš domaćin je rekao da tu farski izviđači vežbaju snalaženje u prostoru. Nije lako živeti na ovim ostrvima, uprkos tome Farani ih obožavaju, odlaze na studije u Dansku, ali se, u nemalom broju, i vraćaju. A turisti poput nas, kojih nema mnogo, ipak se zaljube u ta nepregledna prostranstva okružena vodom i stenama, i požele da se vrate.

Vratićemo se uskoro na ostrva, ostalo je mnogo priča koje treba da ispričamo sa Andrijom, Giom i Lazarom. Ostalo je i još mnogo smeha do suza koji moramo da ismejemo, kutaka da obiđemo. Ostalo je i da zajedno "jurimo" auroru, polarnu svetlost i da uživamo u njenoj nestvarnoj lepoti. ¶

ZORICA ČUBRAKOVIĆ

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com,** faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

Jelka

U Ulici Bobe Miletića u Čačku, krajem šezdesetih kada sam bila rani osnovac, nismo u slavlju dočekivali nove godine. Nismo kitili jelke, većina nas doseljenih dugo nije imala ni televizor. Tek se kućio život, rekla bi moja majka. Kuće u predgrađu, sveže omalterisane, ulica bez asfalta, dvorišta, ništa baš 31. decembra nije bilo drugačije nego inače; nekad blatnjavo, nekad belo od snega, jedan miran život radničkih porodica koje sitnim koracima i s velikim nadama pogleduju u svaki novi dan. Ne sećam se ni novogodišnje atmosfere u školi, ničega... Samo snega i tetkine slave 2. januara, kada se jede riba.

Foto: *pexels.com*

U tom detinjstvu na periferiji nije bilo ni novogodišnjih paketića. Nama deci železničara, Jugoslovenske železnice su samo jednom poklonile po kesu slatkiša. Možda je to bio veliki trošak, bilo nas je na desetine hiljada. Ako ćemo pravo, nismo dugo znali ni da neka druga deca dobijaju paketiće, ni da postoje te neke okićene jelke, ona jedna dobijena kesa sa svilenim bombonama bila je u mojoj dečjoj glavi u ravni sletanja svemirskog broda u dvorište. Kad su učiteljice počele da daju domaće zadatke sa naslovom "Kako sam dočekao Novu godinu", jedini ispravan odgovor je bio: u krevetu. Što i nije bilo baš loše. Odrastali smo sa mirisom četinara iz šuma sa planina sa kojih su se doselili naši roditelji, a ni miris bukovine koja pucketa u šporetu nije bio loš. Deda mraz je negde usput izgubio naše adrese, jedino ih je znao poštar. Naše Nove godine bile su novogodišnje čestitke, stizale su od rođaka sa svih strana, ispisane kićenim rukopisom, one obične i, o, radosti, svetlucave u koverti koju raspakujemo kao da je najveće blago, ređamo i udevamo u staklo kredenca i prebrojavamo sve do 31. decembra.

A onda je televizor otvorio prozor u svet i srušio nam sneška kako živimo najlepše zime naših detinjstava. Čak i na crno-belom ekranu videlo se da negde postoji nešto blještavo okićeno, da se dele pokloni u šarenim papirima i, uopšte, da je proslava Nove godine ljudima važan događaj. Dok ne znaš da postoji, rasteš i ništa ti ne fail, a kad vidiš da to nešto šareno i blještavo druga deca imaju, ubode sitna igla čežnje.

Prvu mini jelku napravila sam od kartona, sama, možda sam bila četvrti razred. Smišljala sam kako da izrežem i zalepim, bojila u potaji i pravila ukrase od omotača svilenih bombona i onih dobijenih čestitki. I danas mi je pred očima, bila je to prilično jadna jelka, ali je bila čista radost i najlepša za dugo vremena.

Onda se jedne vrlo snežne zime, bez ikakve najave, na našim vratima 30. decembra pojavio Deda Mraz u obliku čiča Paja. Pavle, najstariji stric, i inače je, sa snegom i bez snega i brade, mogao komotno da prođe kao najbolji Deda Mraz na svetu, jer je imao uvek rumene obraze i razoružavajući osmeh. Ovog puta sa tim osmehom i pravom, najpravijom jelkom na svetu, sa Tare, stajao je na vratima zasut snegom i čista sreća je krenula da igra i oko njega i oko nas. Velika jelka koju treba nekako naterati da stoji i koju treba nečim okititi. Miriše na divljinu i planinski vazduh, prevelika za naš mali prostor i jedinu sobu koja se greje.

Pojma nemam otkud je čiči palo na pamet da nas toliko obraduje da se nije dalo izmeriti. Nije došao nekim poslom pa onako usput uprtio i drvo, ne, tačno s namerom i jelkom preko ramena seo je u ćiru, klackao se pola dana i otresajući sneg, svečan i nasmejan kao da nam dodeljuje medalje, rekao: "Evo je!" Valjda nismo ni spavali do sutradan, smišljajući kako je i čime ukrasiti da tako zelena i šumska ne dočeka Novu godinu neobučena. Rezali smo od papira kugle i trake od celofana, vezivali bombone koncem, crtali i bojili neke zvezde, sve ono što smo negde videli, a 31. decembra stavili smo našu jelku pored prozora, da se i ostala deca iz dvorišta dive. Nakratko, bili smo glavni u ulici. Imali smo okićenu pravu jelku sa ukrasima od papira. Jelku. Okićenu.

Drvo je posle nekoliko dana počelo da gubi iglice, a onda je lepo pucketajući i izgorelo. Pre Božića sigurno, jer se tada već spremao i u šporetu palio mali badnjak.

Od tada je prošlo Novih godina, blještavih manje ili više. Dočekivane su uz derneke do sitnih sati ili namerno prespavane i onda kada su mogle biti dočekivane uz proslavu. Jelke na trgovima, jelke u kućama, lampioni u svim bojama, sve luđi i raskošniji ukrasi. Sve veća i veća preterivanja, da bismo uhvatili korak sa svetom. Retko sam imala jelku, uvek neku minijaturnu, uvek sa ukrasima koje sam sad iz čistog zadovoljstva pravila sama. Ono za čim čezneš kao dete, teško se da nadoknaditi kada dete više nisi.

Sve do ove godine nije mi ni bilo mnogo važno, doći će Nova i bez mog napora. E ove i ovakve, jeste. Kada nam je stara tako temeljno upropastila živote, svima širom sveta, rešila sam da je makar blistavo ispratim sa sto ukrasa. Da se lansira u nebo i više nikada ni slična ne pojavi. Ako može, neka nova bude makar malo bolja, kumim te svim svecima, Deda Mraze. ¶

LJUBICA TURUDIĆ

POVRATAK KUĆI

MARINA ABRAMOVIĆ
I NJENA DECA

SAO PAULO MOSTRA 2020/LATAM

MOSTRA DE VALENCIA 2020/SPAIN

SARAJEVO / SUMMER PRORAME 2020/WORLD

film

BORISA MILJKOVIĆA

PREMIJERNO
OD 5. DECEMBRA 19H
NA MOJOFF.NET

ACTION PRODUCTION PRESENTS

FILM BY BORIS MILJKOVIC "HOMECOMING-MARINA ABRAMOVIC AND HER CHILDREN"

SOUND DESIGN PETAR ANTONOVIC EDITOR NIKOLA PURIC DIRECTOR OF PHOTOGRAPHY ANDREJA LEKO

PRODUCER JOVANA KARAULIC DIRECTOR BORIS MILJKOVIC

ABRAMOVIĆ LLC. Raiffeisen BANK IDEA PTC MCF

Tu smo da sačuvamo bezbednost, kako bi svet nastavio da se kreće!

Od trenutka izbijanja pandemije prioritet poslovanja kompanije EKO postala je bezbednost svih zaposlenih, saradnika i kupaca. Osim neophodnih koraka preduzetih kako bi se povećala zaštita ljudi, kompanija EKO je ispunila sve propisane uslove i dobila **Covid Shield sertifikat („Excellent level")** za svoje industrijske objekte u zemljama u kojima postoje, kao i kancelarijske prostorije uključujući i Srbiju. EKO Serbia je sertifikat dobila za objekat upravne zgrade u kojoj se obavljaju njeni administrativni poslovi i tako je postala prva kompanija u zemlji koja je dobila ovaj inovativni sertifikat.

Kompanija EKO Serbia svakog dana ulaže napor kako bi nastavila da i u izazovnim uslovima neometano pruža svoje usluge svim svojim potrošačima. Kako bi svet nastavio da se kreće.

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec